

**DZIŚ U WIECZNOŚCI BRAM
STANAŁEŚ BRACIE DROGI...
CMENTARZE KOZAKÓW I PYRZAN**

**Danuta Zielińska
Jacek Dziobek-Romański
Bogusław Mykietów**

Danuta Zielińska
Jacek Dziobek-Romański
Bogusław Mykietów

**DZIŚ U WIECZNOŚCI BRAM,
STANAŁEŚ BRACIE DROGI...
CMENTARZE KOZAKÓW I PYRZAN**

Pamięci naszych przodków

Pyrzany - Zielona Góra 2011

© Autorzy tekstów 2011

Recenzja: ks. dr hab. Robert Romuald Kufel

© redakcja, materiał ilustracyjny, fotografie:
Anna Jurcan, Henryk Stojanowski, Bogusław Mykietów 2011

© projekt okładki: Witold Tkaczyk

Seria: *Kozaki – Pyrzany. Wysiedlenia 1939-1955.*
Polacy, Niemcy, Ukraińcy. Trzy subiektywne spojrzenia

Publikacja powstała z inicjatywy *Stowarzyszenia Regionalistów*
Środkowe Nadodrze w ramach prac nad projektem
"Kozaki – Pyrzany. Polacy, Niemcy i Ukraińcy – polifonia pamięci
o migracjach przymusowych".

Dokumentacja filmowa naszych działań znajduje się na kanale:
<http://www.youtube.com/user/mykietow>

Partnerzy projektu:
Schloß Trebnitz Bildungs- und Begegnungszentrum e.V./ Schloß Trebnitz,
Stowarzyszenie Regionalistów Środkowe Nadodrze Wyszanowo, Archiwum
Diecezjalne Zielona Góra, Europejski Uniwersytet Viadrina Frankfurt
(Odra), Uniwersytet Karola Praga, Agencja Perspektywa Europa

Wydawca:
Księgarnia Akademicka, ul. Graniczna 5, 65-548 Zielona Góra,
www.aka.com.pl, e-mail: aka@aka.com.pl
tel. +48 669 45 30 66, skype: boguslaw.mykietow

ISBN 978-83-60218-32-7

Dziś u wieczności bram, stanąłeś bracie drogi...¹
Cmentarze Kozaków i Pyrzan

SPIS TREŚCI:

Bogusław Mykietów, KOZAKI – PYRZANY. POCZĄTEK A NIE PODSUMOWANIE.....	5
dr Jacek Dziobek-Romański, CMENTARZE GALICYJSKIE (1772-1918). ZARYS PROBLEMATYKI HISTORYCZNO-PRAWNEJ.....	7
Bogusław Mykietów, OPOWIEŚĆ O DWÓCH CMENTARZACH MIESZKAŃCÓW KOZAKÓW I PYRZAN.....	45
Bogusław Mykietów, CMENTARZ NA KOZAKACH.....	79
Danuta Zielińska, CMENTARZ W PYRZANACH.....	123
Danuta Zielińska, INDEKS OSÓB POCHOWANYCH NA CMENTARZACH NA KOZAKACH I W PYRZANACH.....	159

1 Fragment pieśni żałobnej ułożonej przez ks. Michała Kralla śpiewanej na pogrzebie zamordowanego w lipcu 1941 roku Karola Stojanowskiego.

**Archaniół Michał - nagrobek nr 18 w IX rzędzie na cmentarzu na Kozakach
(dalej będzie stosowany następujący zapis: g. 18 rz. IX)**

KOZAKI – PYRZANY POCZĄTEK A NIE PODSUMOWANIE

Na Kozakach¹ – wsi położonej 70 km na wschód od Lwowa mieszkali moi rodzice, dziadkowie, pradziadkowie... Do Pyrzan, wsi niedaleko Gorzowa Wielkopolskiego wysiedlono w 1945 roku polskich mieszkańców Kozaków. Także moich rodziców i dziadków. Na wschodzie pozostały mogiły zmarłych - przodków większości obecnych mieszkańców Pyrzan. Chciałbym abyśmy zebrali o nich jak najwięcej informacji, przyjmując za motto naszej pracy wypowiedź słynnego badacza Kresów prof. Stanisława Niciei:

Historia jest często niewdzięczna i niesprawiedliwa, zazdrośnie skrywająca sekrety. Człowiek może dokonać rzeczy największych, najwspanialszych, ale jeśli tego ktoś w odpowiednim czasie nie zapisze, nie zarejestruje w jakimś dokumencie, z upływem lat czyny te zanurzą się w ludzkiej niepamięci, pogrążą się w czeluści zapomnienia. A zdarza się, że czyny będą przypisane innym ludziom. Nieopisane zdjęcia będą przypominać człowieka tkniętego chorobą Alzheimera².

Publikacja jest efektem zaledwie kilkumiesięcznych (kwiecień – sierpień 2011) badań grupy osób w ramach prac nad projektem "Kozaki - Pyrzan. Polacy, Niemcy i Ukraińcy - polifonia pamięci o migracjach przymusowych".

Polacy i Ukraińcy – w znacznej części potomkowie wysiedlonych z Kozaków i na Kozaki (bo trzeba pamiętać, że w 1945 roku przesiedlono tam Ukraińców z okolic Przemyśla) prowadzili wspólne badania, nagrywali wywiady z przesiedlonymi, szukali starych dokumentów i fotografii. Zebrali materiał na kilka odrębnych publikacji.

Jest to jednak dopiero początek, a nie podsumowanie badań. Liczę na to, że odpowiednią na tę i kolejne publikacje, będzie krytyka, dyskusja i chęć uzupełnienia zawartych w nich informacji. Chciałbym, aby można było za kilka lat wydać je ponownie – abyśmy poszerzyli zasób wiedzy o ludziach z

1 Na Kozakach, na Amrozach, na Wapnicy - to konstrukcja gramatyczna pochodząca ze wschodu, używana do dziś przez potomków dawnych mieszkańców Ziemi Łoczowskiej. Autorzy, ubolewając nad zatraceniem przez przesiedlonych do Pyrzan wschodniego dialektu polsko-rusińskiego, będą używać tej formy gramatycznej w publikacji.

2 S. S. Nicieja, *Ogród snu i pamięci. Dzieje Cmentarza Łyczakowskiego we Lwowie i ludzi tam spoczywających w latach 1786-2010*, Opole 2010, s. 8.

dawnej parafii Zazule Kozaki i o ich potomkach.

Prosimy zatem o nadsyłanie uwag, wspomnień, starych dokumentów i fotografii:

Danuta Zielińska, e-mail: artdana@wp.pl

Henryk Stojanowski, 66-460 Pyrzany 22,
tel. +48 603 136 492 e-mail: hs.mzk@wp.pl

Bogusław Mykietów, ul. Graniczna 5, 65-548 Zielona Góra,
tel. +48 669 453 066, e-mail: aka@aka.com.pl

Nasz zespół (PL – Polska, UA - Ukraina):

Borawska Anna, Pyrzany PL
Dziobek-Romański Jacek (dr), Boguchwała PL
Halicka Beata (dr), Skórzyn PL
Iwaniura Igor, Tarnopol (szef grupy ukraińskiej) UA
Iwaniura Nazar, Tarnopol UA
Jurcan Anna, Gorzów Wlkp. PL
Kępa Agata, Kostrzyn nad Odrą PL
Kluczyńska Paulina, Kostrzyn nad Odrą PL
Kłak Orest, Jelechowice UA
Kufel Robert Romuald (ks. dr hab.), Zielona Góra PL
Medyński Taras, Łuka UA
Mykietów Bogusław, Zielona Góra PL
Mykietów Zdzisław, Kostrzyn nad Odrą PL
Nowak Aleksandra, Kostrzyn nad Odrą PL
Polczewska Małgorzata, Nowiny Wielkie PL
Pysznograj Julia, Kozaki UA
Stojanowski Bogdan, Złoczów UA
Stojanowski Henryk, Pyrzany PL
Watrał Agnieszka, Pyrzany PL
Węgorowska Katarzyna (prof. dr hab.), Zielona Góra PL
Wnęk Sławomir, Boguchwała PL
Zieliński Bartosz, Gorzów Wlkp. PL
Zielińska Danuta, Gorzów Wlkp. PL

CMENTARZE GALICYJSKIE (1772-1918) ZARYS PROBLEMATYKI HISTORYCZNO-PRAWNEJ

Wprowadzenie

Zarówno w okresie staropolskim, jak również w czasach zaborów nie oddzielano obowiązywalności norm prawa kanonicznego od regulacji wprowadzonych przez prawodawcę państwowego – nie istniał wówczas klarowny podział kompetencji obu władz. Dotyczyło to przede wszystkim spraw, którymi zainteresowana była tak władza kościelna, jak również poszczególni władcy. Stąd też tzw. *res mixtae* – sprawy mieszane – regulowane były za pomocą prawa kanonicznego na równi z prawem świeckim, co skutkowało *wchodzeniem* jednych władz w obszar kompetencyjny drugih.

Prawo cmentarne, które należało do takich właśnie systemów prawa, w okresie staropolskim regulowane było przez kościelne normy powszechne i synodalne. Dopiero koniec XVIII wieku przyniósł, podyktowane, jak tłumaczono, względami natury higieniczno-sanitarnej, próby uregulowania tej kwestii przez władze państwowe. Na ziemiach polskich przepisy te wprowadzone były dopiero przez władców państw zaborczych¹. Z tego właśnie powodu konstrukcja artykułu uwzględnić musi normatywy obowiązujące w obu systemach prawnych.

Właściwa interpretacja obowiązującego w omawianym okresie prawa cmentarnego wymaga przedstawienia tej problematyki w okresie staropolskim, w takim jednak zakresie, na jaki zezwala forma niniejszego studium, a więc z konieczności w ujęciu encyklopedycznym. Szczególnie należy uwzględnić lata poprzedzające pierwszy rozbiór Polski. Tylko bowiem taki kształt tego krótkiego opracowania pozwoli z jednej strony zrozumieć istniejący opór społeczny przed nowymi regulacjami, z drugiej zaś uwzględnić fakt, iż wprowadzenie nowych przepisów stanowiło kontynuację zamierzeń mających swoje źródło w czasie zmięchu I Rzeczypospolitej.

1 Mowa tutaj o pruskim dekreście cesarza Fryderyka II z 1773 r., ukazie cara Aleksandra I z dnia 13 marca 1817 r., Dziennik praw Królestwa Polskiego [dalej: Dz. pr. Król. Polsk.], t. VI z 1817 r., s. 250-293 oraz austriackich dekretach nadwornych z 23 sierpnia 1784 r., 13 września 1784 r., Zbiór ustaw Józefińskich [dalej: Zb. ust. Józefińskich], t. VI, s. 509 a także z dnia 24 stycznia 1785 r., Zb. ust. Józefińskich, t. X, s. 833 (dekrety obowiązujące w zaborze austriackim zostały również opublikowane w: *Zbiór ustaw i rozporządzeń administracyjnych*, opr. J. Piwocki [dalej: *Piwocki*], t. IV, Lwów 1912, s. 746-748 i 752-753).

**Cmentarz na Kozakach.
Grób Anny Pająk
(g. 17 rz. VII)**

Przedmiotem prezentowanego tekstu jest zbadanie, na podstawie źródeł drukowanych, ewolucji norm prawnych odnoszących się do prawa cmentarnego w Galicji.

Literatura przedmiotu nie jest zbyt obszerna. Poza zaledwie kilkoma artykułami o charakterze ogólnym², przeważają tutaj publikacje monograficzne dotyczące dziejów poszczególnych nekropolii³.

Miejsca, na których grzebano zmarłych były różnie nazywane: *areae*, *arenariae*, *arenaria*⁴, *catacumbae*⁵, *coemeteria*⁶, *cryptae*⁷, *dormitorium*⁸, *hortus sarcophagorum*⁹, *hypogea*¹⁰, *koimeterion*¹¹, *locus sepulchralis*, *locus sepulturae*, *publicus sepulcrorum locus*, *se-*

- 2 Zaliczyć do nich należy m. in. znakomity artykuł W. Wójcika, *Prawo cmentarne w Polsce do połowy XVI wieku*, „Polonia Sacra”, 1958, nr 10, s. 165-218, który jako górną granicę swoich rozważań przyjął apogeum fali protestantyzmu oraz z konieczności zwięzły artykuł Z. Chodyńskiego, *Cmentarze w Polsce*, [w:] *Encyklopedia Kościelna Nowodworskiego*, t. III, Warszawa 1874, s. 421-437. Wymienić tutaj należy także liczne prace archeologów dotyczące cmentarzysk pogańskich, które nie leżą w zasięgu zainteresowań niniejszej pracy oraz hasła encyklopedyczne, z których najciekawsze to: Z. Gloger, *Cmentarze polskie i ciał grzebanie*, [w:] *Encyklopedia Staropolska*, t. I, Warszawa 1985, s. 248-251; A. Brückner, *Cmentarz*, [w:] *Encyklopedia Staropolska*, t. I, Warszawa 1990, kol. 180-183; tenże, *Pogrzeby*, [w:] *Encyklopedia Staropolska*, t. II, Warszawa 1990, kol. 183-195; B. Filarska, *Cmentarz*, *Encyklopedia Katolicka*, t. 3, Lublin 1979, kol. 517-519. oraz P. Pałka, *Cmentarze w Polsce*, [w:] *Encyklopedia Katolicka*, t. III, Lublin 1979, kol. 519-521. Z najciekawszych wymienić należy także książkę: J. Chrościeckiego, *Pompa funebris. Z dziejów kultury staropolskiej*, Warszawa 1974 oraz artykuły: J. Frazika, *Pompa funebris w ziemi przemyskiej*, „Przemyskie Zapiski Historyczne”, R. III:1985, s. 77-97; P. Fijałkowskiego, *Obrządek pogrzebowy Żydów polskich w świetle badań archeologicznych. O potrzebie badań archeologicznych nad historią i kulturą Żydów w Polsce*, „Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego w Polsce”, nr 3(151), Warszawa, lipiec-wrzesień 1989, s. 25-42; J. Dziobka-Romańskiego, *Cmentarze – zarys regulacji historycznych, prawnych i kanonicznych*, „Rocznik Historyczno-Archiwalny”, t. XIII:1998, s. 3-32 i inne. Wspomnieć także należy o licznych pracach wydanych przez ośrodki kościelne odnoszących się do rytuału pogrzebowego.
- 3 Jako przykład monografii nekropolii galicyjskich wymienić tutaj można: S. Nicieja, *Cmentarz Łyczakowski we Lwowie w latach 1786-1986*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Lódź 1989 i kolejne wydania; K. Grodziska-Ożóg, *Cmentarz Rakowicki w Krakowie (1803-1939)*, Kraków 1987; S. Potępa, *Cmentarz Stary na Zabłociu w Tarnowie*, Tarnów 1986 i inne. Wspomnieć także należy o zainteresowaniu badaczy

*pulchretum, sepulcretum*¹², *nekropolia*¹³, *martyria*¹⁴, *cimentire* (starofranc.)¹⁵,

różnych dyscyplin galicyjskimi cmentarzami wojennymi. Piszą o tym: O. Duda, *Cmentarze wojenne z lat 1914-1918 w Beskidach*, „Wierchy”, 53:1984, Warszawa-Kraków 1988, s. 176-196 oraz P. Pencakowski, *Galicyjskie cmentarze wojenne z lat 1914-1918 w opiniach twórców i współczesnych im krytyków*, [w:] *Galicja i jej dziedzictwo*, t. 2: *Spółczesność i gospodarka*, Rzeszów 1995, s. 243-254.

- 4 Autorka używająca pseudonimu Sowa w pracy pt. *Cmentarze „krótko i zwięźle”*. *Słowa i słówka* opublikowanej w Internecie na stronie <http://www.cmentarium.sowa.website.pl/Cmentarze/Cmentarze0c.html> (materiał pobrany w dniu 7 listopada 2010 r.) dokonała doprawdy imponującej kwerendy słownictwa związanego z cmentarzami. Posługując się sposobem rozumowania Autorki (ze wszech miar godnego polecenia tekstu) warto odnotować że pojęcie „*areae*” ewoluowało pojęciowo od funkcjonującego w okresie klasycznym znaczenia, którego desygnatami były: „*pusty plac*”, „*przestrzeń*” do kościelnego określenia oznaczającego „*miejsce pochówków*”. Odnotować także należy, iż określenie to występowało zazwyczaj w kontekście, zob. więcej na ten temat: D. Du Cange, *Glossarium Mediae et Infimae Latinitatis*. digessit G.A.L. Henschel, Niorrt 1883, vol. 1, p. 376. Podobne dzieje wiązały się ze znaczeniem terminów: „*arenariae*” oraz „*arenarium*”, z których pierwsze w okresie klasycznym oznaczało „*miejsce wypełnione piaskiem*”, zaś drugie – „*amfiteatr*”. Dopiero w okresie chrześcijaństwa określenia te równolegle stosowano w odniesieniu do cmentarzy podziemnych, *ibid.*, vol. 1, p. 377.
- 5 H. T. Peck, *Harpers Dictionary of Classical Antiquities*, New York 1898, p. 292-294. Zob. także D. Du Cange, *op. cit.*, vol. 2, p. 217-218.
- 6 D. Du Cange, *op. cit.*, vol. 2, p. 388. Zob. także: A. Sotkiewicz, *Cmentarz*, [w:] *Encyklopedia Kościelna*, (red.) M. Nowodworski, t. 3, Warszawa 1874, s. 421; A. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 1927, s. 66; S. Reczek, *Podręczny słownik dawnej Polszczyzny*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1968, s. 696; oraz J. Dziobek-Romański, *Cmentarze – zarys regulacji historycznych...*, *op. cit.*, s. 4. Odnotować tu należy, że łacińskie „*coementarium*” to zlatynizowana forma greckiego *χοιμητήριον* (gr. – wym.: koimētērion). Wyraz ten ewaluował w późniejszym okresie w wiele różnych form (więcej na ten temat: S. B. Linde, *Słownik języka polskiego*, t. 1, cz. 1, Warszawa 1807, s. 314; wielce pouczająca w tym zakresie jest również lektura *Słownika łaciny średniowiecznej w Polsce*, t. 1 = *Lexicon mediae et infimae latinitatis polonorum*, vol. 1, (red.) M. Plezia, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1953 oraz *Oxford English dictionary*, 3rd ed., Oxford 2002, edycja elektroniczna).
- 7 W okresie klasycznym pod pojęciem określenie „*crypta*” rozumiano długie, kryte korytarze; podziemne chodniki, tunele oraz sklepienie komnaty wokół „*atrium*”. Wraz z chrześcijaństwem termin ten był używany na oznaczenie „*jaskini*” lub „*groty*”, zob. *Słownik łacińsko-polski*, t. 1, (red.) M. Plezia, Warszawa 1959, s. 799-800.
- 8 Określenie „*dormitorium*” stosowane było na oznaczenie miejsca snu, spoczynku zmarłych, grobu, zob. *Słownik łacińsko-polski*, *op. cit.*, t. 2, s. 249.
- 9 D. Du Cange, *op. cit.*, vol. 2, p. 217-218.
- 10 Wyraz pochodzenia greckiego oznaczający „*podziemia*”, „*sklepienia podziemne*”, zob. *Słownik łacińsko-polski*, *op. cit.*, t. 2, s. 744.
- 11 Od *χοιμη* (wym. koimē) – miejsce spokoju. Sama końcówka, zdaniem A. Brücknera (*Słownik etymologiczny języka polskiego*, *op. cit.*, s. 66), brzmiąca nosowo – albo pochodzi ze staropolskiej wymowy – albo od języków romańskich.
- 12 To najstarsze łacińskie, wręcz antyczne, określenia cmentarzy: „*locus sepulcralis*” –

*churchyard*¹⁶, *cemetery* (ang.), *Kirchhof*¹⁷, *Gottes Acker*¹⁸, *Begräbnis*¹⁹, *Friedhof* (niem.), lub w języku polskim: *cmyntarz*, *cmynterz*, *smyntarz*, *smętarz*²⁰; *kierchow*²¹, *grobowisko*, *mogilnik*, *mogilki*, *żalnik* czy też ostatecznie ukonstytuowany termin *cmentarz*, jako polski odpowiednik łacińskiego *coementerium* oznaczającego miejsce snu lub odpoczynku²².

Chrześcijananie w pierwszych wiekach na ogół przyjmowali zwyczaj grzebania zwłok od środowisk, w których żyli. Zarzucano jednak te sposoby, które wymagały kremacji²³, jako sprzeczne z ich rozumieniem cmentarza, jako miejsca wiecznego spoczynku²⁴. Zaaprobowano natomiast stary żydowski sposób polegający na składaniu ciał wewnątrz grobów i jam,

miejsce grobowe, „*locus sepulturae*” – miejsce pochówków, „*publicus sepulcrorum locus*” – publiczne miejsce grobów, „*sepulchretum*” vel „*sepulcretum*” – grobowisko, miejsce grobów, zob. cytowana tu praca *Cmentarze „krótko i zwięźle”. Słowa i słówka*, <http://www.cmentarium.sowa.website.pl/Cmentarze/Cmentarze0c.html> (materiał pobrany w dniu 7 listopada 2010 r.).

13 A. Krawczuk, *Refleksje starożytnika* [w:] *200 lat Cmentarza Rakowickiego*, Kraków 2005, s. 63.

14 „*Martyrium*” to świątynie, poświęcone świętym męczennikom, które zawierają ich grób, zob. Du Cange, op. cit., vol. 5, p. 292.

15 A. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, op. cit., s. 66.

16 Angielskie określenie cmentarza przykościelnego, tzw. „*atrium ecclesiae*”.

17 Istniejące w języku niemieckim określenie dziedzica kościelnego.

18 *Gottes Acker* (niem.) – Boża rola

19 *Begräbnis* (niem.) – miejsce pogrzebania, grób.

20 Polskie określenie „*smętarz*”, będące etymologicznym następstwem słowa „*smętny*”, jakkolwiek bywało niekiedy używane, to jednak nie jest to termin poprawny. Píše o tym A. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, op. cit., s. 66.

21 Termin używany w Polsce na oznaczenie cmentarzy ewangelickich i żydowskich.

22 A. Sotkiewicz, *Cmentarz*, op. cit., s. 421; A. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, op. cit., s. 66; S. Reczek, *Podręczny słownik dawnej Polszczyzny*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1968, s. 696 oraz J. Dziobek-Romański, *Cmentarze – zarys regulacji historycznych*, op. cit., s. 4. Odnieść się w tym miejscu należy do kwestii znaczenia terminu „*coementerium*” jako miejsca snu, spoczynku: chociaż zgodnie z wierzeniami występującymi u Greków Tanatos – bóg śmierci był bratem Hypnosa – boga snu (zob. *Tanatos*, [w:] *Mała Encyklopedia Kultury Antycznej*, (red.) Z. Piszczek, Warszawa 1983, s. 724), a więc istniała pewna zbieżność pojęcia snu z pojęciem śmierci; zatem w konsekwencji miejsce pogrzebania było w pewnym zakresie utożsamiane z miejscem snu; jednak termin ten ma także swój sens teologiczny w rozumieniu chrześcijan, gdyż jest on bliższy religijnemu wyobrażeniu tego miejsca, gdzie składa się osoby, które „*zasnęły w Panu*”.

23 By zrozumieć rozmiar zjawiska kremacji zwłok w Imperium Rzymskim wspomnieć należy, iż w okresie apostołskim na jedno pogrzebanie przypadało 50 pogrzebów ciałopalnych (zob. „*Przegląd Katolicki*”, 1879 r., s. 484), jednak w Polsce po wprowadzeniu chrześcijaństwa kremacja zwłok miała już charakter atawistyczny (pisze o tym: W. Wójcik, op. cit., s. 167).

24 Z. Chodyński, *Cmentarze...*, op. cit., s. 421 oraz W. Wójcik, op. cit., s. 166-168.

bardziej odpowiadający teologicznemu wyobrażeniu tego miejsca. Wyznawcy Chrystusa jeszcze do II wieku grzebali swoich zmarłych na cmentarzach pogańskich: w grobowcach rodzinnych, związkowych, a także w grobach naziemnych. Pierwsze natomiast cmentarze typowo chrześcijańskie wywodziły się z działek przylegających do grobów pogańskich, których prawo własności przechodziło na wyzwoleńców w dużym procencie należących do gmin chrześcijańskich²⁵. W okresie prześladowań, zwłoki chrześcijan umieszczano w katakumbach w pobliżu ciał męczenników²⁶.

Do poświęcenia poszczególnych grobów wystarczała obecność i modlitwa prezbiterów²⁷. Poświęcony cmentarz, podobnie jak inne miejsca o charakterze sakralnym, cieszył się prawem ucieczki i azylu²⁸. Po edyktie cesarza Galiena z 302 r., stanowiącym o zwrocie chrześcijanom miejsc kultu zagrabionych w okresie prześladowań, zaczęto przenosić relikwie męczenników do kościołów²⁹. Składano obok nich również innych wiernych, pomimo formalnie obowiązującego zakazu chowania zwłok wewnątrz miast³⁰. Zakaz ów bywał niejednokrotnie przypominany przez cesarzy Bizancjum. Został on zniesiony w Cesarstwie Wschodnim dopiero przez cesarza Leona VI, w Zachodnim natomiast odwołał go Synod w Bradze w 563 r. n.e. zezwalający grzebać zmarłych obok murów kościelnych³¹.

W IX wieku zaczęto grzebać w kościołach początkowo osoby zasłużone: m. in. papieży, cesarzy, biskupów, książęta, zasłużonych prezbiterów i fundatorów kościelnych, natomiast na dziedzińcu kościelnym utarł się zwyczaj chowania pozostałych zmarłych. Powstały w ten sposób cmentarze zwane *atrium ecclesiae*. Od XII wieku natomiast w kościołach grzebano wszystkich wiernych³², o powszechności czego świadczą dekretały Grzegorza IX³³ oraz zbiór Gracjana³⁴. Z uwagi jednak na wzrost liczby wiernych i,

25 Potwierdzają to dokumenty o przekazaniu nadzoru nad cmentarzami papieżowi Kalikstowi przez papieża Zefiryna, zob. B. Filarska, op. cit., kol. 517.

26 Z. Chodyński, *Cmentarze...*, op. cit., s. 421.

27 B. Filarska, op. cit., kol. 517.

28 Ibidem, kol. 517 oraz Z. Chodyński, *Cmentarze...*, op. cit., s. 422.

29 B. Filarska, op. cit., kol. 517.

30 Zakaz ten pochodził jeszcze z Rzymskiego *Ius duodenum tabularum* ogłoszonego w latach 451-449 p.n.e., które pozostawiało swobodę w sposobie chowania zwłok, nakazywało przy tym aby cmentarze zakładane były poza obrębem miast i osiedli ludzkich. Piszą o tym: B. Filarska, op. cit., kol. 517 oraz J. Dziobek-Romański, *Cmentarze – zarys regulacji historycznych...*, op. cit., s. 4.

31 B. Filarska, op. cit., kol. 519.

32 E. Szafranski, *Podręcznik prawa kanonicznego*, t. 4, Warszawa 1986, s. 256.

33 *Corpus Iuris Canonici*, Pars I: *Decretum Gratiani*, ed. E. L. Richter, E. Friedberg, Leipzig 1878, C. 1-14 X, III, 28.

34 *Corpus Iuris Canonici*, Pars II: *Decretales Gregorii p. IX*, ed. E. L. Richter, E. Friedberg, Leipzig 1881, G. 1-19 G XIII q.2; G 26-29 *I de cons.*

co za tym idzie, brak miejsca w kościołach powrócono do wcześniejszej praktyki chowania tam tylko znamienitszych osób. Na zewnątrz natomiast stopniowo rozszerzano cmentarze dla ogółu, które z upływem czasu wypełniały cały dziedziniec kościelny³⁵. Papież Pius V konstytucją apostolską *Cum primum apostolatus* z dnia 1 kwietnia 1566 r.³⁶ ograniczył praktykę grzebania zmarłych w kościele, zabraniając tego bez zgody rektora i patrona kościoła, a także uprzedniego zezwolenia ordynariusza miejsca, albo w kościołach zakonnych – prowincjała³⁷. Papież Paweł VI z kolei, w roku 1617 zabronił umieszczania ciał blisko ołtarza³⁸ i nakazał grzebanie zwłok na cmentarzach³⁹.

Cmentarze zaliczane były do *rei sacrae* i traktowano je jako rzeczy niczyje⁴⁰. Z uwagi na ich specyfikę podlegały one ustawodawstwu wyznaniowemu. Początkowo, w okresie pogaństwa, podlegały one jurysdykcji cesarzy będących najwyższymi kapłanami, ci ostatni zaś akty zbezczeszczenia miejsc o charakterze sakralnym karali w sposób wyjątkowo surowy. Długo jeszcze w Cesarstwie Wschodnim, co nie ominęło także na początku i Zachodniego, jurysdykcji państwowej podlegały rzeczy święte; władza ta bowiem uważała się za opiekuńczą w stosunku do Kościoła. Już od początku jednak wydawaniem przepisów dotyczących miejsc kultu zajmowała się władza duchowna. Normy te zatem, jako tzw. *rei mixtae* były przedmiotem regulacji obojga praw⁴¹.

1. Prawo grzebalne w Polsce przedrozbiorowej

W okresie przedchrześcijańskim na terenach polskich cmentarzyska zakładano na szczytach pagórków lub w otwartym polu. Usypywano tam mogiły różnego kształtu zwane *horodyszczami*, *kopiszciami*, *żalnikami*,

35 E. Szafronowski, *Podręcznik prawa kanonicznego*, t. 4, Warszawa 1986, s. 256.

36 Pius V konstytucją apostolską o chowaniu zmarłych *Cum primum apostolatus* z dnia 1 kwietnia 1566 r., wypełnił reformę wprowadzoną przez Sobór Trydencki obradujący w latach 1545-1563 (zob. Sessio XXV, cap. XIII, [w:] *Canones et decreta sacrosancti oecumenici Concilii Tridentini sub Paulo III., Iulio III. et Pio IV Pontificibus Maximis...*, Ratisbonae 1910, s. 170), natomiast w roku 1614 ogłoszono *Rituale Romanum* Pawła V, zob. *Rituale Romanum Pauli V Pontificis Maximi iussu editum aliorumque pontificum cura recognitum atque auctoritate Sanctissimi D. N. Pii Papae XI, Romae 1926* [dalej cyt. *Rituale Romanum*], który w tytule X zawierał przepisy o pogrzebach (szerzej pisze na ten temat H. Insadowski, *Kościelne prawo pogrzebowe*, „Ateneum Kapłańskie”, nr 23 z 1929 r., s. 444).

37 B. Filarska, op. cit., kol. 519.

38 *Rituale Romanum*, pr. cyt., t. VI, c. I, n. 9: „at vero, ubi locus sepulturae dabitur in ecclesiis [...] cadavera prope altaria non sepeliantur”.

39 J. Dziobek-Romański, *Cmentarze – zarys regulacji historycznych...*, op. cit., s. 6-7.

40 *Instytucje Justyniana*, Warszawa 1986, s. 59.

41 J. Dziobek-Romański, *Cmentarze – zarys regulacji historycznych...*, op. cit., s. 6-7.

uroczyskami, grodziskami lub kurhanami⁴². Zwłaszcza na Litwie i Rusi poganie chowali swoich zmarłych w cieniu drzew w lasach, gajach i w polu. Zwyczaje te wykorzeniano jeszcze długo, gdyż po przyjęciu chrztu współcześni chcieli być grzebani w jednym miejscu ze swymi przodkami, a Kościołowi głównie chodziło o wyeliminowanie pogańskich praktyk odbywających się w tych miejscach, a także o oddanie należytej czci zmarłym poprzez modlitwę i chowanie ich w ziemi poświęconej⁴³. Zwyczaj ten piętnował biskup żmudzki Jerzy Tyszkiewicz na synodzie w 1636 r., zakazując przy tym kapłanom swojej diecezji odprawiania pogrzebów i ceremonii poza kościołami⁴⁴. W ślad za nim zakaz powtórzył synod łucki w 1641 r. Na to, że prawo to nie było respektowane wskazują wypowiedzi na ten temat następcy Jerzego na żmudzkiej stolicy biskupiej – Antoniego Tyszkiewicza w 1752 r. Biskup łucki Rupniewski natomiast na synodzie w 1726 r. ogłosił ludowi, iż ktokolwiek w polu lub w lasach pochowa zmarłego zostanie przez niego ekskomunikowany⁴⁵, wspominając przy tym, że zwyczaj ten istnieje od niepamiętnych czasów i nie wyeliminował go synod biskupa Gębińskiego z roku 1641⁴⁶. Synod wileński zaś, odbywający się w 1744 r. za tego rodzaju

42 Z. Chodyński, *Cmentarze...*, op. cit., s. 423.

43 Z. Gloger, op. cit., s. 249. Cmentarzyska pogańskie od samego początku oddzielano od cmentarzy chrześcijańskich. Pierwsze z nich nazywano *tumuli pagarorum* lub *locum profanum*, chrześcijańskie zaś *cimiteria ecclesiae*. Jednak misjonarze szanowali cmentarzyska i groby pogańskie usuwając z nich jedynie przedmioty dawnego kultu. Wynikało to z tradycji i zwykłej roztropności, zob. W. Wójcik, s. 168-170 oraz R. Kiernsnowski, *Mogiły i cmentarzyska pomorskie w przekazach źródeł pisanych z wieku XII-XIV*, „Materiały Zachodnio-Pomorskie, t. I, Szczecin 1955, s. 110 i 119. Z czasem dla chrześcijan cmentarzyska pogańskie były miejscami diabelskimi, stąd chowali oni swych zmarłych tylko w ziemi poświęconej, zob. A. Brückner, *Cmentarz*, op. cit., s. 180.

44 Jerzy Tyszkiewicz wypowiada się w następujący sposób: „uważamy za bardzo niestosowne, aby synowie religii chrześcijańskiej, zwyczajem pogan lub heretyków, chowali ciała zmarłych w polu. Dlatego polecamy proboszczom naszym, iżby wszelkiej dokładali usilności, w celu wykorzenienia i zniesienia tego zwyczaju, niegodnego imienia chrześcijańskiego, czuwając nad tym i radząc, aby ciała zmarłych nie gdzie indziej, jak na łonie matki Kościoła, gdzie za życia wykarmione zostały, składane były. Co by łatwiej do skutku przywieść, niechaj często prostemu ludowi okazują, ile pomocy mają zmarli, gdy są chowani tam, gdzie modlitwy i ofiary Mszy św. odprawiają się tak za żywych jak umarłych, aby od grzechów rozwiązani byli; potem ogłoszą im odpust, powagą synodu prowincjonalnego udzielony. Tymże proboszczom i wszelkim kapłanom naszej diecezji zakazujemy takich pogrzebów poza kościołami odbywać, a tym bardziej wygłaszać na nich mowy, lub jakieś ceremonie kościelne odprawiać pod karą ciężką”, zob. Z. Chodyński, *Cmentarze...* s. 423.

45 Praktykę tę oburzony biskup nazywa: „*impius mos, abususque abominabilis*”, Ibid., s. 424.

46 Na temat ekskomunikowania synod mówi: „*bo sprawiedliwą jest rzeczą, aby ten, co sprawił taki rozdział zmarłego od matki Kościoła, sam od społeczeństwa żyjących był odłączony*”, Ibid., s. 424.

praktykę zabronił wstępu winnemu do kościoła przez kwartał⁴⁷.

Od samego początku przykładano wagę do tego, aby w kościołach chowano tylko znamienitsze osoby. Biskup Nanker w statutach z 1230 r. zabronił grzebania w świątyniach osób świeckich, co jednak nie dotyczyło patronów i członków znamienitszych rodów. Arcybiskup Kurowski zaś w statutach pochodzących z 1408 r. zezwolił na grzebanie w kościołach patronów, dobrodziejów oraz tych, którzy mieli zagwarantowane prawo wyboru kościoła, jako miejsca pochowania. Oprócz tego synody prawo to przyznawały: biskupom, proboszczom, kapelanom, beneficjantom oraz członkom dozoru kościelnego i ich bliskim krewnym⁴⁸.

Biskupi obligowali proboszczów do utrzymania należytego porządku na cmentarzach. I tak: synod gnieźnieński z 1512 r. nakazał ogrodzić cmentarz murem lub parkanem, albo wałem i rowem, synod chełmiński zaś z 1694 r. postanowił umieścić przy wejściu kratę żelazną, lub drewnianą, która pokrywając wykopany tam dół uniemożliwiłby dostęp na cmentarz zwierzętom⁴⁹.

Synod włocławski odbywający się w 1568 r. zakazywał wypasania na cmentarzu bydła i wpuszczania trzody⁵⁰. Synod warmiński z 1610 r. zakazywał przesiewania i suszenia tam zboża, wystawiania i mycia naczyń kuchennych, browarnych i innych, pod utratą wyłożonych tam rzeczy, zaś synod kijowski z 1762 r. nie zezwalał na wykorzystywanie cmentarza jako miejsca do sprzedaży, targów i jarmarków, rozwieszania na cmentarzu bielizny, pościeli i strojów świeckich, nie powinny one być służyć jako droga publiczna, ani na jakikolwiek świecki użytek⁵¹. Zalecano natomiast sadzić na cmentarzach drzewa, aby chroniły kościoły przed pożarami. Koszty potrzebne na utrzymanie porządku pokrywane były z kasy parafialnej⁵². *Ossorie* (kostnice) znajdujące się na cmentarzach powinny być zostać wyposażone w gęste kraty chroniące przed zwierzętami, w których należało składać kości zmarłych, co szczegółowo regulowały przepisy wydane przez synody: warmiński z 1610 r., gnieźnieński odbywający się w 1643 r. oraz chełmiński z 1694 r.⁵³

47 Ibid., s. 424 oraz Z. Gloger, op. cit., s. 249.

48 Zob. B. Filarska, P. Pałka, kol. 519; A. Brückner, *Cmentarz...*, kol. 181.

49 Z. Gloger, op. cit., s. 249; A. Brückner, *Cmentarz...*, op. cit., kol. 181; B. Filarska, op. cit., kol. 519 oraz Z. Chodyński, *Cmentarze...*, op. cit., s. 424.

50 Z. Chodyński, *Cmentarze*, op. cit., s. 424.

51 Ibid., s. 424.

52 Oczywiście jeśli parafia miała odpowiednie dochody, patrz Z. Chodyński, *Cmentarze...*, s. op. cit., 424.

53 Z. Gloger, op. cit., s. 249; B. Filarska, op. cit., kol. 520; Z. Chodyński, *Cmentarze...*, op. cit., s. 424 oraz J. Dziobek-Romański, *Cmentarze – zarys regulacji historycznych...*, op. cit., s. 9.

Normy wydane przez ustawodawstwo synodalne mocno podkreślały właściwość cmentarzy parafialnych jako miejsca chowania wszystkich parafian⁵⁴. Regulowały to przepisy synodów prowincjonalnych z lat 1285 i 1357. Uznawano jednak prawo wyboru innego niż parafialny cmentarza jako miejsca wiecznego spoczynku (w szczególności np prawo wyboru miejsca pochówku w klasztorze lub na jego cmentarzu). Z uwagi na częste konflikty pojawiające się na tym tle między duchowieństwem diecezjalnym a zakonnym⁵⁵ synody: gnieźnieński (1512), żmudzki (1636), wileński (1717), przemyski (1723), płocki (1733), chełmiński (1745), lwowski (1765) i inne, zabraniały zakonnikom, pod karą ekskomuniki namawiania wiernych do wyboru ich cmentarza. Na wypadek sporu wybór należało udowodnić prawowitym testamentem lub zeznaniami dwóch wiarygodnych świadków⁵⁶, w przeciwnym bowiem razie zakon był zobligowany do zwrotu kościołowi parafialnemu ciała oraz wszystkich ofiar wynikających z pogrzebu⁵⁷. Na gwałcenie jednak tych norm skarżył się synod prowincjonalny z 1357 r. i gnieźnieński z 1512 r. Niewątpliwie ta praktyka była przyczyną nadania czterdziestodniowego odpustu tym wszystkim, którzy wybrali sobie jako miejsce spoczynku kościół parafialny lub jego cmentarz⁵⁸.

Na cmentarzu kościelnym nie wolno było grzebać samobójców, z wyjątkiem tych, którzy autodestrukcji dopuścili się w afekcie⁵⁹, a także nieochrzczonych, ekskomunikowanych, heretyków, lichwiarzy, niepraktykujących katolików i innych grzeszników, którzy zmarli bez oznak żalu⁶⁰. Regulowały to synody: krakowski (1332), gnieźnieński (1512), przemyski (1651) i inne.

Ogrodzony i należycie poświęcony cmentarz cieszył się prawem azylu, stąd wszyscy, którzy dopuścili się pogwałcenia tego miejsca powinni byli być ekskomunikowani i jako tacy podani do publicznej wiadomości⁶¹.

Począwszy od synodu legackiego z 1279 r., czyniono starania o ogra-

54 P. Pałka, op. cit., kol. 520; Z. Chodyński, *Cmentarze...*, op. cit., s. 525 oraz Z. Gloger, op. cit., s. 249.

55 Z. Chodyński, *Cmentarze...*, op. cit., s. 425; P. Pałka, op. cit., kol. 519 oraz W. Wójcik, op. cit., s. 184-185.

56 P. Pałka, op. cit., kol. 519.

57 W. Wójcik, op. cit., s. 189 oraz Z. Chodyński, *Cmentarze...*, op. cit., s. 425.

58 J. Dziobek-Romański, *Cmentarze – zarys regulacji historycznych...*, op. cit., s. 10 oraz Z. Chodyński, *Cmentarze...*, op. cit., s. 425.

59 Z. Chodyński, *Cmentarze...*, op. cit., s. 425.

60 P. Pałka, op. cit., kol. 519; Z. Chodyński, *Cmentarze...*, op. cit., s. 426 oraz J. Dziobek-Romański, *Cmentarze – zarys regulacji historycznych...*, op. cit., s. 10.

61 Z. Gloger, op. cit., s. 249; W. Wójcik, op. cit., s. 208-121; J. Dziobek-Romański, *Cmentarze – zarys regulacji historycznych...*, op. cit., s. 7-10 oraz Z. Chodyński, *Cmentarze...*, op. cit., s. 424.

niczanie pochówku w grobach kościelnych⁶². Próby te kontynuowano w wiekach następnych. I tak: problem ten regulują unormowania statutów krakowskich biskupa Nankera (1320), statutów gnieźnieńskich (1408 i 1512), synodu chełmskiego (1434-1440), synodu wrocławskiego (1516), łuckiego (1519) i przemyskiego (1529)⁶³. Wynikało to ze znacznego „zatłoczenia” tych miejsc. Podobnie również miała się sytuacja z cmentarzami przykościelnymi (*atrii ecclesiae*) – w zasadzie nie powiększano ich. Z tego powodu często ekshumowano kości ludzkie, które później czasowo składane były w *ossoriach*, w przypadku ich wypełnienia zaś – grzebano je we wspólnym dole⁶⁴.

Już w połowie XVIII w. odzywały się głosy o konieczności zamknięcia wszystkich cmentarzy przykościelnych i przeniesienia ich poza obręb murów miejskich, co wynikało z zagrożenia epidemiologicznego, złych warunków sanitarnych oraz z ich zatłoczenia⁶⁵.

Zgromadzenie Księży Misjonarzy św. Wincentego á Paulo przy kościele Św. Krzyża w Warszawie już w 1745 r. podjęło próbę przeniesienia

62 Tego typu zabiegi były jednak w Polsce trudne: kaplice i kościoły, w których składano zmarłych stanowiły prywatną własność, zaś w dokumentach lokacyjnych gwarantowano sobie i zstępnym prawo pochówku w tych miejscach. Szerzej na ten temat pisze W. Wójcik, op. cit., s. 174-179.

63 Z. Chodyński, *Statuta synodalia dioecesis Wladislaviensis et Pomeraniae, Varsaviae* 1890, s. 25; J. Fijałek, *Najstarsze statuty synodalne krakowskie biskupa Nankera*, Kraków 1915, s. 62; J. Sawicki, *Synody archidiecezji gnieźnieńskiej i ich statuty*, Warszawa 1950, s. 260; tenże, *Najdawniejsze statuty synodalne diecezji chełmskiej z XV w.*, Lublin 1948, s. 86 i 165; tenże, *Synody diecezji łuckiej i ich statuty*, Warszawa 1949, s. 65 i 90; tenże, *Synody diecezji przemyskiej o. ł. i ich statuty*, Wrocław 1955, s. 159; B. Ulanowski, *Materiały do historii ustawodawstwa synodalnego w Polsce w wieku XVI*, Kraków 1895, s. 357 oraz W. Wójcik, op. cit., s. 176-177. Zob. także J. Ptaśnik, *Miasta i mieszczaństwo w dawnej Polsce*, Warszawa 1949, s. 379, od którego dowiadujemy się, że takie same próby podejmowane były również w miastach.

64 W. Wójcik, op. cit., s. 204-205, S. Nicieja, op. cit., s. 8-9 oraz K. Grodziska-Ożóg, op. cit., s. 13.

65 Głosy te przyjęły formę dyskusji w formie wynikających z ducha okresu oświecenia zjadliwych publikacji: zob. *O pogrzebach wiedeńskich pismo małe w Wiedniu r. p. 1781 drukowane z niemieckiego języka na polski, dla użytku powszechnego, za pozwoleniem zwierzchności przetłumaczone*, Lwów 1781; *Uwaga na kosztą pogrzebowe w Wiedniu*, Wrocław 1781; oraz *Śmierć z grobów*, Lwów 1781. Pisma te natychmiast spotkały się z ripostą: *Odpowiedź autorowi pisma kilku kartek lwowskiego o pogrzebach wiedeńskich przydatna*, Kraków 1781 oraz W. Teleszyński, *Uwaga nad „Uwagą” na kosztą pogrzebowe w Wiedniu, przetłumaczoną z niemieckiego na polskie i drukowaną w Wrocławiu i Lwowie Roku 1781*, Kraków 1782. Zwolennicy przeniesienia cmentarzy za miasto przetłumaczyli nawet i wydali w Polsce edykt króla francuskiego z dnia 4 czerwca 1776 r., zob. K. Grodziska-Ożóg, op. cit., s. 14-17; Z. Chodyński, *Cmentarze...*, op. cit., s. 430; S. Potępa, op. cit., s. 11 oraz S. Nicieja, op. cit., s. 8-9.

cmentarza poza obręb miasta⁶⁶. Projekt ten jednak z różnych przyczyn upadł. Powrócono do niego w 1770 r., jednak spotkało się to z tak żywiołowym sprzeciwem całego społeczeństwa, które chowanie zmarłych na cmentarzach pozamiejskich uważali za formę społecznej degradacji, iż władze musiały znów go odłożyć, przystępując jednocześnie do społecznej edukacji⁶⁷. Funkcjonujący od, z górą, siedmuset lat zwyczaj grzebania zmarłych w grobach kościelnych i *atrii ecclesiae* zakorzenił się tak dalece w umysłach współczesnych, że nie chcieli oni być grzebani w innych miejscach, które nie uważano za miejsce poświęcone⁶⁸. Ostatecznie cmentarz ten założono dopiero w 1781 r. Zlokalizowano go na Koszykach w Warszawie, na gruntach należących do Zgromadzenia ks. Misjonarzy św. Wincentego á Paulo, a nazwano Świątokrzkyskim. Cmentarz otoczono parkanem, wybudowano tam dwie duże kostnice i katakumby oraz uroczyście go poświęcono. Jednak pomimo chowania tam ciał zmarłych księży, zakonnic i sióstr miłosierdzia nie przełamało to oporu społecznego: parafianie nie chcieli być tam w dalszym ciągu chowani. Uprzedzenie społeczeństwa przełamał dopiero pogrzeb biskupa smoleńskiego Gabriela Wodzyńskiego (zm. 27 listopada 1788 r.), który w testamencie zastrzegł sobie, iż chce być pochowany na założonym poza miastem Cmentarzu Świątokrzkyskim w Warszawie⁶⁹. Następny cmentarz założono w 1792 r. na Powązkach⁷⁰. Dopiero na przełomie XVIII i XIX w. powstawały cmentarze w innych miastach⁷¹.

Problemem tym zajmowały się także władze państwowe: marszałek wielki koronny, książę Stanisław Lubomirski tematykę tę poruszył w nocy z dnia 23 sierpnia 1770 r. skierowanej do kanclerza wielkiego koronnego, bpa

66 S. Szenic, *Cmentarz Powązkowski 1790-1850*, Warszawa 1979, s. 10-11; S. Nicieja, op. cit., s. 9; Z. Chodyński, *Cmentarze...*, op. cit., s. 432 oraz S. Potępa, op. cit., s. 11.

67 S. Potępa, op. cit., s. 11.

68 Z. Chodyński, *Cmentarze...*, op. cit., s. 430. Wynikało to m. in. z przekonania o jedności dwóch miejsc świętych: kościoła i przylegającego do niego cmentarza, zob. W. Wójcik, op. cit., s. 182. Uważali oni za „zniewagę dla ciała i krzywdę dla duszy grzebanie umarłych jak psów w polu” (zob. S. Szenic, op. cit., s. 12 i S. Potępa, op. cit., s. 13). O tym, że *atria ecclesiae* stanowiły integralną część kościołów świadczy także fakt umieszczania tam w okresie staropolskim kamiennych ambon, odprawiania wielkopostnych misterii itp. (polecieć Czytelnikowi należy w tym miejscu znakomity artykuł na temat wyglądu i funkcji cmentarzy przykościelnych autorstwa W. Łuszczkiewicza, *Stare cmentarze krakowskie, ich zabytki sztuki i obyczaju kościelnego*, „Rocznik Krakowski”, t. I, Kraków 1898, s. 9-36).

69 Z. Chodyński, *Cmentarze...*, op. cit., s. 430-433.

70 P. Pałka, op. cit., kol. 520; Z. Chodyński, *Cmentarze...*, op. cit., s. 433, S. Potępa, op. cit., s. 13 oraz S. Szenic, op. cit., s. 15.

71 S. Potępa, op. cit., s. 13-19.

poznańskiego Andrzeja Młodziejowskiego⁷². Podobnie Komisja Policji Obojga Narodów dnia 18 lutego 1792 r. wydała *Uniwersał do Miast Wolnych względem cmentarzy i szlachtuzów*⁷³, gdzie zwracano uwagę na kwestie natury sanitarno epidemiologicznej. Problematyka ta została poruszona także w wydanym w Warszawie dnia 21 marca 1793 r., *Urządzeniu względem ciał zmarłych*⁷⁴.

Zamierzenia te zbiegły się w czasie z coraz powszechniejszą w Europie praktyką wyprowadzania cmentarzy poza obręb miast i powracaniem w ten sposób do unormowań obowiązujących w tym zakresie w *Imperium Romanum*. Z uwagi na występujący tam klimat zagrożenie epidemiologiczne było tam większe niż w Polsce⁷⁵, zaś fakt znacznego rozrostu miast i zwiększenia się stanu ludności wymusił tam konieczność podjęcia działań w tym kierunku⁷⁶.

2. Regulacje władz świeckich a prawo cmentarne w okresie galicyjskim

Jakkolwiek, co już powiedziano, pierwsze próby zakładania cmentarzy poza miastami i osiedlami ludzkimi poczyniono jeszcze w okresie I Rzeczypospolitej, to jednak zarówno brak pieniędzy i burzliwość ówczesnych czasów⁷⁷, jak również uzasadniony opór wiernych, nie pozwoliły na

72 Z. Chodyński, *Cmentarze...*, op. cit., s. 430; P. Pałka, op. cit., kol. 520 oraz S. Nicieja, op. cit., s. 8.

73 Bibl. PAN w Krakowie, Stare Druki 7925. Druk podpisany przez marszałka wielkiego koronnego Michała Wandalina Mniszcha. Przyt. za: K. Grodziska-Ożóg, op. cit., s. 17 i 154.

74 Druk podpisany przez marszałka nadwornego koronnego Kazimierza Nałęcz-Raczyńskiego, cyt za: K. Estreicher, *Bibliografia Polska*, t. XXXII, s. 73 i K. Grodziska-Ożóg, op. cit., s. 17 i 154.

75 Problem ten szerzej został opisany w: J. Kolbuszewski, *Wiersze z cmentarza*, Wrocław 1985, s. 19n; S. Nicieja, op. cit., s. 8 oraz S. Potępa, op. cit., s. 13-14. Zob. także A. Vigt, *Geschichte des Todes*, München 1985, s. 608-617.

76 W Paryżu np. w latach 1785-1787, przy jednym z kościołów w 50 zbiorowych grobach, pod mierzącą zaledwie kilkanaście centymetrów warstwą ziemi leżało ok. 20 tys. zwłok (zob. J. Kolbuszewski, op. cit., s. 19n). Ogólnie stan taki groził wybuchem epidemii, w związku z czym lekarze domagali się radykalnych zmian. W 1763 r. parlament francuski zmienił obowiązujące przez wieki prawo i nakazał zakładanie cmentarzy poza miastem (zob. S. Nicieja, op. cit., s. 8). W Polsce problem przepełnienia cmentarzy także był nabrzmiały: np. w liczącym 2.550 mieszkańców Krośnie, w samym tylko 1622 r. zmarło 1.000 osób (!), zob. S. Cynarski, *Ze studiów nad ludnością miasta Krosna w XVI-XVIII w.*, „Rocznik Przemyski”, t.XI:1967, s. 77-78 oraz S. Nicieja, op. cit., s. 8, zaś w Krakowie, jak opisują historycy tego miasta, każdy mieszkaniec „skądkolwiek spojrzal z okna, to dojrzał krzyże i nagrobki w śródmieściu” (zob. K. Bąkowski, *Dzieje Krakowa*, Kraków 1911, s. 248; zob. także K. Grodziska-Ożóg, op. cit., s. 16-17).

77 Archiwum Państwowe w Krakowie, Akta I Magistratu, fasc. 380: „[...] już od lat [...] przedsiębrane było ustanowienie cmentarza generalnego poza miastem, lecz

wdrożenie tego przedsięwzięcia. Przy interpretowaniu ówczesnego oporu społecznego trudno nie wziąć pod uwagę faktu, iż wcześniej grzebano poza obrębem miast niektóre kategorie osób. Istniały przecież od dawna: kirkuty, cmentarze innowierców⁷⁸, choleryczne i wojenne⁷⁹. Poza tym poza miastem chowano także osoby, które były pozbawione prawa do pogrzebu kościelnego (sprawa ta szczegółowo zostanie omówiona przy analizie obowiązującego w tym zakresie prawa kanonicznego). Podkreślić przecież należy fakt, iż w omawianym okresie nie funkcjonowały cmentarze komunalne w takim rozumieniu jak obecnie. Cmentarze związane były ze związkami wyznaniowymi i regulowało je przecież wyłącznie prawo kościelne. Te wszystkie fakty powodowały, że współcześni grzebanie na cmentarzach pozamiejskich musieli uważać za formę społecznej degradacji⁸⁰.

Powstanie cmentarzy pozamiejskich zbiegło się w czasie z upadkiem państwa polskiego i włączeniem jego terytorium do trzech różnych cesarstw: austriackiego, pruskiego i rosyjskiego. Z tego też powodu pierwsze przepisy prawno-państwowe wydane były już w czasie zaborów. Należały do nich: pruski dekret cesarza Fryderyka II z 1773 roku⁸¹, ukaz cara Aleksandra I z dnia 13 marca 1817 r.⁸² oraz dekret nadworny cesarza Józefa II z 23 sierpnia 1784 r.⁸³

W zaborze austriackim, nazwanym przez okupanta Galicją, ustawodawca nie licząc się ani z realiami życia, ani z wielowiekowymi zwyczajami usiłował wprowadzić drakońskie normy, które wywołały ostry sprzeciw społeczny⁸⁴. Tak dalece nie stosowano się do nich, iż sprawa założenia cmentarzy pozamiejskich ciągnęła się jeszcze przez lata. Rząd

okoliczności czasów nie dozwoliły skutecznie tego tak chwalebного dzieła”, przyt. za: K. Grodziska-Ożóg, s. 20. Wystarczy podać, że wybuchło wtedy powstanie kościuszkowskie i nastąpiły trzy rozbiory Polski.

78 Szerzej na ten temat pisze W. Wójcik, op. cit., s. 197-200.

79 S. Potępa, op. cit., s. 15.

80 Ibid., s. 15.

81 S. Nicieja, op. cit., s. 9.

82 Dz. pr. Król. Polsk., t. VI z 1817 r., s. 250-293

83 *Continuatio edictorum mandatarum et uniuersalium in Regnis Galiciae et Lodomeriae*, Leopoli, typis viduae Josephae Piller, t. IV, (1.1.1782-31.12.1784) [dalej: *Continuatio...*], s. 221-224. Wspomniany dekret był również drukowany w Zb. ust. Józefińskich, t. VI, s. 509. Interesujący jest fakt, iż Jerzy Piwocki w wydanym przez siebie *Zbiorze ustaw i rozporządzeń administracyjnych* (t. IV, Lwów 1912, s. 746-748) nie uwzględnił pierwotnego brzmienia rzeczzonego dekretu. Podobnie nie znajdziemy tego również w *Zbiorze ustaw i rozporządzeń administracyjnych w Królestwie Galicyi i Lodomerji w Wielkiem Księstwie Krakowskiem...*, opr. J. Kasperek [dalej: *Kasperek*], t. V, Lwów 1885, s. 3582. Jego pierwotne brzmienie poddane zostanie analizie w dalszej części niniejszego opracowania.

84 S. Potępa, op. cit., s. 23-26.

podjął w tym czasie zakrojoną na szeroką skalę akcję ograniczania wystawności ceremonii pogrzebowych, jaka wynikała z tradycji szlacheckich⁸⁵ oraz próbował wprowadzić zmiany do samego rytuału grzebania zmarłych⁸⁶. Jakkolwiek normom tym podlegały ziemie, które po I rozbiorze Polski w 1772 r. weszły w skład cesarstwa austriackiego, to jednak życie musiało je skorygować, w związku z czym przepisy te w zasadzie pozostały tylko na papierze⁸⁷. Cesarskiego prawa nie przestrzegano, świadczą o tym późniejsze regulacje dokonywane przez władze wszystkich szczebli⁸⁸. Kolejny dekret cesarski pochodził z dnia 5 września 1797 r.⁸⁹, jednak jego normy w znacznym już stopniu zostały złagodzone⁹⁰.

3. Stwierdzenie zgonu i czas pogrzebu

W okresie przedtrydenckim nie istniał obowiązek urzędowego stwierdzania aktów zgonu, zaś jedynym dowodem zaistniałej śmierci były zapiski kościelne służące *wypominkom* głoszonym z ambony⁹¹. Na skutek mających miejsce przypadków grzebania osób znajdujących się w stanie śmierci pozornej (świadczy o tym wyjątkowa dbałość i wielokrotne powoływanie się prawodawców na takie przypadki) wprowadzono obowiązek oględzin zwłok. Uniknięcie grzebania osób będących w letargu nie było jednak jedynym powodem, dla którego wprowadzono taki obowiązek: prawodawcy chodziło także o wykrycie przypadków osób zmarłych na skutek przestępstwa w celu ścigania ich sprawców oraz odpowiednią ochronę epidemiologiczną.

Jeszcze w XVIII w. czas chowania zmarłych regulowany był przez kościelne normy synodalne: np. synod chełmski z 1745 r. groził karami kościelnymi za odkładanie pogrzebu z powodu niedokonania zapłaty za obrzędy pogrzebowe; zaś synod żmudzki z 1752 r. zezwalał na pochówek zmarłego po upływie 12 godzin, jeśli uprzednio chorował, natomiast po upływie doby, jeśli zmarł on nagle. W kontekście poruszanej problematyki interesującym będzie również także list pasterski bpa Bernarda

85 O zwyczajach tych piszą: J. Chróścicki, op. cit., s. 77 oraz J. Frazik, op. cit., s. 97.

86 *Continuatio...*, op. cit., s. 223. Pisze o tym S. Nicieja, op. cit., s. 9.

87 S. Potępa, op. cit., s. 23-26.

88 Dekret Gubernium we Lwowie z dnia 22 grudnia 1837 r. (!), [w:] *Kasperek*, t. V, Lwów 1885, s. 3583-3584.

89 Dekret C. K. Pełnomocnej Nadwornej Komisji Galicji Zachodniej z dnia 5 września 1797, Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Krakowie, Akta I Magistratu, fasc. 380; podają za: K. Grodziska-Ożóg, op. cit., s. 19-20 i 155.

90 K. Grodziska-Ożóg, op. cit., s. 19-20.

91 W. Wójcik, op. cit., s. 218 oraz H. Insadowski, *Kościelne prawo pogrzebowe*, op. cit., s. 447. Na ten temat pisze również H. Jedlin, *Was kostete in Jahre 1488 ein Begräbnis*, „Archiv. für schlesische Kirchengeschichte“, 1939, nr 4, s. 289.

Maciejowskiego, który zalecał, aby nie zwlekano z pogrzebem, zaś zmarli byli grzebani przed upływem 24 godzin, chyba, że będzie nadzieja przywrócenia im przytomności⁹².

Jak już powiedziano: w okresie zaborów, ze względów higieniczno-sanitarnych, normy grzebalne weszły w zakres regulacji ustawodawstw państwowych⁹³. Kościół dostosował się do tych przepisów, pozostawiając w swojej kompetencji normy natury religijnej, co odnaleźć można m. in. w *Rytuale Pogrzebowym*, w którym zaleca się jedynie, aby nie grzebano zmarłego dopóki za jego duszę nie odprawi się Mszy św.⁹⁴

3.1. Stwierdzenie zgonu

Już dekret nadworny cesarza Józefa II z 25 lutego 1784 r.⁹⁵ nakładał na personel lekarski obowiązek zachowania należytej staranności przy przeciwdziałaniu grzebania osób pozornie zmarłych i ratowania ludzkich płodów z ciał zmarłych matek. Tym właśnie celom podporządkowana została instytucja urzędowych oględzin zwłok. Poza wymienionymi powyżej przypadkami podstawowym celem oględzin było także zidentyfikowanie i podjęcie odpowiednich kroków w przypadkach zmarłych na skutek przestępstwa oraz występowanie chorób mogących spowodować epidemie. Celem przeprowadzania oględzin było także wykrycie błędów w leczeniu (*partactwie niepowołanych osób*), zaniedbywanie chorych a także sporządzanie rocznych wykazów zmarłych⁹⁶.

Dokonywane oględzin zwłok było obowiązkiem powołanych specjalnie do tego celu *ogłędaczy zwłok*, którzy byli powoływani dopiero po złożeniu egzaminu przed wydziałem lekarskim⁹⁷. Klauzula generalna zawarta w przepisach obowiązujących w Galicji wskazuje, że *ogłędaczem*

92 Z. Chodyński, *Cmentarze...*, op. cit., s. 428.

93 Szerzej na ten temat piszą: Z. Chodyński, *Cmentarze...*, op. cit., s. 433-435; P. Pałka, op. cit., kol. 521; S. Nicieja, op. cit., s. 9; J. Dziobek-Romański, *Cmentarze – zarys regulacji historycznych...*, op. cit., s. 10-11.

94 A. Nowowiejski, *Ceremoniał parafialny. Przewodnik liturgiczny dla duchowieństwa*, t. II, Warszawa 1892, s. 9.

95 Piwocki, t. IV, s. 717.

96 „Personel lekarski ma przy oględzinach zwłok ze starannością współdziałać, aby zapobiec pogrzebaniu pozornie zmarłych, aby uratować żywe płody w łonie zmarłej niewiasty ciężarnej, aby do wiadomości władzy rychło donieść o zaniedbaniu chorych w niektórych familiach, o partactwie niepowołanych osób, otruciu, morderstwie, zabójstwie i innych gwałtownych przypadkach śmierci, jako też o endemicznych, epidemicznych i zakaźnych chorobach, oraz aby dostarczyć wiarygodnego materiału do sporządzenia rocznych wykazów o zmarłych”. Zob. Piwocki, t. IV, s. 717. O obowiązku dokładnych oględzin zwłok przypomina późniejszy dekret Kancelarii Nadwornej z dnia 11 lipca 1835 r. (Zbiór ustaw państwowych [dalej: Zb. ust. p.], t. 63 z 1835 r., nr 85).

97 Dekret Kancelarii Nadwornej z dnia 30 marca 1770 r., zob. Piwocki, t. IV, s. 717.

zwłok, jak również jego zastępcą winien być lekarz⁹⁸. *Oglądaczy zwłok* ustanawiał, po wcześniejszym sprawdzeniu jego kompetencji, lekarz powiatowy na mocy mianowania dworskiego, które następowało w porozumieniu z reprezentacją gminy dla obszarów ściśle związanych z miejscem stałego osiedlenia lekarza⁹⁹. Zazwyczaj obszar działania *ogłdacza* znajdował się w odległości 4 kilometrów od jego siedziby. W przypadku braku dyplomowanych lekarzy gminom wolno było ustanowić wspólnego *ogłdacza* i zastępcę. W innych przypadkach dozwolone było ustanowienie *ogłdaczem* osoby niebędącej lekarzem, jednak nad jego pracą miał obowiązek sprawować ścisły nadzór lekarz powiatowy, który w przypadku niezdolności lub opieszałości w pełnieniu obowiązków niezwłocznie ich oddalał¹⁰⁰.

Ogldacz zwłok miał obowiązek każdorazowego stawiennictwa i naocznego stwierdzenia zgonu. Usprawiedliwienie zaniechania oględzin zwłok wydawane było w formie zarządzenia w toku postępowania dyscyplinarnego, ewentualnie karno-policyjnego, które we wszystkich stadiach postępowania wyłączone było spod nadzoru Trybunału Administracyjnego¹⁰¹.

Jak wspomniano powyżej *ogldacz* miał obowiązek poddać się weryfikacji przed lekarzem powiatowym, a dopiero wówczas, po stwierdzeniu jego kompetencji, zostawał zaprzysiężony według ustalonej rot¹⁰².

Ogldacz, po otrzymaniu zawiadomienia o śmierci powinien był osobiście, w ciągu 24 godzin udać się na miejsce złożenia zwłok i dokonać oględzin, a następnie wydać kartę pozwolenia na pochowanie ciała. Oględziny winny były być dokonane w miarę możliwości w miejscu, w którym nastąpił zgon. Wszelkie czynności, jakie miał podjąć *ogldacz* miały

98 Rozporządzenie C. K. Namiestnictwa z 10 kwietnia 1895 r., Dziennik ustaw krajowych [dalej: Dz. u. kr.], Nr 40 z 1895 r., § 3.

99 Ibid., § 1.

100 Ibid., § 2, § 3 i § 9.

101 Postanowienie Trybunału Administracyjnego z dnia 18 maja 1901 r., l. 1666, zob. Piwocki, t. IV, s. 717.

102 Rota przysięgi dla ogldaczy zwłok: „Przysięgam Panu Bogu, że poruczone mi obowiązki ogldacza zwłok jak najsumienniejsz wykonować będę, według wskazówek obowiązującej instrukcyi, w szczególności, że z wszelką ścisłością będę się starał sprawdzić, czy ciało osoby przezemnie ogldane rzeczywiście jest nieżywe, czy w ostatnich chwilach jej życia nie zaszedł jaki karygodny czyn, lub karygodne zaniedbanie, związek mające z jej śmiercią; czy ostatnia choroba zmarłej osoby nie wynikła z panującej lub pojawiającej się choroby nagminnej, albo też nie był chorobą zakaźną, przez którą mogliby współobywatele ponieść szkodę na zdrowiu, że wreszcie o wszystkich tych wypadkach doniosę właściwej władzy. Tak mi Boże dopomóż – Amen”, zob. instrukcja dla ogldaczy zwłok (dalej: Instrukcja...), [w:] Piwocki, t. IV, s. 722.

na celu ujawnić ewentualne przyczyny nienaturalnej śmierci¹⁰³ i zwrócić szczególną uwagę na otoczenie ciała, zwłaszcza wszelkie przedmioty leżące w pobliżu niego oraz przeprowadzić wywiad na temat szczegółów i objawów śmierci¹⁰⁴.

Następną czynnością podejmowaną przez *ogładcza* było badanie zwłok pod kątem stwierdzenia rzeczywistego zgonu. Dla prawidłowej oceny faktu należało opierać się na co najmniej dwóch oznakach niewątpliwej śmierci, zwłaszcza że najpewniejsze znamię według ówczesnej wiedzy medycznej, tj. plamy pośmierne występowały dopiero po upływie kilkunastu godzin od chwili zgonu¹⁰⁵. Po nabraniu pewności, że śmierć rzeczywiście nastąpiła *ogładcza* wydawał kartę pośmiertną.

Inaczej należało postępować w przypadku podejrzenia, że *ogładcza* ma do czynienia z pozornym zgonem¹⁰⁶. Wówczas to należało pomimo uprzedniego badania lub wywiadów dokonać wszelkich czynności zmierzających do upewnienia, że nie nastąpiła rzeczywista śmierć (szczegółowo o objawach śmierci informują ówczesne normy¹⁰⁷), przystąpić

103 „Służyć temu mogły znaki obrażenia ciała, plamy krwawe na białym lub pościeli, ślady wymiocin lub też inne znamiona po których nie trudno powziąć podejrzenie co do wystąpienia śmierci gwałtownej”, zob. § 2 i 3 Instrukcji.... Zob. także *Zbiór ustaw i rozporządzeń administracyjnych w Królestwie Galicji i Lodomerji, tudzież w W. Ks. Krakowskiem obowiązujących w czasokresie 1889-1899* wydanych, opr. M. Koczyński (dalej: Koczyński), t. 2, Kraków 1898, s. 969-976.

104 Instrukcja..., § 3.

105 Ibid., § 4.

106 Ibid., § 6: „Podejrzenie o pozorną śmierć jest uzasadnione, jeżeli po przytrzymaniu pod nosem ostrej, wonnej istoty, jak chrzanu, octu, wyskoku gorzycowego, amoniaku, pojawi się najłżejsze drgnięcie powiek, albo ust, lub też jeżeli wystąpi, choćby przelotne zarumienienie policzków, jeżeli się żrenica zwięża za zbliżeniem do oka płomienia świecy, lub gdy się płomień poruszy za zbliżeniem świecy do ust, jeżeli wreszcie woda w naczyniu na klatce piersiowej ustawionej poruszy się na swej powierzchni. Przy ostatnich doświadczeniach powinien w otoczeniu zwłok panować zupełny spokój. Pewną wskazówkę daje również doświadczenie z nałożeniem ciasnej opaski na ramieniu, w którym to razie w wypadku pozornej śmierci, żyły powierzchniowe cokolwiek nabrzmiewają poniżej miejsca uciśniętego. Jako dalszą wskazówkę może posłużyć jeżeli zwłoki w częściach odsłoniętych niezwykle długo ciepło się utrzymują lub gdy rogówka niezwykle długo utrzymuje połysk i przejrzystość. Oglądcza powinien pamiętać, że śmierć pozorna zdarzać się może u topielców, u zamrożonych, u wisielców, u uduszonych, od piorunu albo udaru wewnętrznego rażonych, po gwałtownych wzruszeniach umysłowych. Należy myśleć o śmierci pozornej, gdy śmierć nastąpiła w kurczach histerycznych, w padaczce, w tężcu, drgawkach, krztuścu, dalej u osób, które umarły z gwałtownych krwotoków, wogóle w zemdleniu; dalej u dzieci, które na świat nieżywe przyszły a ciało świeże mają; наконец w przypadkach, w których mimo, że upłynął pewien czas od skonu, znamiona śmierci (...) nie występują”

107 Powoływana Instrukcja... podaje oznaki śmierci. Należą do nich: „Znaki rzeczywistej śmierci, a mianowicie te, które się pojawiają tuż po zaszłym skonie, są następujące: A. a)

do powtórnego badania ciała. *Oglądacz* musiał również niezwłocznie dokonać wezwania najbliższego praktykującego lekarza. Niezależnie od tego jego obowiązkiem było przystąpienie do reanimacji¹⁰⁸, aż do chwili przybycia wezwanego lekarza, który również obowiązany był podjąć działania ratunkowe. Dopiero po bezskutecznym działaniu obu stwierdzana była rzeczywista śmierć i można było wypełnić kartę pośmiertną, którą podpisywał *ogłdacz* razem z lekarzem. Karta ta służyła za dowód pozwolenia na pochówek.

Unormowano także okoliczności związane ze stwierdzeniem zgonu w wyniku przestępstwa poprzez odpowiednie przesłanki. Karta pośmiertna nie była wtedy wydawana, chociaż nastąpiło stwierdzenie zgonu. *Oglądacz* odmawiał jej wydania i jednocześnie składał doniesienia do właściwych organów¹⁰⁹. Zwłoki takie powinny być pozostać na miejscu zgonu aż do

Ogólne zwiotczenie ciała; b) ustanie ruchów dowolnych i mimowolnych, przedewszystkiem ruchu oddechowego, uderzeń serca i bicia tętna; c) brak tonów serca; d) nieczułość skóry na bodźce drażniące, a galek ocznych na dotknięcie końcem palca; e) źrenice za zbliżeniem płomienia nie zwięzają się. Znaki pojawiające się w kilka godzin po skonie: B. a) Ciało lodowato zimne; b) plamy pośmiertne na niższych częściach ciała; c) spłaszczanie się i zblednienie miejsc, na których ciało leży; d) pojawienie się stężenia pośmiertnego. Znaki pojawiające się od chwili skonu po dłuższym czasie: C. a) Galki oczne miękną, a rogówki mętnieją; b) właściwe cuchnienie; c) na powłokach brzusznych, a następnie na innych częściach ciała występują rozlane plamy o zielonkowatym lub brudnym zabarwieniu; d) brzuch, tudzież inne części ciała wzdymają się wskutek gazów gnilnych; e) przyskórek się podnosi, przyczem wytwarzają się pęcherzyki brudną cieczą wypełnione; f) z ust i nosa wycieka płyn cuchnący, pienisty brudno zabarwiony”.

108 Ibid., § 6: „Zanim więc lekarz przybędzie, winien oglądacz: a) co rychłej usunąć możliwe przeszkody w oddechaniu, jak n. p. obce ciało lub gęstą ciecz, znajdującą się w jamie ustnej albo w nosie, przedmiot uciskający szyję, odzież obciskającą; b) natychmiast zarządzić sztuczne oddechanie przez systematyczne, a rytmiczne przerywane uciskanie klatki piersiowej, albo w inny sposób znany oglądaczowi z nauki praktycznej, a mianowicie sposób jeden z najpewniejszych, aby starać się wyciągnąć język, uchwycić koniec jego w palce przez płótno i rytmicznie pociągnąć w chwili jednoczesnego uciskania klatki piersiowej, wykonywanego przez drugą osobę; c) użyć bodźców drażniących, przedewszystkiem odcierać kończyny i piersi, nabryzgiwać zimną wodą twarz i piersi, wstrząsać ciałem, jednakowoż unikać należy brutalnych środków, lub napuszczania gorącego laku na piersi i t. d.; d) starać się oczyścić gardło za pomocą mechanicznych środków, jak palcem, piórem, albo za pomocą środków silnie woniejących, jak amoniaku, octu mocnego, trzymając je z pewnemi przerwami blisko ust, albo też pod nosem, lecz nie wlewając do ust; e) ogrzewać ciało”.

109 Ibid., § 10: „a) gdy zauważył ślady gwałtownego urazu, jak rany cięte, klute, postrzałowe; obrażenia z uderzeń, sińce, wciski na szyi, ślady podrapania twarzy, kolisty rowek na szyi, obrzęknięcie ust, języka, policzków, zwłaszcza, gdy są przytem sine; wystąpienie galek ocznych i t. d.; b) w razie sprawdzonego otrucia, albo w razie objawów zatrucia, lub śladów na ciele zmarłego, które pozwalają podejrzewać otrucie, a przedewszystkiem, gdy chory umarł nagle, wśród gwałtownych wymiotów, biegunki z

czasu przybycia odpowiednich służb. Dopiero po dokonaniu oględzin i stwierdzeniu zgonu dopuszczalne było dokonanie sekcji zwłok¹¹⁰

Całkiem inaczej postępowano w przypadku stwierdzenia zgonu na skutek choroby zakaźnej¹¹¹. Ze względów sanitarnych musiał on powiadomić władze gminne, nawet w przypadku pojedynczego zgonu.

Za przedsięwzięte czynności *ogłędacze zwłok* otrzymywali wynagrodzenie, które ustanowione były przez władze gminy po porozumieniu się z obszarem dworskim. Możliwe było, w tym samym trybie, ustanowienie niewielkich opłat, jednak nie dotyczyło to osób ubogich, które zwolnione były z ponoszenia kosztów. Opłaty te wносиło się bezpośrednio do kasy gminnej i stanowiły one fundusz na zatrudnienie *ogłędaczy*. Tym ostatnim nie wolno było bowiem pobierać od stron żadnego ekwiwalentu¹¹².

Wobec osób zmarłych w szpitalach czynności związane z oględzinami wykonywali lekarze szpitalni i to oni wypisywali karty pośmiertne¹¹³. Podobnie w przypadku zmarłych żołnierzy oraz osób leczonych w wojskowych szpitalach oględziny wykonywali zatrudnieni tam lekarze¹¹⁴.

morzyskiem połączonej, wśród omdlewań, nieprzytomności, majaczenia, kurczów, utrudnionego połykania itd.; c) w każdym wypadku nagłej śmierci; d) w każdym wypadku nienaturalnej śmierci, spowodowanej bądź to nieszczęśliwym wypadkiem, bądź w zamiarze samobójczym; e) w każdym wypadku, gdy rozchodzą się wieści i pogłoski o nienaturalnej śmierci, chociażby nie znalazł na ciele śladów urazowych; atoli przez odpowiednie poszukiwanie i rozpatrywanie się powinien ogłędacz stwierdzić prawdopodobieństwo przyjętych pogłosek i w doniesieniu do zwierzchności gminnej uzasadnić; f) w każdym wypadku, gdy trup został znaleziony, bez względu, czy tożsamość osoby została lub nie została stwierdzona; g) gdy kto umarł leczony przez osobę nieuprawnioną, a znaną z tego, że się trudni partactwem lekarskim; h) jeżeli podejrzenie o spędzenie płodu jest uzasadnione, a zwłaszcza gdy poroniła osoba wolnego stanu”.

110 Regulowały to następujące przepisy: rozporządzenie ministerialne z 28 stycznia 1855 r., o sądowych sekcjach zwłok, Dziennik praw państwowych [dalej: Dz. pr. p.], Nr 26 z 1855 r., rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Sprawiedliwości z dnia 8 kwietnia 1857 r. o przedsięwzięciu sekcji w celach sądowych i sanitarno-policyjnych, Dz. pr. p., Nr 73 z 1857 r., Rozporządzenie Galic. C. K. Namiest. z dnia 11 czerwca 1887 r., l. 26947, Dz. u. kr., Nr 41 z 1887 r. oraz reskrypt Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z dnia 21 lipca 1875 r., l. 11068, w sprawie obdukcji i pogrzebów samobójców wojskowych, [w:] Piwocki, t. IV, s. 726, do którego załącznikiem był cyrkularz z dnia 22 czerwca 1875 r., [w:] Piwocki, t. IV, s. 726-727.

111 Ibid., § 13: „Do zakaźnych chorób zaliczone są: ospa, błonica (dyfterya), tyfus brzuszny i plamisty, gorączka powrotna, cholera azyatycka, czerwotka (dysenterya), dławiec (krup), płonica (szkarlatyna), krztusiec (koklusz), gorączka pługowa”.

112 Rozporządzenie C. K. Namiest. z dnia 10 kwietnia 1895 r., normujące oględziny ciał zmarłych, Dz. u. kr., Nr 40 z 1895 r., § 6-7.

113 Ibid., § 5.

114 Piwocki, t. IV, s. 728.

3.2. Wystawianie, przechowywanie zwłok oraz czas pogrzebu

Kaplica na cmentarzu na Kozakach

Zgodnie z unormowaniami dekretu nadwornego z 31 stycznia 1756 r., o wystawianiu i grzebaniu zwłok, który obowiązywał aż do początku XX w. zwłoki osób zmarłych w zwykłych okolicznościach jak również wskutek chorób zakaźnych (za wyjątkiem *dżumy* i *czarnych chrost*) nie mogły być pochowane przed upływem 48 godzin od chwili zgonu¹¹⁵. Jednak szczegółowy termin pochówku określany był każdorazowo, zgodnie z unormowaniami cytowanego już rozporządzenia C. K. Namiestnictwa z dnia 10 kwietnia 1895 r., normującego oględziny ciał zmarłych na podstawie wydanej przez *ogładcza zwłok* karty pośmiertnej pełniącej równocześnie rolę pozwolenia na pochówek¹¹⁶.

W celu przechowywania zwłok przed pogrzebem właściciele cmentarzy (należy podkreślić, iż w omawianym czasie w praktyce przyłączającą część cmentarzy stanowiły cmentarze wyznaniowe) obowiązani byli urządzić dom przedpogrzebowy¹¹⁷. W przypadku, gdyby właściciel cmentarza (kościół parafialny) nie był w stanie pokryć kosztów związanych

115 Zb. ust. Józefińskich, t. III, z 1756 r., s. 312. Taki sam termin podaje również dekret nadworny z dnia 7 marca 1771 r. o terminie chowania zwłok i o trupiarniach, Zb. ust. Józefińskich, t. IV, s. 336.

116 Dz. u. kr. Nr 40 z 1895 r., § 4.

117 Wspomniany dekret nadworny z dnia 31 stycznia 1756 r., o wystawianiu i grzebaniu zwłok, Zb. ust. Józefińskich, t. III, s. 312 używa określenia „*wolnej trupiarni*”, natomiast dekret nadworny z dnia 7 marca 1771 r., o terminie chowania zwłok i o trupiarniach, Zb. ust. Józefińskich, t. IV, s. 336 nakazuje urządzenie trupiarni przy każdym kościele. Dodać należy w tym miejscu, że likwidacja *atrium ecclesiae* i urządzenie cmentarzy poza obrębem osiedli ludzkich wprowadzone były dopiero w 13 lat później: odbyło się to na podstawie dekretów nadwornych z dnia 23 sierpnia 1784 r. i z dnia 13 września 1784 r., o cmentarzach i pogrzebach, Zb. ust. Józefińskich, t. VI, s. 509. Celem urządzania trupiarni było: „*powstrzymanie smrodu i innych nieprzyjemności, wynikających z dłuższego leżenia ciał w domach*”. Trupiarnie powinny były być „*obszerne*” i wykonane „*z drzewa*”, do nich zaś „*zwłoki zwłaszcza w porze letniej mają być przeniesione i przechowywane aż do ich pogrzebu*”, dekret nadworny z dnia 7 marca 1771 r., o terminie chowania zwłok i o trupiarniach, Zb. ust. Józefińskich, t. IV, s. 336.

z jego urządzeniem, obowiązek przechodził na władze gminy. Domy przedpogrzebowe urządzone były przede wszystkim w interesie ubogich, którzy mając tylko jedną izbę nie mieliby gdzie umieścić ciała zmarłego na czas do pogrzebu¹¹⁸.

Prawodawca zezwalał na przeniesienie zwłok do kościoła, jednak następowało to w dzień zgonu, przy zachowaniu norm zwyczajowych i rytualnych, by odprawić tam błogosławieństwo i odśpiewać zwykłe pieśni pogrzebowe¹¹⁹, jednakże nie mogły one być później wystawiane w kościele, lecz niezwłocznie przeniesione do domów przedpogrzebowych¹²⁰. Wobec zwłok nie wolno było jednak odprawiać Mszy św. ani wykonywać czynności urzędowych¹²¹.

W celu ochrony epidemiologicznej przechowywanie zwłok osób zmarłych na choroby zakaźne regulowane było odrębnymi przepisami: na mocy rozporządzenia C. K. namiestnictwa z dnia 16 sierpnia 1884 r., o umieszczaniu i wystawianiu zwłok osób, zmarłych na chorobę zakaźną¹²² zwłoki, które powodują niebezpieczeństwo zakażenia chorobą, lub których stan zagraża zanieczyszczeniem powietrza miały być niezwłocznie usunięte z domu i przeniesione do odpowiednich kostnic. W przypadku zmarłych na ospę, szkarlatynę, dyfteryę, cholere, tyfus plamisty lub dysenterię, zwłoki mogły pozostać do chwili pogrzebu w domu, jednakże pod warunkiem umieszczenia ich w osobnym pomieszczeniu oddzielnym od reszty mieszkania. *Oglądacz zwłok* obowiązany był pouczyć krewnych zmarłego i właścicieli mieszkania o sposobie postępowania w tym przypadku i zachowaniu właściwych środków ostrożności. Powyższe rozporządzenie zawiera również wskazówki co do urządzania *komnat żałobnych*¹²³.

4. Sposób grzebania zmarłych

Kwestia sposobu grzebania osób zmarłych stanowiła domenę tak systemu prawa kanonicznego, jak również świeckiego. U chrześcijan, odmiennie jak u wyznawców Starego Zakonu, pogrzeb nie był sprawą

118 Dekret nadworny z dnia 31 stycznia 1756 r., o wystawianiu i grzebaniu zwłok, Zb. ust. Józefińskich, t. III, s. 312, § 1.

119 Dekrety nadworne z dnia 23 sierpnia 1784 r. i z dnia 13 września 1784 r., o cmentarzach i pogrzebach, Zb. ust. Józefińskich, t. VI, s. 509.

120 Ibid., art. 2.

121 Dekret nadworny z dnia 31 stycznia 1756 r., o wystawianiu i grzebaniu zwłok, Zb. ust. Józefińskich, t. III, s. 312, art. 4 i 5.

122 l. 48.003, Dz. u. kr. Nr 52 z 1884 r.,

123 Ibid., § 1-4. „Do przystrajania komnat żałobnych i wystawiania takich zwłok nie wolno używać tych samych sprzętów i ozdób, których przedsiębiorstwa pogrzebowe powszechnie na ten cel używają, a w ogólności wystawianie tego rodzaju zwłok ma być zakazane”.

rodziny. Od początków chrześcijaństwa było to wydarzenie istotne dla całej gminy chrześcijańskiej więc pogrzebowi towarzyszyły modlitwy, śpiewy i nabożeństwa, zaś ciała składano w poświęconej ziemi. U chrześcijan pogrzeb był obrzędem religijnym z tego powodu, że ciała osób zmarłych były czczone ze względu na ich przyszłe zmartwychwstanie, co chrześcijanie traktowali jako pozostawiony ich pieczy święty obowiązek¹²⁴. Prawodawca świecki wydał swoje normy przede wszystkim ze względów higieniczno-sanitarnych, pozostawiając przepisom kościelnym prawo uregulowania norm obrzędowych. Jednak, analizując ówczesne przepisy, nie sposób nie zauważyć znaczącego rozdzwieku między kościelnymi normami rytualnymi odnoszącymi się do pochówku i wynikającymi stąd zwyczajami, a przepisami wydanymi przez prawodawcę świeckiego, który usiłował zmienić wielowiekową tradycję, zaś jego próby ingerencji w nią często osiągały poziom absurdu, nie znajdując potwierdzenia w rozsądku (tak było nie tylko z lokalizacją cmentarzy i ograniczaniem wystawności ceremonii pogrzebowych, o czym już tutaj mówiono, ale także zmianą sposobu grzebania zmarłych). Zmiany, jakie usiłowano wprowadzić w Galicji były bowiem odosobnione do tego stopnia, że wkraczały w materię, jakiej nie śmiały naruszyć cesarskie domy na terenach pozostałych zaborów. Nic więc dziwnego, że wspomniane dekrety Józefa II nie były przestrzegane do tego stopnia, że jeszcze pod koniec XIX wieku przypominano o nie respektowaniu obowiązujących norm¹²⁵.

4.1. Kościelny rytuał pogrzebowy

Rytuał pogrzebowy, określany w księgach liturgicznych łacińskim terminem *sepultura ecclesiastica* polega na przeniesieniu ciała osoby zmarłej do kościoła, odprawieniu tam Mszy św., a następnie złożeniu ich w miejscu przeznaczonym do grzebania zwłok¹²⁶. Rytuał ten wykształcił się jeszcze w

124 H. Insadowski, *Kościelne prawo pogrzebowe*, Włocławek 1930, s. 5.

125 Obwieszczenie namiestnictwa z dnia 20 lutego 1891 r., l. 10956, względem chowania ciał osób zmarłych, *Dziennik ustaw i rozporządzeń krajowych* (dalej: Dz. ust. i rozp. kr.), Nr 23 z 1891.

126 Jakkolwiek termin „*sepultura*” miał w języku łacińskim kilka znaczeń, to jednak z biegiem lat jego znaczenie zawężyło się do sposobu grzebania zmarłych, a w szczególności zespołu czynności i obrzędów kościelnych w okresie od wyniesienia ciała zmarłego z domu, aż do jego złożenia w grobie lub innym miejscu przeznaczonym do chowania zwłok. Zob. H. Insadowski, *Kościelne prawo pogrzebowe*, Włocławek 1930, s. 4. Zob. także: F. Bączkowicz, *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. 2, Opole 1958, s. 377; E. Szafrowski, *Podręcznik prawa kanonicznego*, t. 4, Warszawa 1986, s. 190-191; F. Przytuła, *Pozostałe akty kultu bożego*, [w:] *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. 3, Lublin 1986, s. 363-364 oraz T. Pawlúk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. 2, Olsztyn 1986, s. 446-447. Ostatni z nich na oznaczenie grzebania zwłok używa łacińskiego terminu *exequiae ecclesiasticae*.

pierwszych wiekach chrześcijaństwa – już, bowiem najstarsze sakramentarze zawierały formuły nabożeństw żałobnych. Ceremonie i obrzędy pogrzebowe, pochodzące jeszcze z *Rytuału Rzymskiego* Pawła V z 1568 r. obowiązywały przez cały okres zaborów, zatem i w Galicji. Normy liturgiczne zawarte w tym *Rytuale*, były zazwyczaj powtarzane w późniejszych przepisach synodalnych¹²⁷ oraz w listach pasterskich ordynariuszy¹²⁸, którzy przypominali o obowiązywalności norm liturgicznych w tym zakresie.

Jakkolwiek wspomniane tutaj normy liturgiczne były niejednokrotnie publikowane w różnorodnych zbiorach liturgicznych, listach pasterskich itp., są jednak mało znane w środowisku historyków oraz historyków prawa, co, jak należy przypuszczać, wynika z małej popularności poruszanego tutaj tematu. Zatem wydaje się niezbędne przypomnienie ówczesnych regulacji.

Zgodnie z rytuałem pogrzebowym pogrzeb rozpoczynał się w chwili przyjścia kapłana do domu żałobnego. Duchowny ubrany był w komżę, czarną stulę i biret. Jeśli jednak pogrzeb miał charakter uroczysty kapłan przywdziewał się dodatkowo w kapę. W przypadku braku kapłana miejscowy ordynariusz mógł do tej czynności delegować diakona¹²⁹. Duchowny po wejściu do pomieszczenia, w którym złożone były zwłoki stawał u nóg osoby zmarłej, zdejmował z głowy biret i wypowiadał słowa: *Adiutorium nostrum in nomine Domini... Dominus vobiscum – Oremus*, po czym odmawiał modlitwę *Deus cuius miseratione*¹³⁰. Dopiero wówczas skrapiał zarówno wieko trumny jak i samą trumnę ze zwłokami zmarłego święconą wodą, intonował antyfony *Si iniquitates* i śpiewał psalm *De profundis*¹³¹. Psalm śpiewano stojąc i z biretem na głowie. Kapłan ponownie zdejmował biret i intonował *Kyrie elejson* oraz *Pater noster*, po czym wzywał obecnych do modlitwy za zmarłego, sam zaś przyklękał i modlił się. Następnie duchowny wstawał i w milczeniu pokrapiał ciało osoby zmarłej po raz drugi wodą święconą. W dalszej kolejności znów przyklękał i śpiewał *Et ne nos inducas, A porta inferi* oraz modlitwę *Absolve*. W przypadku, gdy zmarły był kapłanem, zamiast modlitwy *Absolve* śpiewano *Deus qui inter apostolicos*.

127 A. Nowowiejski, „*Ceremoniał parafialny – podręcznik dla duchowieństwa*”, Warszawa 1892, s. 5-7.

128 *List pasterski Łukasza Ostoi Soleckiego bpa ordynariusza przemyskiego z dnia 19 stycznia 1892 r.*, „Kurenda Konsystorza I Biskupiego Przemyskiego, l. 28/ord, Przemyśl 1892 r., s. 50-52.

129 Wypowiedź Świętej Kongregacji Obrzędów z dnia 12 sierpnia 1860 r., [w:] A. Nowowiejski, op. cit., s. 22.

130 W modlitwie jednak wypowiadanej u stóp zmarłego zamiast słowa „*tumuulum*” wypowiadano „*tumbam*”, zob. *List pasterski...*, op. cit., s. 50.

131 Ps 130. Psalm ten kończono przez odśpiewanie *Requiem aeternam*, a następnie powtarzano antyfonę *Si iniquitates*.

Później intonowano antyfonę *Exultabunt Domino*. Dopiero wówczas zamykano trumnę i śpiewając psalm *Miserere* wynoszono zwłoki z domu.

W zależności od praktykowanego typu rytuału pogrzebowego orszak żałobny kierował się do kościoła, albo wprost na cmentarz.

W drodze do kościoła śpiewano *Requiem aeternam*, powtarzano antyfonę *Exultabunt*, po czym *Rytuał* nakazywał odśpiewać *Subvenite Sancti Dei*¹³². Po przybyciu do kościoła umieszczano trumnę na katafalku, w taki sposób, że ciała osób świeckich były skierowane stopami w stronę ołtarza, zaś ciała duchownych – odwrotnie, tak jak zmarli za życia ustawiali się w kościele. Następnie odprawiano Mszę św. *ut in die obitus*, za duszę zmarłego. Po czym celebrans przebierał się¹³³ do dokonania tzw. konduktu, czyli czynności polegającej na pokropieniu trumny święconą wodą i okadzeniu jej. Według *Rituale Romanum* kapłan stawał u nóg zmarłego – naprzeciw krzyża trzymanego przez ministranta stojącego u głowy zmarłego¹³⁴ i śpiewał *Non intres*, a później *Libera*. Wśród śpiewu *Libera* kapłan sypał kadzidło do kadzielnicy mówiąc *Ab illo benedecaris*, a następnie śpiewał *Kyrie elejson* i *Pater noster*. Po raz trzeci kropił trumnę wodą święconą, okadzał ją kadzielnicą i śpiewał *Et ne nos. Deus, cui proprium est*¹³⁵ i *In paradisum... Ego sum... Benedictus...* Wtedy przenoszono trumnę na cmentarz. W drodze na cmentarz celebrans śpiewał *Requiem aeternam*.

Na cmentarzu grobu nie poświęcano ze względu na fakt, iż cmentarz, jako miejsce święte, był już konsekrowany¹³⁶. Tam jeszcze raz kapłan odmawiał antyfonę *Ego sum* skrapiał trumnę święconą wodą, po czym składano ją do grobu. Następnie duchowny trzykrotnie rzucał na trumnę ziemię¹³⁷, wypowiadając formułę *De terra formasti me Domine et carne induisti me, resuscita me in novissimo die Redemptor meus Domine*. Gdy pogrzeb był bardzo uroczysty celebrans intonował respons *Qui Lazarum*, po

132 Jeśli odśpiewywano *Officium defunctorum*, celebrans zaczynał śpiewać inwitorium *Regem cui omnia vivunt.... In die depositions, corpore praesente, si unum trantum Nocturnum dicatur, tunc primum nocturnum cum Invitatio semper et quocumque die dicendum est. In fine Laudum, dicta oratione, non adduntur versus: «Requiem aeternam» nec «Requiescat» quia hi versus, qui deserviunt ad ultimum vale defunctis, in finem precum reserwandi sunt, zob. List pasterski..., op. cit., s. 51.*

133 W czasie konduktu kapłan ubrany był w albę, lub komżę i czarną kapę.

134 W Polsce funkcjonował odmienny zwyczaj, według którego kapłan stawał u głowy zmarłego, a ministrant z krzyżem u jego nóg. Zwyczaj ten jako starodawny był respektowany w Kościele przez cały okres zaborów.

135 Na pogrzebie kapłana odmawiano: *Deus, qui inter apostolicos sacerdotes*.

136 W przypadku, gdy istniała potrzeba poświęcenia grobu kapłan zdejmował biret z głowy i mówił *Domine vorbiscum... Oremus... Deus cujus miseratione...*, po czym pokrapiał grób wodą święconą.

137 Pośrodku, z lewej i z prawej strony.

odśpiewaniu którego odmawiano *Kyrie elejson... Pater noster... Et ne nos... Fac quaesumus...* W końcu zapowiadał on nabożeństwo żałobne i śpiewając *Salve Regina* i Anioł Pański, odchodził¹³⁸. Osoby świeckie nie mogły przemawiać na cmentarzu w obecności kapłana¹³⁹.

Istniał również rytuał polegający na odprowadzaniu ciała bezpośrednio na cmentarz. Stosowany on był przy pogrzebach składanych do grobowców rodzinnych. Orszakowi żałobnemu nie przewodził wtedy jeden kapłan, lecz licznie uczestniczące w pogrzebie duchowieństwo. W takim przypadku modlitwy, śpiewy, poświęcenia i ceremonie odbywały się w taki sam sposób, jak w opisanym powyżej przypadku¹⁴⁰. Ostatnią wreszcie formą rytuału było tzw. pokropienie, a więc obrzęd, polegający na poprzesztaniu na błogosławieństwie ciała zmarłego w kościele i nie odprowadzaniu go na cmentarz¹⁴¹.

Przy omawianiu kościelnego rytuału pogrzebowego nie sposób pominąć milczeniem regulacji dotyczących grzebania zmarłych pozbawionych prawa do pogrzebu kościelnego¹⁴². Współcześni komentatorzy prawa kanonicznego podkreślają, iż od samego początku Kościoła, z zachowaniem przepisów liturgicznych, polecał grzebanie ciał wiernych zmarłych oraz katechumenów¹⁴³. Normy obowiązujące w Kościele zawsze podkreślały jednak, iż istnieją pewne kategorie osób, którym należało odmówić prawa do pogrzebu kościelnego. Najkrócej ujmując, prawa tego pozbawione zostały te osoby, które nie pozostawały w łączności z Kościołem¹⁴⁴. W omawianym okresie pogrzebu kościelnego pozostawieni byli: poganie; heretycy; schizmatycy; apostaci; dzieci nieochrzczone; ekskomunikowani tzw. kłątwa więk-

138 A. Nowowiejski, op. cit., s. 5-13.

139 Ibid., s. 28.

140 Po odprawieniu modlitw w domu i zaintonowaniu *Exultabunt Domino*, wśród śpiewu *Misere*, wyprowadzano ciało na cmentarz. W drodze śpiewano *Requiem aeternam* i antyfonę *Exultabunt*. Przy grobie śpiewano *Non intres* i *Libera me*. Wtedy, jeśli istniała taka potrzeba – poświęcano grób. Później odmawiano *Kyrie elejson... Pater noster... Et ne nos... i Fac quaesumus*.

141 List pasterski..., op. cit., s. 52.

142 Na temat współczesnych przyczyn i osób, których pozbawiono prawa do pogrzebu kościelnego rozwodzą się: E. Szafrrowski, op. cit., s. 202-204; F. Przytuła, op. cit., s. 367; T. Pawluk, op. cit., s. 449.

143 T. Pawluk, op. cit., s. 446; E. Szafrrowski, op. cit., s. 201; F. Przytuła, op. cit., s. 367. Mówią o tym także komentatorzy Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 r.: zob. np. F. Bączkowicz, op. cit., t. 2, s. 377. Na temat formy pochówku spopielynych szczątków ludzkich mówi J. Dziobek-Romański, *Cmentarze – zarys regulacji historycznych...*, op. cit., s. 23.

144 E. Szafrrowski, op. cit., s. 201 mówi w tym miejscu o *widzialnej przynależności do Kościoła katolickiego*.

szą (*anathema maior*)¹⁴⁵; obłożeni interdyktem imiennym, jeśli nie umarli pojednani z Kościołem; zabici w wyniku pojedynku; samobójcy, chyba, że zamachu samobójczego dopuścili się w stanie zaburzenia psychicznego; ci, którzy nie spowiadali się i nie przystępowali do Komunii św. w okresie Wielkanocnym (traktowane było to jako sprawdzian pobożności), chyba że odstąpienie od Komunii zalecił kapłan; bluźniercy; jawni lichwiarze, jeśli za swoje czyny nie żałowali i nie obiecali naprawić krzywdy oraz skazani na śmierć, którzy nie pokutowali za swoje czyny¹⁴⁶. Odmówienie asysty duchownego przy pogrzebie lub zwlekanie z pochówkiem, ze względu na jego nieopłacenie (egzekwii), było surowo piętnowane przez odbywające się od XVI do XVIII wieku synody partykularne¹⁴⁷.

Osoby pozbawione prawa do pogrzebu kościelnego nie mogły być chowane w poświęconej ziemi (na cmentarzu katolickim), gdyż oznaczałoby to profanację cmentarza i konieczność założenia nowego lub dokonywanie na nim obrzędu pokutnego (*ritus poenitentialis*) i ekspiacyjnego, zwanego rekuncyiacją¹⁴⁸. W związku z powyższym, gdyby zwłoki tego typu osób zostały pogrzebane na cmentarzu należało dokonać ich ekshumacji i pochować je w innym miejscu.

Jak już powiedziano samobójcy, którzy zamach na swoje życie popełnili w sposób nieświadomy mieli prawo do katolickiego ceremoniału pogrzebowego, jednak, w zasadzie, każdy przypadek pochowania samobójcy podlegał dochodzeniu, zaś na prośbę krewnych osób dokonujących aktu samodestrukcji, którzy prosili o odprawienie nabożeństwa żałobnego i katolicki pochówek odpowiadano negatywnie.

O ile pojęcie nieochrzczonego, czy też akatolika nie nastrocza trudności interpretacyjnych, o tyle problemy występowały w przypadkach innych kategorii osób pozbawionych prawa do pogrzebu kościelnego. Dotyczyło to tzw. przestępców w rozumieniu norm prawa kanonicznego oraz grzeszników publicznych. Ówcześni komentatorzy zaliczali do tych kategorii osób: konkubinatariuszy oraz osoby, które zawarły ślub cywilny;

145 Do 1418 roku wyklęci ekskomuniką większą byli nietolerowani, jednak na Soborze w Konstancji w 1418 roku papież Marcin V zmienił ten przepis – „*ad evitanda scandala et multa pericula, subveniendumque conscientiis timoratis*” i zezwolił wiernym na kontakty z ekskomunikowanymi kłtwą większą. Wcześniej nie wolno było bowiem utrzymywać żadnych kontaktów z nimi. Zob. F. Bączkiewicz, op. cit., t. 2, s. 437.

146 Zastosowana tu terminologia stanowi cytat z *Rituale Romanum*, tit. (*de Exequiis*) VI, cap. VI, n. 2. zob. także K. Dębiński, *Dozory Kościelne Rzymsko-Katolickie w Królestwie Polskim*, Warszawa 1913, s. 4.

147 Synod łucki (1641), cap. XXIII, synod żmudzki (1752), synod chełmski (1752). Zob. J. Sawicki, *Concilia Poloniae. Źródła i studia krytyczne*, t. 3, Warszawa 1946, s. 48 oraz Z. Chodyński, *Cmentarze...*, op. cit., s. 428.

148 J. Dziobek-Romański, *Cmentarze – zarys regulacji historycznych...*, op. cit., s. 29.

wieszczbiarzy; aktorki grające *bezwstydne sztuki*, autorów *bezbożnych ksiązek*, umierających w trakcie cudzołóstwa i zabójców, zaś jako jawnych grzeszników traktowano osoby oddane pijaństwu i nie zmieniające swego postępowania¹⁴⁹. Nie należy jednak katalogu tego traktować jako zamkniętego.

Jakkolwiek, w niektórych sprawach wykazywano większą elastyczność i niestosowano tak radykalnych kroków jak odmówienie prawa do pogrzebu kościelnego, to zawsze w wyniku dochodzenia ustalano pewne formy kar. Wynika z tego, że Kościół w swym postępowaniu nie tylko stosował swego rodzaju sankcje dla zmarłych, którzy za życia postępowali w sposób gorszący i którym odmówiono prawa do pochówku katolickiego, ale w dalszej konsekwencji należy je traktować jako przestrogę dla innych¹⁵⁰.

4.2. Grzebanie zmarłych w świetle przepisów państwowych

Dekret cesarski z dnia 23 sierpnia 1784 r.¹⁵¹ oraz idące w ślad za nim liczne rozporządzenia wykonawcze i cyrkularze¹⁵² wprowadzały, wbrew utartej wielowiekowej tradycji, nowatorskie rozwiązania sposobu grzebania zmarłych. Zmiany, jakie ustawodawca austriacki wprowadził do samego rytuału grzebania zmarłych, w konsekwencji zaś – o czym będzie mowa w dalszej części niniejszego opracowania – do lokalizacji nowych cmentarzy i ich funkcjonowania, zupełnie nie liczyły się z kultywowanymi przez stulecia zwyczajami. Stąd też zabiegi te musiały być w praktyce korygowane, i choć nie w każdym przypadku, to jednak omijano nowatorskie koncepcje cesarza Józefa II¹⁵³. Podobne zmiany i z podobnym skutkiem, choć nie aż w tak skrajnym zakresie próbowano wprowadzać w Królestwie Polskim¹⁵⁴.

Wspomniany dekret Józefa II nakazywał, aby nagie zwłoki zmarłych, zaszywane były w płóciennym wory, a następnie wkładane w trumnę i w takim stanie zawożone bezpośrednio na cmentarz w celu dokonania pochówku¹⁵⁵. Już jednak w trzy lata później, bo dnia 27 września 1787 r. wydano inne rozporządzenie, które zezwalało na przewóz ciała do kościoła parafialnego,

149 H. Insadowski, *Kościelne prawo pogrzebowe*, op. cit., s. 177.

150 E. Szafronowski, op. cit., s. 202.

151 *Kontynuacje wyroków i rozkazów powszechnych w Galicji i Lodomerji Królestwach od dnia 1 stycznia aż do końca grudnia Roku 1784 wypadłych*, Lwów 1785 (dalej: *Kontynuacje...*), s. 225.

152 S. Potępa, op. cit., s. 23.

153 S. Nicieja, op. cit., s. 10 oraz S. Potępa, op. cit., s. 26.

154 Jakkolwiek w Królestwie Polskim nie próbowano nawet zmieniać samego rytuału grzebania zmarłych, to jednak same próby wyprowadzenia cmentarzy poza obręb miast i osiedli ludzkich spowodowały silny opór społeczny. Zob. także S. Potępa, op. cit., s. 26.

155 S. Potępa, op. cit., s. 23, S. Nicieja, op. cit., s. 10 oraz F. Jaworski, *Cmentarz Gródecki*, Lwów 1908, s. 18.

w celu odprawienia nabożeństwa, by później bez żadnych okazałości przewieźć je na cmentarz¹⁵⁶. Przypomnieć jednak należy, że prawo cesarskie zakazywało odprawiania Mszy św. wobec zwłok¹⁵⁷.

Na samym cmentarzu ciało zmarłego miało być wyjęte z trumny i wraz z workiem złożone we wcześniej wykopanym dole grzebalnym, po czym należało je posypać gaszonym wapnem i niezwłocznie zasypać ziemią¹⁵⁸. Tłumaczono wtedy, iż trumna stoi na przeszkodzie szybszemu rozkładowi ciała w ziemi¹⁵⁹. Co więcej: ustawodawstwo cesarskie umożliwiało także chowanie większej ilości ciał do jednego dołu grzebalnego. Dotyczyło to jednak ciał przyprawionych na cmentarz w jednym czasie¹⁶⁰. W wyniku takiego postępowania często miały powstawać mogiły zbiorowe.

Trumny, w jakie wkładać miano zmarłych przed ich pochówkiem miały charakter przedmiotów wielokrotnego użytku: prawodawca nakazał bowiem, by każda parafia sprawiła sobie kilka trwałych trumien, o różnej wielkości¹⁶¹, które po pogrzebie, miały być wykorzystane do powtórnego pochówku. Nie zakazywano jednak nikomu wykonywania odrębnych trumien, jednak po ich wykorzystaniu, podobnie jak w przytoczonym powyżej przypadku, po doprowadzeniu na cmentarz, ciała z nich miały być wyjmowane, później zaś grzebane, same trumny natomiast – przeznaczone na inny pochówek¹⁶².

Mało prawdopodobne jest, aby w Galicji metody polegające na posypywaniu ciał gaszonym wapnem były w ogóle stosowane. Jeśli już można to przyjąć – praktyka ta miała miejsce wyłącznie na cmentarzach epidemicznych¹⁶³. Trudno też zakładać, iż przytoczone tu normatywy stojące w jaskrawej sprzeczności z wielowiekowymi tradycjami nie wywołały większego oporu społecznego niż samo przeniesienie cmentarzy poza obręb

156 F. Jaworski, op. cit., s. 18 oraz S. Nicieja, op. cit., s. 10.

157 Dekret nadworny z dnia 31 stycznia 1756 r., o wystawianiu i grzebaniu zwłok, Zb. ust. Józefińskich, t. III, s. 312, art. 4 i 5.

158 „Po tych cmentarzach zawsze dół na 6 stóp głęboki, a na 4 stopy szeroki wykopany być powinien, ciała tamże sprowadzone zawsze z trumny wyjęte, i tak jako w płóciennym worze zaszyte, do tego dołu włożone, wapnem gaszonym przysypane i zaraz ziemią zasypane będą”, zob. *Kontynuacje...*, s. 225.

159 Ibid., s. 225. Tłumaczono, iż grzebanie ciał „nie inny ma cel, jako rozsypywanie się onychże, a trumna temu przeszkadza”.

160 *Kontynuacje...*, s. 225: „Gdy pod tenże czas więcej ciał umarłych przyprawionych było, to można ich kilka do tegoż samego dołu położyć”.

161 Ibid., s. 225: „dla uniknięcia expensy każda Parafia powinna sobie sprawić trumny mocne różnej wielkości”.

162 Ibid., s. 225: „Gdyby zaś kto własne trumny robić kazał, to wolno mu będzie czynić, z tym wszystkim, ciała nigdy w trumnach chowane być nie mogą, lecz znowuż z nich wyjęte i te do użycia innych ciał obrócone być powinny”.

163 S. Potępa, op. cit., s. 26.

miast. W konsekwencji wywołało to nie respektowanie obowiązującego prawa.

Ostatecznie sam prawodawca wycofał się ze swoich rozwiązań: jakkolwiek cytowany dekret cesarski w swoim pierwotnym brzmieniu nie został uchylony, to jednak wydane później zbiory prawa zupełnie pomijają tę kwestię¹⁶⁴. O tym, że szybko trumny, jako przedmioty, w których grzebano zmarłych znów szybko weszły do użytku świadczą późniejsze regulacje prawne, w których ustalano kary za rytualne grzebanie Żydów bez trumien¹⁶⁵.

5. Miejsce pochówku

Cesarz Józef II nie poprzestał, tak jak inni zaborcy¹⁶⁶, na respektowaniu prawa niektórych kategorii osób do pochówku w grobach kościelnych¹⁶⁷ oraz wydaniu przepisów natury sanitarno-higienicznej, które zapobiegałyby wybuchom epidemii. Nakazał on wręcz zamknięcie wszystkich grobów kościelnych i zakazał grzebania na cmentarzach przykościelnych¹⁶⁸. Wspomniany dekret cesarza Józefa II wydany dnia 11

164 Piwocki, t. IV, s. 746-748 oraz Kasperek, t. V, s. 3582. Opublikowali oni wspomniane dekrety z pominięciem wywołujących opór społeczny ustępów.

165 Okólnik namiestnictwa z dnia 22 czerwca 1884 r., l. 23894, o trumnach przy grzebaniu izraelitów: „Ciała zmarłych izraelitów mają być z domu zaszłej śmierci na cmentarz miejscowy przenoszone lub przewożone bezwarunkowo w trumnach szczelnie zamkniętych i to bez względu na odległość cmentarza, na rodzaj choroby, która był przyczyną śmierci, tudzież na okoliczność, czy w miejscu panuje jaka choroba nagminna lub nie. Przekroczenia tego przepisu mają być karane według postanowień rozp. min. z 30 września 1857, dz. p. p. Nr 198”, zob. Piwocki, t. IV, s. 730. Samo rozporządzenie ministerialne nakładało na przekraczających przepis karę pieniężną do 100 złr. lub karę aresztu do 14 dni, zob. Kasperek, t. VI, s. 4684-4685.

166 W Królestwie polskim zakazano grzebać w grobach kościelnych na podstawie postanowienia Rady Administracyjnej Królestwa Polskiego z dnia 12 czerwca 1846 r., Dz. pr. Król. Polsk., t. XXXVIII z 1846 r., s. 64-107, jednak nie dotyczyło to biskupów zakonników i fundatorów kościoła (art. 20). Podobnie sprawę regulowano także w zaborze pruskim, gdzie respektowano prawo takie w odniesieniu do zakonników, biskupów, prałatów, proboszczów i kollatorów, ale pod warunkiem odpowiedniego zabezpieczenia grobów (zob. Z. Chodyński, *Cmentarze...*, s. 433-434, P. Pałka, op. cit., kol. 521 oraz J. Dziobek-Romański, *Cmentarze – zarys regulacji historycznych...*, op. cit., s. 11).

167 Szerzej o osobach, które mają prawo do pochówku w kościołach rozwodzą się komentatorzy kodeksów prawa kanonicznego z 1917 i 1983 r. Warto dodać, że prawo takie przysługiwało osobom sprawującym najwyższą władzę w państwie i szczególnie dla państwa zasłużonych jeszcze w okresie II RP – aż do 1959 r. (pisze o tym J. Dziobek-Romański, *Cmentarze – zarys regulacji historycznych...*, op. cit., s. 20). Nawet współcześnie w Polsce na podstawie specjalnych zezwoleń grzebie się pewne kategorie osób w grobach kościelnych i na cmentarzach przykościelnych.

168 Dekrety nadworne z dnia 23 sierpnia i 13 września 1784 r., art. 1: „*Groby i cmentarze*

grudnia 1783 r., a opublikowany przez Gubernium Galicyjskie już 21 stycznia 1784 r., nakazujący zamknięcie wszystkich cmentarzy przykościelnych i wyznaczenie, w ciągu czterech tygodni, podmiejskich terenów w celu usytuowania na nich cmentarzy, o co miały zadbać lokalne magistraty, nie odniósł oczekiwanego skutku. O tym, iż nie zastosowano się do tych przepisów świadczy fakt, że dnia 9 września 1784 r. wydano inne rozporządzenie wprowadzające sankcje dla opornych¹⁶⁹.

Unormowania analizowanego dekretu do 1918 r. nie zostały zniesione, co więcej, miały one podstawowe ustawowe znaczenie¹⁷⁰. Potwierdził to Trybunał Administracyjny w swoim orzeczeniu z dnia 1 maja 1885 r.¹⁷¹, niemniej jednak szybko uczyniono w jego regulacjach wyłom, bowiem uznano, że norma dekretu ma charakter ogólny, w związku z czym możliwe było udzielenie jednostkowych, szczególnych pozwoleń na odstępstwo od tej zasady i grzebanie osób zmarłych w grobach kościelnych, cmentarzach przykościelnych i w ogóle poza obrębem cmentarza. Pozwoleń takich miało udzielać Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, w każdym jednak przypadku musiały być zachowane obowiązujące przepisy sanitarne¹⁷². Podobnie było w przypadku udzielania pozwoleń na urządzenie grobowców rodzinnych poza

kościelne znajdujące się w obrębie osady mają być odtąd zamknięte". Podobnie problem ten regulowały: dekret kancelarii nadwornej z dnia 12 sierpnia 1788 r., l. 1460, republikowany rozporządzeniem gubernialnym z dnia 25 stycznia 1833 r., l. 2.593, Zb. ust. p. Nr 11 z 1833 r. Natomiast w W. Ks. Krakowskim obowiązywało rozporządzenie Krakowskiej Komisji Gubernialnej z dnia 1 marca 1854 r., Dziennik praw i rozporządzeń krajowych [dalej: Dz. pr. i rozp. kr.], cz. II, Nr 6. Jeszcze w 1891 r. (sic!) przypominało się o obowiązywalności tych przepisów, powołując się na fakt ich nierespektowania „z powodu zdarzających się wypadków chowania ciał osób zmarłych w niewłaściwym miejscu, przypomina się, że (...) chowanie zwłok po za obrębem cmentarzy publicznych w prywatnych grobowcach pod kościołami i kaplicami bezwarunkowo jest wzbronione i ma się odbywać wyłącznie na powszechnych cmentarzach w zwyczajnych grobach, albo też w grobowcach umyślnie na ten cel w obrębie cmentarza wystwionych”, zob. obwieszczenie Namiestnictwa z dnia 20 lutego 1891 r., l. 10956, Dz. ust. i rozp. kr. Nr 23 z 1891 r.

169 S. Nicieja, op. cit., s. 9.

170 Piwocki, t. IV, s. 746.

171 Ibid., s. 746; nr l. 901, Budw. 2537.

172 Reskrypt Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z dnia 20 stycznia 1898 r., l. 325, który powoływał się na najwyższe postanowienie z dnia 14 marca 1843 r., kamnl. nad l. 8707: „Tylko ministerstwu spraw wewnętrznych służy prawo udzielania pozwoleń w każdym poszczególnym przypadku na pochowanie zwłok gdzieindziej, niż na cmentarzu i na wyznaczenie tych warunków, pod którymi taki wyjątek będzie przyznany”, zob. Piwocki, t. IV, s. 754. Reskrypt Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z dnia 30 stycznia 1873 r., mówi ponadto: „Tylko ministerstwo spraw wewnętrznych jest upoważnione co do stawiania grobów familijnych i chowania w już istniejących grobach familijnych dozwalać wyjątku od istniejącego zakazu, przyczem jednak odnośne przepisy sanitarne muszą być ściśle wzięte pod uwagę”, ibid., s. 754.

obrębem cmentarza¹⁷³.

5.1. Zakładanie cmentarzy

W kwestii zakładania cmentarzy poza granicami miast i osiedli ludzkich, sytuacja, jaka miała miejsce w Galicji w niczym nie różniła się od tej, z którą mieli do czynienia pozostali zaborcy: opór wiernych powodował, iż władze świeckie jeszcze przez z górą sto lat próbowały wcielić w życie przepisy postanowienia dekretu nadwornego z dnia 23 sierpnia 1784 r. Świadczy o tym m. in. fakt, iż jeszcze w 1891 r. Namiestnictwo galicyjskie przypominało o obowiązku grzebania osób zmarłych za cmentarzach położonych poza obrębem miast i osiedli ludzkich powołując się na przypadki naruszania obowiązujących norm prawnych¹⁷⁴.

Obowiązek zakładania cmentarzy spoczął na lokalnych gminach. W tym trybie powstawać miały cmentarze komunalne. Nie odmawiano jednak prawa zakładania cmentarzy wyznaniowych, co przysługiwało parafiom, stowarzyszeniom religijnym i innym gminom wyznaniowym. Odbywać miało się to w zgodzie z obowiązującymi w tej materii przepisami kościelnymi¹⁷⁵. Jeśli jednak w jakiejś gminie funkcjonowało kilka cmentarzy wyznaniowych należących do różnych wyznań – każde z nich użytkować miało swój własny cmentarz. Nakazano jednocześnie utrzymać istniejące w niektórych gminach zwyczaje chowania na jednym cmentarzu przedstawicieli różnych wyznań¹⁷⁶. Dozwolone było także zakładanie cmentarzy wspólnych należących do kilku wyznań, gdzie zmarli mogli być chowani bez różnicy religii albo też sam cmentarz dzielono na kwatery pomiędzy

173 Na podobnym stanowisku oparte zostało postanowienie Trybunału Administracyjnego z dnia 7 kwietnia 1906 r., l. 4103: „*Udzielenie pozwolenia na urządzenie grobowców familijnych po za obrębem cmentarza należy na mocy najwyższego postanowienia z 14 marca 1843, kamnl nad l. 8707 do ministerstwa spraw wewnętrznych. Postanowienie ustawy budowlanej o odległości linii budowlanej od muru otaczającego cmentarz nie odnosi się także do budowli w pobliżu grobowców położonych po za obrębem cmentarzy*”, *ibid.*, s. 754.

174 Obwieszczenie Namiestnictwa z dnia 20 lutego 1891 r., l. 10956, Dz. ust. i rozp. kr. Nr 23 z 1891 r., *Piwocki*, t. IV, s. 753-754.

175 Orzeczenia Trybunału Administracyjnego: z dnia 30 września 1885 r., l. 2475, Budw. 696, oraz z dnia 3 lutego 1888 r., l. 399, Budw. 3911: „*Prawo stowarzyszeń religijnych do zakładania cmentarzy jako zakładów wyznaniowych nie jest zniesione przez to, że gmina miejscowa ma obowiązek przepisany w ust. z 30 kwietnia 1870 r. dz. p. p. Nr 68, do zakładania cmentarzy. Skoro tylko powołani zastępcy gminy wyznaniowej zgodzą się na takie założenie cmentarza, należy sprawę dalej prowadzić według kościelnych przepisów konkurencyjnych*”.

176 Dekret nadworny z dnia 12 sierpnia 1788 r., o cmentarzach dla rozmaitych wyznań religijnych, Zb. ust. Józefińskich, t. XI, s. 945, art. 1.

poszczególne wyznania. Istniejące spory w tym zakresie miały rozstrzygać władze obwodowe¹⁷⁷.

Na terenach, gdzie istniał związek religijny nie mający własnego cmentarza – przedstawiciele takiej religii (nie dotyczyło to jednak Żydów) mieli być grzebani na istniejących cmentarzach, tak wspólnych, jak również wyznaniowych. Tam zaś gdzie dominowała jedna religia, zaś przedstawiciele innych wyznań tworzyli nieliczną społeczność, nie tworzone odrębnego cmentarza dla każdego z nich, lecz oddzielne kwatery na jednym cmentarzu¹⁷⁸. Takie rozwiązanie nie we wszystkich przypadkach cieszyło się popularnością: niechętnie, bowiem chowano chrześcijan na jednym cmentarzu z wyznawcami Starego Zakonu¹⁷⁹.

Prawodawca wymagał, aby cmentarze zakładane były w dali od osiedli ludzkich (odległość tą określono jako 5 sążni¹⁸⁰). Sugerowano przy tym, aby zakładać je na pastwiskach, pustych placach i tam gdzie nie były one narażone na powodzie¹⁸¹. Zwracano także uwagę na rodzaj gleb, które przeznaczone były pod cmentarz – polecano, aby zakładano je na glebach, które nie powstrzymują procesu rozkładu ciał¹⁸². Cmentarz miał być otoczony murem, płotem, lub parkanem w ochronie przed dostępem bydła¹⁸³. Obowiązujące w Galicji prawo nie nakazywało dzielić cmentarza na poszczególne kwatery, analogicznie jak miało to miejsce w Królestwie Polskim¹⁸⁴. Uregulowano tylko problem odległości od siebie poszczególnych

177 Ibid., art. 6.

178 Wspomnieć w tym miejscu należy, iż przepisy kościelne umożliwiały pochowanie na cmentarzu akatolików, nieochrzczonych i osoby, którym odmówiono prawa do pogrzebu kościelnego. Do tego jednak celu służyła osobna kwatera, która nie był poświęcona, zgodnie z przepisami liturgicznymi, zob. Z. Chodyński, *Cmentarze...*, op. cit., s. 422-423 oraz J. Dziobek-Romański, *Cmentarze – zarys regulacji historycznych...*, op. cit., s. 7.

179 A. Trzeński, *Uwaga nad miejscem szczególnym na cmentarz*, Poznań [brak daty wydania – ok. 1900 r.], bns, który pisze tak: „*Cmentarz żydowski ma być na miejscu cale osobnym, bo ani roztropność, ani przyzwoitość nie radzi, aby cmentarz żydowski miał być przyległy cmentarzowi katolickiemu (...). Gdyby bowiem nieprzyjaciele Krzyża Świętego mieli na jednym miejscu leżeć z chrześcijanami lub w bliskiej jedni drugich odległości, nastąpiłoby stąd pewne między pospółstwem szyderstwo i pogorszenie*”.

180 Jakkolwiek cytowane tutaj wielokrotnie dekrety nadworne z dnia 23 sierpnia i 13 września 1784 r. bardzo nieostro określają tę kwestię mówiąc zaledwie o tym, iż „*cmentarze należy obrać w miejscu stosownem*” (art. 3), to jednak dekret kancelarii nadwornej z dnia 24 maja 1825, l. 12404, *nie publ.* Mówi już bardziej szczegółowo, iż „*cmentarze muszą być odległe najmniej 5 sążni od wszelkich budynków mieszkalnych*”.

181 Dekret kancelarii nadwornej z dnia 24 maja 1825, l. 12404.

182 Dekrety nadworne z dnia 23 sierpnia i 13 września 1784 r., art. 3.

183 Dekret nadworny z dnia 26 grudnia 1784 r.

184 Instrukcja Policji Lekarskiej, *Przepisy względem grzebania ciał zmarłych*, Warszawa 1848, która w § 118-119 postanawiała: „*Każdy cmentarz powinien być podzielony na sekcje, czyli kwatery, pewną liczbę grobów zawierać mogące. Sekcje te mają być od*

grobow, który miał wynosić 2 stopy (0,632 m). Nadmienić tutaj należy, że obowiązujące w tym zakresie wówczas prawo kanoniczne polecało wydzielić osobną, nie poświęconą część cmentarza przeznaczoną do chowania ciał nie ochrzczonych, innowierców, samobójców i innych osób nie mających prawa do pogrzebu kościelnego. Kwatera ta powinna była posiadać osobne wejście¹⁸⁵. Jednak o istnieniu takich miejsc, zgodnie z prawem galicyjskim miał decydować państwowy zarząd wyznaniowy¹⁸⁶. Niezależnie od ciał osób zmarłych na cmentarzach grzebano także amputowane szczątki ludzkie¹⁸⁷. Na cmentarzu należało postawić także krzyż¹⁸⁸. Budowanie kaplic do sprawowania obrzędów liturgicznych było dopuszczalne o ile nie stało temu na przeszkodzie uszczuplenie miejsca na cmentarzu¹⁸⁹.

Przy obliczaniu terenu potrzebnego do założenia cmentarza za podstawę brano pod uwagę 2 m² na jeden grób i mnożąc tę wielkość przez ogólną liczbę osób zmarłych w ostatnich latach¹⁹⁰.

Możliwe było wywłaszczenie nieruchomości w celu założenia lub rozszerzenia cmentarza, jednak odbywało się to na podstawie odpowiedniego wyroku sądowego i za wynagrodzeniem dotychczasowego jej właściciela¹⁹¹.

5.2. Urządzanie cmentarzy

Zwyczajnym sposobem chowania zmarłych na cmentarzach było składanie ciał w grobach czasowych, w których zwłoki grzebane były w

siebie oddzielone drózkami i oznaczone słupkiem z numerem porządkowym, który, dla odróżnienia od numeru oznaczającego szczegółowo każdy grób, będzie otoczony obwódką kolorową. Podział taki cmentarza posłuży do utrzymania porządku. Każda kwatera mieć będzie naokoło burt, to jest brzeg, na którym sadzone mają być drzewa, burt ma być półtora łokcia szeroki, wolna przestrzeń zajęta ma być na groby dzieci do lat siedmiu. Dla zapobieżenia chodzeniu po mogiłach i dla utrzymania porządku na cmentarzach, powinny być urządzone na nim drogi: z tych jedne będą szersze, pomiędzy kwaterami, po stóp 8 szerokości, inne zaś węższe, na kształt ścieżek, po stóp 3, przecinać mają same kwatery”.

185 Z. Chodyński, *Cmentarze...*, op. cit., s. 422-423 oraz J. Dziobek-Romański, *Cmentarze – zarys regulacji historycznych...*, op. cit., s. 7.

186 Orzeczenie Trybunału administracyjnego z dnia 5 grudnia 1908 r., I. 11720 (pisze o tym Piwocki, t. IV, s. 752).

187 Części ciała amputowane katolikom miały być chowane na cmentarzu, pod warunkiem jednak, że były do członki dużych rozmiarów, zob. odpowiedź Kongregacji Świętego Oficjum z dnia 12 sierpnia 1897 r., [w:] H. Insadowski, op. cit., s. 20.

188 Dekrety nadworne z dnia 23 sierpnia i 13 września 1784 r., art. 3.

189 Dekret nadworny z dnia 23 maja 1836 r., Zb. ust. p., I. 98 z 1836 r.

190 Dekret Gubernium we Lwowie z dnia 22 grudnia 1837 r., w: *Kasperek*, t. V, s. 3583-3584.

191 *Kasperek*, t. VI, s. 3831.

takiej kolejności, jak następowały pogrzeby. Poza budzącym sprzeciw współczesnych, wprowadzonymi przez dekrety nadworne z 1784 r., regulacjami dotyczącymi, o czym już tutaj mówiono, grzebaniem zmarłych bez trumien, składaniem większej ilości ciał do jednego dołu grzebalnego i posypywaniu ich wapnem, istniały również nie mniej kontrowersyjne przepisy zabraniające stawiać na grobach pomników, a jedynie umieszczać je na murze cmentarnym¹⁹². Zakazywano również grzebania zmarłych obok ich krewnych (sic!), za przeciwnie zaś praktyki karano zarówno grabarza, jak również proboszcza¹⁹³.

Nie respektowano zbyt tych unormowań, bowiem na galicyjskich cmentarzach jeszcze dziś można spotkać nagrobki stawiane nad mogiłami z przełomu XVIII i XIX w. Z czasem jednak i w tych przepisach uczyniono wyłom i dopuszczono możliwość stawiania nagrobków¹⁹⁴ (z wyjątkiem kaplic przeznaczonych do sprawowania liturgii zbudowanych nad grobami¹⁹⁵). Także i przepisy zakazujące chowania zmarłych obok ich krewnych nie były zbyt sztywne skoro istniała możliwość ekshumacji i przewozu zwłok, a także pochowania ich na innym cmentarzu¹⁹⁶. Podobnie sprawa układała się z kolejnością składania zmarłych na cmentarzu: dopuszczono bowiem możliwość nabycia miejsca na grób stały, co

192 Cykularz z dnia 9 września 1784 r.: „*Krewnym i przyjaciółom, którzyby potomności osobiwszą pamiątkę miłości, poszanowania lub wdzięczności ku zmarłemu zostawić chcieli, nigdy zabronione nie będzie te swoje chęci dopełnić, lecz takowe pamiątki tylko po samym murze, nie zaś na cmentarzu stawiane być mogą, a to dla tego ażeby tamże mieysca nie zmniejszać*”. Ten fragment rzeczzonego cykularza cytuje S. Potępa, op. cit., s. 26. Piszę on także, że w pewnym zakresie przepis ten był respektowany, jednak szybko poszedł on w zapomnienie (ibid., s. 26).

193 Dekret nadworny z dnia 5 grudnia 1783 r.: „*należy usunąć nadużycie, by zmarłych grzebano obok ich krewnych a nie według porządku, przez co często bywają odgrzebane na pół zgniłe ciała, rozszerzające szkodliwe dla zdrowia wyziewy. W razie przeciwnego postępowania należy grabarza ukarać aresztem, a proboszcza, który zezwolił na nadużycie, pierwszy raz grzywną 3, drugi raz 6 talarów*”, (Piwocki, t. IV, s. 747).

194 Świadczą o tym pośrednio wydane w 100 lat później postanowienia Trybunału Administracyjnego. Pierwsze z nich wydane dnia 22 września 1887 r., l. 2482, Budw. 3659, sprawę reguluje następująco: „*Administracji kościelnej jako właścicielowi cmentarza nie można zabronić podnoszenia zarzutów co do rodzaju nagrobków i uznania ich za niestosowne*” (Piwocki, t. IV, s. 750). Podobnie sprawę tę reguluje inne orzeczenie Trybunału wydane dnia 10 października 1890, l. 3139, Budw. 5486: „*Przy stawianiu pomników na cmentarzu właścicielowi cmentarza nie można zabronić podnoszenia zarzutów przeciw ich jakości*” (zob. Kasperek, t. VI, s. 3851).

195 Dekret nadworny z dnia 15 września 1788, Zb. ust. p., t. 15, s. 948: „*budowanie kaplic przeznaczonych do służby bożej nad takimi grobowcami lub na cmentarzach pod żadnym pozorem nie powinno być dozwolone*”. Przepis ten zatem ma charakter kategoryczny.

196 Rozporządzenie Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z dnia 3 maja 1874 r., o przewozie zwłok i wydobywaniu ich z grobu, Dz. pr. p., Nr 56 z 1874 r.

jakkolwiek nie oznaczało jego sprzedaży, ale umożliwiało pochowanie ciała poza kolejnością i w innym miejscu niż wynikało to z kolejności pogrzebów¹⁹⁷.

Jakkolwiek przepisy obowiązujące w Galicji nie dopuszczały możliwości wykupu na własność gruntu cmentarnego, przeznaczonego na grób, tak jak miało to miejsce w Królestwie Polskim¹⁹⁸, jednak z czasem dopuszczono możliwość jego wieczystego użytkowania¹⁹⁹, o ile wszakże „wykupujący” wniósł odpowiednią opłatę, która miała charakter ugodowy. Tłumaczono to faktem, iż w przypadku tego rodzaju wykupu miejsca właściciel cmentarza zostaje pozbawiony zwykle uiszczanej należności za miejsce (opłaty pokładne), jak mogłaby być pobierana w przypadku grobów czasowych²⁰⁰.

Doły grzebalne przeznaczone do pochówku powinny były mieć głębokość sześciu stóp (1,9 m) i taką samą długość, ich zaś szerokość powinna była wynosić dwie stopy (0,632 m).

Zgodnie z obowiązującymi wówczas przepisami kanonicznymi groby kapłanów i osób duchownych powinny być oddzielone od grobów osób świeckich i znajdować się w innej części cmentarza – w miejscu bardziej poczesnym: w okolicach krzyża lub przy murach kościoła. Groby osób dorosłych powinny były być sytuowane w innej części cmentarza, a dzieci – w innej. Wszystkie ciała na cmentarzu należało składać w takim kierunku, w jakim wierni znajdowali się w kościele, a więc w kierunku wschodnio-zachodnim z głową skierowaną na wschód, zaś groby duchownych przeciwnie: z głową na zachód²⁰¹.

197 Kasperek, t. VI, s. 3832.

198 Postanowienie Rady Administracyjnej Królestwa Polskiego z dnia 12 czerwca 1846 r., § 116, 120, 127 i in. Zob. także J. Dziobek-Romański, *Cmentarze – zarys regulacji historycznych...*, op. cit., s. 16.

199 O ile w Królestwie Polskim, na podstawie cytowanego w przypisie poprzednim postanowienia wykup miejsca cmentarnego pod grób, miał charakter nabycia własności, zaś osoby, które to uczyniły posiadały na to wydane przez odnośne władze akty własności, to w Galicji pojęcie „wiecznych czasów” nie oznaczało własności miejsca grzebalnego a tylko wieczyste użytkowanie, aż do dnia likwidacji cmentarza, czyli jak to ujmowano: „przy odstąpieniu grobów i miejsc na groby, choćby na wieczne czasy, dopóty tylko rościć sobie można prawo do używania miejsca, póki grunt w całości pozostaje cmentarzem”, zob. Kasperek, t. VI, s. 3832.

200 Ibid., s. 3832.

201 *Rituale Romanum*, t. VI, c. VI: „W części dla wiernych groby kapłanów i duchownych mają być oddzielone od osób świeckich i znajdować się w miejscu szacowniejszym, np. około głównego krzyża, lub przy murach kaplicy. Należy również oddzielić groby ludzi dorosłych od dziecinnych grobów. Wszystkie ciała winny być kładzione, w miarę możliwości, w tym kierunku, jak wierni stoją w kościele, to jest twarzą do ołtarza; że zaś ołtarz wielki powinien być w stronie wschodniej, przeto i groby na cmentarzu, o ile

Prawo galicyjskie wymagało wzniesienia na cmentarzu trupiarni – przynajmniej dwuizbowego budynku przeznaczonego do czasowego składania zmarłych w oczekiwaniu na pochówek. Miała być ona wzniesiona z drewna²⁰² lub z kamienia²⁰³. Trupiarnie należało wyposażać w piec, w celu ogrzewania ich w zimie (miało to na celu ochronę osób pozornie zmarłych przez zamrażaniem). Drzwi wejściowe do tych obiektów powinny być szczelnie zamykające się²⁰⁴, a okna dodatkowo zakratowane²⁰⁵. Drzwi wejściowe do nich powinny być przez cały czas zamknięte, jednak zamek miał być tak skonstruowany, aby łatwo można otworzyć je od wewnątrz. Jej wyposażenie stanowiło: na podłodze wysoka na 6-7 cali podstawka pełniąca rolę katafalku²⁰⁶, nosze, stół i krótki gruby walek drewniany do podpierania głowy zmarłego przy sekcji zwłok²⁰⁷. Trumny znajdujące się w trupiarniach powinny być otwarte, do ręki zaś nieboszczyka przywiązywano sznurek, na którego końcu znajdował się, umieszczony w innej sali dzwonek, co miało być jeszcze jedną próbą ratowania osób pozornie zmarłych. Trupiarnie w nocy powinny być stale oświetlone²⁰⁸. Wobec jednak sporów co do tego kto ma sfinansować budowę tego przybytku, ostatecznie sprawę rozstrzygnął dekret Gubernium we Lwowie, który obciążył tym gminę, i to bez względu na to czy cmentarz był własnością gminy wyznaniowej czy też miał on charakter komunalny²⁰⁹. O tym, że przepisy te także nie były respektowane świadczy

możności, w kierunku od wschodu do zachodu kopane, a ciała w nich nogami na wschód, a głową na zachód winny być składane. Kapłanów ciała przeciwnie, głową do wschodu kłaść należy". Polskie tłumaczenie tego fragmentu można odnaleźć [w:] K. Dębiński, s. 4. Zob. także *Continuatio edictorum mandatarum et universalum*, Leopoli 1784, s. 223. Piszą o tym także: Z. Chodyński, *Cmentarze...*, op. cit., s. 422-423, C. Sokołowski, *Grób chrześcijański*, [w:] *Podręczna Encyklopedia Kościelna*, t. XIII, Warszawa 1907, s. 343 oraz J. Dziobek-Romański, *Cmentarze – zarys regulacji historycznych...*, op. cit., s. 7.

202 Dekret nadworny z dnia 7 marca 1771 r., Zb. ust. Józefińskich, t. IV, s. 336.

203 Patent z dnia 17 marca 1797 r., [w:] *Kasperek*, t. V, s. 3586.

204 Okólnik Namiestnictwa z dnia 14 lutego 1893 r., l. 7060, w sprawie budowy i urządzania trupiarni, [w:] *Piwocki*, t. IV, s. 745, § 3.

205 Patent z dnia 17 marca 1797 r., [w:] *Kasperek*, t. V, s. 3586: „*okna opatrzone drutowanymi kratami*”.

206 Ibidem.

207 Okólnik Namiestnictwa z dnia 14 lutego 1893 r., l. 7060, w sprawie budowy i urządzania trupiarni, § 3.

208 Patent z dnia 17 marca 1797 r.

209 Dekret gubernium we Lwowie z dnia 15 marca 1816, [w:] *Kasperek*, t. V, s. 3587. Podobnie sprawę tę regulowało orzeczenie Trybunału administracyjnego z dnia 12 stycznia 1907, l. 309, Budw. 4920: „*Gmina jest obowiązana do ponoszenia kosztów budowy nowej trupiarni, o ile konkutencya kościelna nie przyjmuje dobrowolnie tych wydatków na siebie, albowiem według § 3 ustawy sanitarnej na gminie ciąży obowiązek budowy trupiarni, bez względu, czy cmentarz, na którym trupiarnia ma stanąć, jest*

fakt, iż jeszcze w 1893 r. przypominano o obowiązku wzniesienia trupiarni w każdej gminie²¹⁰.

Prawo galicyjskie w zasadzie nie precyzowało przypadków, w jakich sytuacjach można zamknąć cmentarz (poza przypadkiem kiedy nie odpowiadał on wymogom natury sanitarnej, co leżało w kompetencji władz państwowych). Zamykanie cmentarzy leżało w kompetencji władz gminnych, które decyzje te podejmowały autonomicznie.

Zamknięty cmentarz miał być pozostawiony na okres przynajmniej 10 lat. Dopiero po tym okresie możliwe było ekshumowanie ciał tam złożonych²¹¹, jednak na ich całkowite wygrzebywanie potrzebne było zezwolenie władz sanitarnych²¹². Przed upływem tego okresu teren takiego cmentarza mógł być przeznaczony pod ogrody i łąki²¹³. Możliwe także było zakładanie tam upraw wymagających orki. Dopiero po upływie tego okresu z terenu zamkniętego cmentarza można było robić świecki użytek (w tym także budować tam domy)²¹⁴. Jednak władze kościelne, będące właścicielami cmentarzy katolickich niechętnie się na to godziły z uwagi na przekonanie o nienaruszalności miejsc pochówku²¹⁵.

Podsumowanie

W niniejszym artykule dokonano próby krótkiej analizy norm dotyczących prawa grzebalnego w Galicji w latach 1772-1918. Aby ująć właściwe relacje natury pozaprawnej starano się, w miarę wyczerpująco, podeprzeć właściwe rozważania zarówno normami okresu staropolskiego, jak również obowiązującym wówczas prawem kanonicznym. Było to potrzebne, bowiem w Galicji, inaczej jak w innych zaborach, prawodawca państwowy wydał normy, które wywołały nie tylko rozmaite kontrowersje, ale i nieposłuszeństwo poddanych – podwójnie to szkodliwe albowiem w jakimś zakresie owo początkowo wręcz absurdalne prawo działać musiało ostatecznie przeciw samemu państwu. Jednak wyraźnie dostrzec można, iż

gminnym lub nie”.

210 Okólnik Namiestnictwa z dnia 14 lutego 1893 r., l. 7060, w sprawie budowy i urządzania trupiarni, § 1.

211 Zob. dekret nadworny z dnia 24 stycznia 1785 r. o zamykaniu cmentarzy Zb. ust. Józefińskich, t. 10, s. 833, art. 1.

212 Orzeczenie Trybunału Administracyjnego z dnia 5 grudnia 1908 r., l. 11720.

213 Rozstrzygnięcie Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z dnia 8 lutego 1898, l. 3063, Nam. L. 14603 z 1898 r.: „według obecnego stanu wiedzy higienicznej i doświadczeń nie można stawiać przeszkód ze względów sanitarnych przeciw koszeniu trawy na cmentarzach i przeciw jej użytkowaniu, szczególnie jeżeli ściśle przestrzegany porządek na cmentarzu zapewnia prawidłowy proces gnicia pogrzebanym ciałom”.

214 Dekret nadworny z dnia 24 stycznia 1785 r., o zamykaniu cmentarzy, art. 2-3.

215 K. Dębiński, op. cit., s. 5.

prawo to ewoluowało, zaś obie strony tego sporu: wierni i władze z czasem spotkały się w pół drogi: z jednej bowiem strony obywatele pogodzili się ostatecznie z wyprowadzeniem cmentarzy poza obręb miast i osiedli ludzkich, z drugiej zaś państwo ograniczyło się w zasadzie do zapewnienia porządku publicznego i zachowania zasad natury sanitarno-epidemiologicznej. Teza zawarta we wstępie uzyskała więc potwierdzenie w trakcie badań.

Wyjaśnienia wymaga także ostatnia kwestia: jakkolwiek bowiem autor w niniejszym artykule zupełnie pominął kwestie dotyczące obdukcji lekarskich, ekshumacji i przewożenia ekshumowanych ciał, które także stanowią element prawa cmentarnego, to jednak zarówno przepisy jakimi rządzi się forma artykułu jak i miejsce jakie możemy naszym rozważaniom poświęcić wymusiły taki właśnie jego kształt.

Wnioski, które tutaj się nasuwają wykraczają daleko poza terytorialny zakres niniejszych rozważań – podobnie sytuacja kształtowała na terytorium całej Rzeczypospolitej podzielonej pomiędzy trzy cesarstwa: wszędzie władza świecka, z podobnymi sukcesami, próbowała wkroczyć w tę materię. Jednak normy wydane przez Józefa II naruszyły tabu, jakim, w opinii współczesnych, cieszyły się miejsca pochówku. I jakkolwiek normy te nigdy w okresie galicyjskim nie zostały zniesione, to jednak nie mogły one wytrzymać próby czasu, życie zaś uczyniło w nich wyłom i wykorzystało luki prawne.

Cmentarz na Kozakach (g. 19 rz. VIII)

OPOWIEŚĆ O DWÓCH CMENTARZACH MIESZKAŃCÓW KOZAKÓW I PYRZAN¹

Położenie i przeszłość cmentarza na Kozakach

Cmentarz na Kozakach² jest położony przy zachodnim brzegu wsi³, na wzniesieniu. Różnica poziomów dochodzi do ponad 4 metrów. Lewa tylna część (południowo-zachodnia) jest usytuowana najwyżej. Dalej teren łagodnie opada w stronę wsi. Kozacka nekropolia ma formę prostokąta o wymiarach ok. 91 x 30 m. Jest ogrodzona z trzech stron starą metalową siatką. Brak ogrodzenia od strony zachodniej. Pierwotny trakt wiodący ze Złoczowa obiegał od zachodu cmentarną parcelę.

Cmentarz na Kozakach w 2009 roku

Miejsce pochówku powstało tu dopiero na początku XX wieku, wraz z wybudowaniem we wsi kościoła. Wcześniej zmarłych grzebano w Złoczowie, Zazulach lub Łuce. W 1901 roku rozpoczęto budowę kościoła,

-
- 1 Autor nawiązuje do książki Zbigniewa Czarnucha: *Opowieść o dwóch ziemiach mieszkańców Pyrzan*, która stała się inspiracją do badań nad przeszłością Kozaków i Pyrzan.
 - 2 W kwietniu 2011 roku została dokonana inwentaryzacja cmentarza przez ekipę w składzie: Anna Jurcan, Danuta Zielińska, Orest Kłak, Bogusław Mykietów, Zdzisław Mykietów.
 - 3 Jeśli za centrum wsi uznamy kościół parafialny.

którą zakończono w 1904 roku. W tym też roku arcybiskup Karol Hryniewicki dokonał konsekracji świątyni pod wezwaniem Niepokalanego Serca Maryi⁴. Można przyjąć, że pierwsze pogrzeby odbyły się nie wcześniej niż ok. 1901 roku, gdy przy planowaniu i wytyczaniu kościoła na pewno wyznaczono miejsce na cmentarz. Nie później jednak niż w latach 1904-1906⁵ roku, gdy we wsi zaczęto regularnie odprawiać msze święte i inne obrządku religijne.

Cmentarz Kozaki – grób Jana Ferensowicza (g. 5 rz. X)

Obecnie najstarszy zachowany nagrobek z czytelnym napisem pochodzi z 1909 roku. Jest tam pochowany Jan Ferensowicz – mało już czytelna inskrypcja na pomniku z piaskowca głosi: *Jan Ferensowicz żył lat 77, zm. 1909 (...)*. Jest to 5 mogiła w rzędzie X, w południowo-zachodniej części cmentarza, która wydaje się być najstarsza - stąd datowanie pierwszych pochówków na lata 1901-1904 wydaje się właściwe. Nie ma też na kozackim cmentarzu kamiennych krzyży - charakterystycznych dla pochówków XIX-wiecznych⁶. Ich obecność mogłaby wskazywać na starszy rodowód nekropoli.

Brak niestety dokumentacji fotograficznej z wczesnego okresu funkcjonowania cmentarza na Kozakach. Najstarsze zdjęcia cmentarza pochodzą z 13 maja 1938 roku – z pogrzebu Marii Stojanowskiej⁷ – bardzo szanowanej na wsi matki trzynastoorga dzieci⁸. Nestorka rodu Stojanowskich umiera 11 maja 1938 w wieku 66 lat na raka. W pogrzebie pod przewodnictwem ks. Michała Kralla uczestniczy cała wieś. Najstarszy syn Marii - Józef uwiecz-

4 Źródło: Antoni Pająk, *Wspomnienia z Ziemi Złoczowskiej*, rękopis w zbiorach Józefa Stojanowskiego. Inny rok konsekracji: 1910 oraz inne wezwanie podaje M. Kurzej: *Kościół parafialny p.w. Św. Karola Boromeusza w Zazulach-Kozakach*, [w:] *Kościół i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa ruskiego*, tom 13, Kraków 2005, s. 322.

5 Data zakończenia budowy według: M. Kurzej: *Kościół parafialny p.w. Św. Karola Boromeusza w Zazulach-Kozakach*, [w:] *Kościół i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa ruskiego*, tom 13, Kraków 2005, s. 322.

6 Krzyże takie znajdujemy na pobliskim cmentarzu w Łuce czy w Złoczowie.

7 Maria Stojanowska (1872-1938), córka Antoniego Wilka i Anny Sołtowskiej.

8 Jak mówi legenda, jedno dziecko urodziła w polu idąc na targ do Złoczowa.

**Kamienny krzyż nagrobny
z XIX wieku na cmentarzu w Łuce**

nia wówczas na fotografiach kresowe pogrzebowe zwyczaje. Następuje pożegnanie zmarłej przed domem - kolebką rodu Stojanowskich. Trumnę unoszą i niosą na ramionach synowie Marii. Żałobny kondukt poprzedzony krzyżem i kościelnymi chorągwiami⁹ idzie przez wioskę na wzniesienie cmentarne na Kozakach. Tam następuje pochówek¹⁰. Kolejne fotografie, robione w kwitnącym majowym sadzie to już rodzina po pogrzebie - z żałobnymi przepaskami na rękawach. Smutna okazja aby krewni mogli spotkać się w komplecie.

**Kozaki 13.05.1938 roku - pogrzeb Marii Stojanowskiej z domu Wilk.
W tle dom rodziny Stojanowskich - numer 51 (stoi do dziś)**

⁹ Te same chorągwie, po 1945 roku były dalej używane w Pyrzanach.

¹⁰ Nie udało się odszukać tej mogiły – podobno znajdowała się na prawo od grobu Grzegorza i Anny Pańczyszyn (g. 18 rz. V).

**Kozaki 13.05.1938 roku. Pogrzeb Marii Stojanowskiej z domu Wilk.
Ceremoniom pogrzebowym przewodniczy ks. Michał Krall (na prawo od trumny)**

**Kozaki 13.05.1938 roku -pogrzeb Marii Stojanowskiej z domu Wilk.
Kondukt z żałobnymi chorągwiami (w 1945 roku zostały przywiezione do Pyrzan)**

Na cmentarzu na Kozakach- pochówek Marii Stojanowskiej z domu Wilk

Rodzina Stojanowskich w dniu pogrzebu: siedzą od lewej: Anna po mężu Tkaczyk, Rozalia, drugi rząd od lewej (3 mężczyzn z wąsami): Michał, w środku Antoni – mąż Marii, Józef? (brat Antoniego?); górny rząd: Ignacy, Tytus (w mundurze), Franciszek, Karol (w mundurze), Maciej, Jan.

Kozaki 13.05.1938 rok.
Antoni Stojanowski- nestor rodu z synem
Józefem. Józef na rękawie munduru ma
założoną żalobną opaskę

Obecny stan cmentarza jest zły. Zadbane są jedynie pierwsze rzędy mogił. Najmłodsze – z lat 1950-2011. Pozostałe są zarośnięte wysokimi trawami, liliami i krzakami. Większość starych nagrobków jest z piaskowca, z krótkimi napisami w języku polskim w miejscowym dialekcie: np. Katyryzna zamiast Katarzyna, lub Franciszyk zamiast Franciszek. Pomniki nagrobne mają wymiary od 0,5 do nawet 3 metrów. Najczęściej na niskiej podstawie z inskrypcją nagrobną stoi piaskowiec z płaskorzeźbą Matki Boskiej, św. Franciszka (na grobie Franciszka Wilka), św. Józefa (nagrobek Józefa Kłaka). Jak widać wybór postaci nie był przypadkowy. Szczyt nagrobka wieńczy krzyż lub figura Matki Boskiej. Wiele z kamieni nagrobnych ma w górnej części wyłobiony prostokąt lub owal - na fotografię zmarłej osoby. Niestety nie zachowała się żadna fotografia na grobach przedwojennych.

Na środku cmentarza znajduje się wykonana przed wojną (być może po założeniu nekropolii) nieduża kaplica pogrzebowa z miejscowego kamienia. Na prawo od kaplicy jest niewiele mogił. Według przekazów

miejsowych duża część nagrobków tej części cmentarza została rozbita przez spadające ścinane sosny, które rosły wokół ogrodzenia. Po 1945 roku znaczną część starych drzew wycinano, nie dbając w którą stronę spadnie upadający pień. Roztrzaskane nagrobki albo zarosły trawą albo je usunięto. Po prawej części cmentarza znajdowały się także groby dziecięce. Nie miały one najczęściej pomnika lecz jedynie drewniany krzyż i ziemny kopiec. Stąd przez kilkadziesiąt lat czas i natura zatarły ślady po tych mogiłach.

**Cmentarz na Kozakach - fragmenty nagrobka z napisem:
*Tu spoczuwa Ś.P. Manna (?) (...) g. 9 rz. V***

Część pomników z kamienia miejscowi kamieniarze po 1945 roku zabrali z cmentarza i sprzedawali ponownie po usunięciu napisów. Korzystali z tego, że nikt już nie mógł ich upomnieć, że postępują niewłaściwie, gdyż większość krewnych osób pochowanych na cmentarzu wyjechała do Polski lub została wysiedlona na Syberię. Po wysiedleniu Polaków w czerwcu 1945 roku, władze sowieckie deportowały na Syberię wiele rodzin ukraińskich czy mieszanych, które pozostały na Kozakach. Np. rodzina Hasijów mieszkająca na górze przy drodze do Łuki została wywieziona na Syberię w 1946 roku za „kułactwo”. Miała duże gospodarstwo rolne, a jak wiadomo socjalizm zaczyna od walki z własnością

prywatną, gdyż tylko ona daje niezależność od państwa. A finansowa samodzielność jest największym wrogiem socjalizmu, tak zwanej demokracji i innych totalitaryzmów. Trzeba dopowiedzieć, że taki sam los czekałby Polaków gdyby zostali na Kozakach. Kawałek uprawnego pola, posiadanie krowy czy konia, były wystarczającym powodem do deportacji. Wiele z Syberii już nie wróciło.

Stare i nowe groby na cmentarzu na Kozakach (2011)

Na cmentarzu znajdujemy kilka rodzajów mogił – w starej części, o czym była mowa, przeważają polskie pomniki z piaskowca, w nowej współczesne, ukraińskie z lastryka, betonu i marmuru. Wiele jest też kopców ziemnych z metalowymi lub drewnianymi krzyżami. Znaczna część nie ma tabliczek, co uniemożliwia stwierdzenie kto jest tam pochowany. Kilka takich „bezimiennych” mogił udało nam się zidentyfikować przy pomocy obecnych mieszkańców Kozaków: Nadii Pysznograj, Stefana Kozaka i Włodzimierza Banyka. Nie ma wyraźnego podziału na nowy i stary cmentarz. Nowsze pochówki znajdują się także w starszej części nekropolii.

Nie można też odnaleźć grobów pochowanych tutaj górników z

okolicznych kopalni¹¹. Wielu z nich to byli ludzie z różnych stron ZSRR, z dala od rodzin, stąd nikt nie dbał potem o ich mogiły. Po wojnie w kopalniach na Kozakach zginęło ponad 30 górników. Też nie wiadomo, gdzie jest ich miejsce spoczynku. Pogrzeby tych, którzy zginęli w czasie pracy były wielkimi propagandowymi uroczystościami: z sosny robiono radziecką gwiazdę (zamiast krzyża), zaś trumny malowano na czerwono¹². Ostatnim górnikiem, który zginął w kopalni na Kozakach był miejscowy: Sołoninka, było to ok. 1958 roku¹³. W 1958 roku kopalnie zamknięto i wioska zaczęła się wyludniać.

Poza tradycyjnym miejscem pochówku – cmentarzem na Kozakach jest jeszcze kilka miejsc, gdzie według opowieści są pochowani ludzie:

Grób kozaka. Według ustnych przekazów na szczycie Kozakowej Góry znajduje się grób kozaka. Podobno istniał w tym miejscu kozacki obóz¹⁴ i mogiła przykryta dużym kamieniem. Obecnie w tym miejscu jest sad dawnego gospodarstwa Zbigniewa Stojanowskiego.

Koło Pana. Na wzgórzu między Wapnicą¹⁵ a Trościańcem Małym kazał się pochować hrabia Aleksander Komarnicki. W 1838 roku, gdy zmarł spełniono jego ostatnią wolę¹⁶. Ścieżkę prowadzącą na górę wyłożono kamiennymi stopniami, zaś potężny kamień pełnił funkcję nagrobka. Antoni Pajak tak opisał to popularne wśród młodzieży miejsce spotkań¹⁷:

Przed nami jeszcze wzgórze, a na nim polana,
Którą tu od dawna zowią „Koło Pana”.
U skraju polany, na lesistej zboczy,

11 Na Kozakach były 3 kopalnie – dwie miały sztolnie w Kruczej Górze i Kozakowej Górze, trzecia na Wapnicy.

12 Relacja Stefana Kozaka (ur. 1943) z lipca 2011 roku.

13 Został pochowany w Łuce.

14 Zbigniew Stojanowski syn Jakuba: *Słyszałem opowieści o beczkach ze smołą, które podpalali żołnierze kozaccy, jeśli zauważyli nadciągające tatarskie hordy. Jedna z takich beczek stała w wiosce Kozaki i dym sygnalizował niebezpieczeństwo - jak po łańcuszku od miasta Zborów przez wioskę Kozaki aż do miasta Lwowa. Dawało to mieszkańcom Lwowa możliwość przygotowania się do obrony. Tę historię opowiedział mi sąsiad Hładki. Wywiad przeprowadził wnuk Zbigniewa Stojanowskiego – Bogdan Stojanowski, 22.07.2011 r. w Złoczowie. Tłumaczenie z j. ukraińskiego: Igor Iwaniura, Bogusław Mykietów.*

15 Przysiółek Kozaków - od strony Trościańca Małego.

16 A. Czołowski, B. Janusz, *Przeszłość i zabytki województwa tarnopolskiego*, Tarnopol 1926, s. 191.

17 Z poematu Antoniego Pajaka, *Wspomnienia z Ziemi Złoczowskiej*. Rękopis w zbiorach Józefa Stojanowskiego.

Kryształową wodę piękne źródło toczy.

Przy śpiewie słowików, potoku szemrania,
Wymarzony to zakątek na ludzkie dumania.
Na onej polanie pan złoczowskich włości,
Radca Komarnicki złożył swoje kości

Na wieczny spoczynek. Płyta na tym grobie
Odwieczną prawdę przypomina Tobie.
Tu „Koło Pana” tak było w zwyczaju,
Z leśnych osad młodzież schodziła się w maju,

Gdzie przy śpiewie słowików, wśród śmiechu i wrzawy,
Urządzała tam swoje beztroskie zabawy.
Nieraz te zabawy takie w skutkach były,
Że na stopniach ołtarza ślubem się kończyły.

Wzgórze było jednak znane miejscowym dużo wcześniej niż pochowano tam Komarnickiego. Wypływające tam źródło było uznawane za cudowne. Woda miała dezynfekującą moc, co było wykorzystywane przez mieszkańców okolicznych wsi. Przynoszono chore dzieci, obmywano rany, zaś bandażę czy chusty zakrywające schorzenia wieszano na okolicznych drzewach. Choroba miała pozostać w lesie. Taki był magiczny sens tego zwyczaju. Miejsce wcześniej uznawane za święte, po 1945 roku zostało zdewastowane.

Grobowiec Arcybiskupa Karola Hryniewickiego. 20 kwietnia 1929 roku przy ścianie parafialnego kościoła został pochowany Arcybiskup Karol Hryniewicki¹⁸. Do 1945 roku miejsce wiecznego spoczynku fundatora kościoła było zadbane, otoczone szacunkiem. Dziś niestety nie wiemy gdzie są doczesne szczątki arcybiskupa. Kilka lat temu, przy porządkowaniu terenu świątyni otwarto grobowiec - jest pusty. Z opowiadań mieszkańców, którzy po 1945 zostali we wsi wynika, że w szkole koło kościoła stacjonował ok. 20-osobowy oddział wojska. Byli to przeważnie Azjaci. Uczyli się strzelać, biorąc za cel malowany na blasze obraz Matki Boskiej Ostrobramskiej wiszący nad grobem arcybiskupa¹⁹. Gdy zorientowali się, kto jest w grobowcu pogrzebany splądrowali go szukając kosztowności, zaś

18 Arcybiskup Karol Hryniewicki (1841-1929) – biskup wileński, fundator kościoła na Kozakach, w Podlipcach, Kniaziach.

19 Dziś odrestaurowany obraz jest u sióstr zakonnych w Złoczowie.

szczątki pogrzebano prawdopodobnie obok kościoła lub na cmentarzu²⁰.

Studnia przy szkole. W szkole na Kozakach w 1941 roku był radziecki szpital wojskowy. Po ucieczce Armii Czerwonej nadeszli Niemcy, którzy do studni koło dawnej szkoły wrzucali amputowane żołnierzom kończyny zaś nocami zwłoki zmarłych żołnierzy radzieckich²¹. Z tego powodu zasypano studnię²².

Obszar między cmentarzem a częścią Kozaków zwaną Betlejem kryje zbiorową mogiłę poległych w czasie radzieckiego ataku żołnierzy niemieckich zebranych w 1944 roku z pól między Kozakami a Złoczowem.

Groby samobójców według miejscowego zwyczaju powinny znajdować się poza terenem cmentarza – za ogrodzeniem. W chwili obecnej nie udało się odnaleźć na Kozakach takich grobów. Ten wydawałoby się dziwny obyczaj był na tych terenach jeszcze do niedawna praktykowany. W pobliskiej Łuce w dolinie koło stawu (w miejscu zbrodni), są dwa groby: mordercy-samobójcy i jego ofiary (żona). Mogiły są w odległości ok. 200 metrów od cmentarza. W 1945 roku za ogrodzeniem cmentarza – od strony Betlejem, miały się znajdować jakieś mogiły, ale prawdopodobnie były to groby żołnierzy.

Mogiła banderowców. Ok. 20 metrów naprzeciw głównego wejścia do kościoła pochowano kilku zabitych banderowców. Miało to miejsce ok. 1945 roku. Oddziały Armii Czerwonej po jednej z akcji przywiozły zwłoki kilku zabitych w leśnych walkach mężczyzn. Zostawili trupy pod kościołem aby rodziny mogły rozpoznać i zabrać swoich krewnych. Nikt się nie zgłosił po zwłoki. Rodziny zabitych nie bezpodstawnie obawiały się, że zostaną uznane za współników partyzantów, co groziło więzieniem lub zesłaniem. Pogrzebano ich zatem na polu, nie oznaczając mogiły. Podobno przy uprawie pola znajdowano kości zabitych.

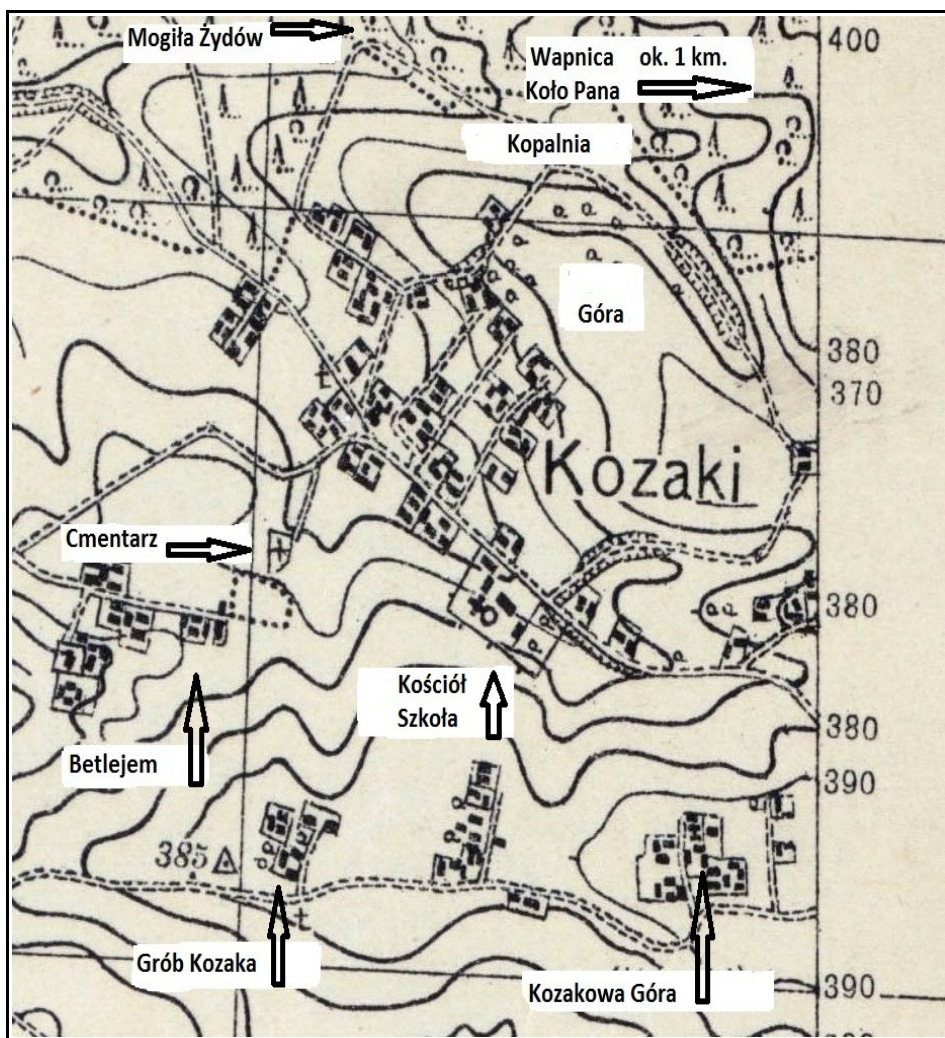
Lasy i pola wokół wsi Kozaki to miejsce wielu nieodkrytych jeszcze mogił Polaków Żydów, Niemców i Ukraińców. Porośnięte mieszanymi lasami z

20 Na Kozakach część mieszkańców jest przekonana o tym, że zwłoki arcybiskupa K. Hryniewickiego polscy mieszkańcy wywieźli w 1945 roku do Polski. Jest to mało prawdopodobne.

21 W dzień zmarłych z ran i poległych chowano na cmentarzu.

22 Według relacji Stefana Kozaka (ur. 1943) opowieści o zwłokach w studni są nieprawdziwe, gdyż gdy uczęszczał do szkoły (ok. 1950 roku) to studnia była normalnie używana (wywiad w lipcu 2011 przeprowadził Bogusław Mykietów).

bardzo bogatym poszyciem góry, doliny i wąwozy sprzyjały skrytym morderstwom i ukrywaniu ciał: *Stał się i taki tragiczny wypadek, że w biały dzień na skraju wsi porwany został przez upowców jeden z Polaków i uprowadzony. Po paru dniach odnaleźliśmy go na skraju lasu pod Werchabużem. Był powieszony do góry nogami na drucie, nad samym mrowiskiem. Widok był przerażający*²³. Nie zawsze jednak udawało się znaleźć ciała pomordowanych. Ich szczątki spoczywają do dziś w okolicznych jarach i dołach.

Mapa miejsc pochówków na Kozakach

23 O. Strokosz, *W Armii Krajowej. Z Zaolzia przez okupowany Lwów do III Rzeczypospolitej*, Kraków 1994, s. 126.

Najwięcej zabitych i pogrzebanych w polu czy w lesie było Żydów. Żyją do dziś świadkowie licznych egzekucji. Mieszkająca w czasie wojny na Kozakowej Górze Maria Kozak²⁴ zapamiętała taką scenę: *Żydów pomordował Niemiec. Najpierw wykopali sobie rów. Grób. Potem kazał im stanąć nad nim i strzelał serią. To było w dolinie²⁵. Ludzie ich potem zasypali w dołach.*

Komendant Armii Krajowej na Kozakach Otmar Strokosz wspominał: *Chyba początkiem 1942 roku Niemcy przystąpili do budowy kolejki wąskotorowej z kopalni Kozaki, poprzez Łukę do stacji kolejowej w Zarwanicy. Przy budowie kolejki, jako siłę roboczą zorganizowano Żydów, których przywieziono z getta żydowskiego Złoczów i skoszarowano w baraku znajdującym się na terenie kopalni w ilości od 100 do 150 osób. Żydzi pilnowani byli przez milicję ukraińską i tresowane psy. (...) Codziennie w dni powszednie i świąteczne w słońcu i deszczu, czy mrozie, o samym świecie, wyprowadzano Żydów w kolumnie z baraków lagru do pracy przy budowie kolejki. Ubrani byli w resztki ubrań, po prostu w lachmany, przepasani niby to pasami, a raczej sznurkami. Część z nich i to znacznie, nie miała już butów tylko nogi poowijane w jakieś szmaty, a w lecie chodzili boso. Każdy Żyd miał na drucie lub sznurku uwiązaną puszkę po konserwie i umocowaną do paska. Puszka ta służyła zamiast menażki do zaopatrywania się w płyn do picia i jedzenia, które im dostarczano w miejscu pracy w kotłach. Była to zawsze tylko zupa z kapusty czy brukwi lub buraków itp.*

Kolumnę taką pędzono przez wieś, pod eskortą młodych ukraińskich milicjantów, uzbrojonych w karabiny i drągi drewniane -style od łopat, a na końcu prowadzono jeszcze dwa psy tresowane do łapania Żydów w razie próby ucieczki. Żydzi wyglądali pożałowania godnie, okropnie, szkielety nie ludzie, zarośnięci, u niektórych przerażająco popuchnięte nogi (...) i to całe od stóp aż po kolana. Eskorta nieludzka, bezlitosna zatem bestialska, widząc, że to po prostu eskortują nie ludzi a szkielety, strzępy istot ludzkich, byli zimni, rządni cierpień i upokorzeń. Wymuszali na nich przez cały czas marszu na miejsce pracy - śpiew, kto nie śpiewał albo tylko udawał śpiew, z miejsca był bezlitośnie bity i katowany drągiem drewnianym przez milicjanta. Żaden z przechodni nie mógł Żydowi podawać jedzenia. Przez cały czas śpiewali jedne i te same piosenki: „Wiła wianki i rzuciła je do falującej wody ...”, a w centrum wioski zawsze śpiewali:

„Propała wże Polska, propała na wiki, w te ji nepamehut Francuzi, Anhliki, Smert, smert Lacham i żydowsko-moskowskiej komunie.”

To musieli w kółko, głośno śpiewać. Zaś wracając z roboty przez wieś

24 Wywiad z Marią Kozak (ur. 1936), córką Tekli Mykietów oraz Antoniego Sawrasa przeprowadził 11.04.2011 w Łuce Bogusław Mykietów.

25 Dolina przy drodze między Kozakową Górą a Łuką.

śpiewali hymn Ukrainy:

„Czerno morę Dniprom prapływi Ataman na Moskwu nas wede, Ne straszna ja w boju smert, Sława Bohu, czest. Smert Lacham, żydowski komunie.”

Żydzi byli bici bezlitośnie za byle co, pod pozorem opóźniania marszu, chęci opuszczenia kolumny, za wyciągnięcie ręki do przechodniów itd. Najwięcej byli maltretowani w czasie pracy, nikomu nie wolno było w czasie pracy odpoczywać. Zdarzały się takie wypadki, że został pobity na śmierć - w takich wypadkach zabitego musiano usunąć na pobocze miejsca pracy, niczym go nie nakrywano i tak leżał do końca pracy, a następnie był zabierany przez maszerujących w kolumnie do obozu żydowskiego, gdzie po raporcie ich chowano²⁶.

Za żydowskim obozem na Kozakach zamordowano kilkuset Żydów. Dziś ten porośnięty lasem obszar, ku oburzeniu miejscowych jest miejscem poszukiwań ludzi z wykrywaczami metali²⁷. Zbiorowa mogiła to obecnie lekkie obniżenie terenu w tym miejscu. Strokosz tak pisał o likwidacji - egzekucji żydowskiej ekipy lagru na Kozakach:

(...) w lipcu 1943 roku, dnia już nie pamiętam, na terenie wsi Kozaki Niemcy przy pomocy ukraińskiej milicji dokonali masowego ludobójstwa!!! W godzinach rannych, Żydów nie wyprowadzono do pracy, tylko kazano im wykopać w niedalekiej odległości, od ogrodzenia baraku żydowskiego duży dół, a następnie z zamkniętego baraku, wyprowadzano po paru Żydów, którym przed barakiem kazano się rozbierać do naga, pędzono ich nad wykopany dół i tam dokonywano ich mordowania strzałami z pistoletu maszynowego²⁸. Cała akcja trwała zaledwie kilka godzin. Kto dół zasypywał już nie pamiętam²⁹.

Pamięć o egzekucji przetrwała. Zbigniew Stojanowski³⁰, urodzony rok po tych wydarzeniach zna je z opowieści rodziców: Słyszałem także o masowej eksterminacji Żydów, którzy budowali kolej na kopalniach we wiosce Kozaki. Miejsce mordu jest znane miejscowym. Opowiadano, że trupy Żydów polewano jeszcze gorącym wapnem i zasypyano ziemią, a ziemia jeszcze kilka dni się ruszała. W miejscu egzekucji na drugi dzień pojawiły się

26 O. Strokosz, op. cit., s. 90-91.

27 Wypowiedź mieszkanki Kozaków w kwietniu 2011 roku: *Żydzi mieli zagrodzone getto. Pracowali na kolei. Biedni. Żyli w baraku. Teraz na ich mogile szukają złota! Jak można! Moja mama tam im kwiaty posadziła, a oni chodzą tam i ryją! Jeszcze trochę i na cmentarz pójdą!*(Tłum. Bogusław Mykietów).

28 Według relacji Marii Idczak (ur. 1932, córka Ignacego Stojanowskiego i Józefy Pańczyszyn) wpędzano nagich Żydów na deskę położoną nad dołem. Na rozkaz oprawców krzyczeli oni: *Heil Hitler* i ginęli od strzałów z karabinu spadając do dołu.

29 O. Strokosz, op. cit., s. 98.

30 Zbigniew Stojanowski s. Jakuba, urodził się 24.04.1944 roku na Kozakach.

otwory w ziemi, co świadczyło, że ktoś jeszcze mógł być żywy i wydostał się ze wspólnego grobu, ratując się³¹.

Kopalnia na Kozakach w 1944 roku, rok po egzekucji Żydów – spoczywają oni po lewej stronie za kopalnią- poza obszarem fotografii

Nie tylko Niemcy mordowali Żydów: (...) *sołtys, na wsi uchodził za bardzo tolerancyjnego, mówiono nawet, że ukrywa zbiegłych Żydów z obozu żydowskiego. Tymczasem po zakończeniu działań wojennych w przysiółku Wapienniki³², znaleziono mogiły paru Żydów, którzy byli rzekomo ukrywani przez Rudyńskiego³³. Tymczasem śledztwo wykazało, że on ich faktycznie ukrywał, ale tak długo jak długo mieli okup, potem ich mordował i zakopywał w wapienniku k/Kozaków³⁴.*

31 Wywiad przeprowadził Bogdan Stojanowski, 22.07.2011 w Złoczowie. Tłumaczenie z j. ukraińskiego: Igor Iwaniura, Bogusław Mykietów.

32 Chodzi o przysiółek Wapnica.

33 Paweł Rudyński, Ukrainiec – ustanowiony przez Niemców sołtys Kozaków w latach 1941-1944.

34 O. Strokosz, op. cit., s. 90.

Potwierdzeniem tej relacji jest opowieść Marii Pańczyszyn³⁵ mieszkającej wówczas na Wapnicy: *To było przed Bożym Narodzeniem. W nocy strasznie ujadły psy – jakby ktoś laził po lesie. Rano poszłam z koleżanką do lasu wyszukać choinkę na święta. Gdy szłyśmy koło szybu kopalni zobaczyłyśmy w śniegu ślady konia i sań. Obok były odcisnięte w zmarzniętym śniegu jakby ślady rąk, nóg i było dużo krwi. Tak jakby ktoś trupy po śniegu do dziury po kopalni ciągnął. Podeszłyśmy tam – trupy całe we krwi przykryto pierzyną i zasypano śniegiem. (...) Na wiosnę kawałki ciał zaczęły roznosić miejscowe psy, dlatego ciała zasypano piaskiem. Informacja o trupach dotarła do Niemców – wtedy przyjechał jeden z nich – kazał odkopać nieboszczyków aby sprawdzić czy nie są to Niemcy. To byli Żydzi...*³⁶

Między Wapnicą a Trościańcem Małym, wedle relacji już przywoływanej Marii Pańczyszyn w 1945 roku był też grób radzieckiego żołnierza. Zgodnie z wojennym zwyczajem czerwonoarmistów miał formę ziemnego kopca z wbitym słupkiem i numerem na nim.

Wapnica k. Kozaków 27.06.1945 rok³⁷

35 Maria Pańczyszyn, ur. 1928 Wapnica, córka Rozalii Czernieckiej i Jana Kłaka, mieszka w Pyrzanach.

36 Wywiad przeprowadzony 21.07.2011 z Marią Pańczyszyn przez Bogusława Mykietowa.

37 Na progu domu Anny (z domu Stojanowskiej) i Pawła Wilka na Wapnicy w ostatnim dniu przed wyjazdem na zachód. Stoją od lewej: Maria Kłak (później po mężu Pańczyszyn, córka Rozalii Czernieckiej i Jana), Józef Wilk syn Anny (Stojanowskiej) i

Księgi zmarłych

Z tematem cmentarza na Kozakach i zmarłych powiązane są losy archiwum miejscowej parafii. W szczególności ksiąg zmarłych pochowanych na miejscowym cmentarzu, które zostały przewiezione w czerwcu-lipcu 1945 roku przez ostatniego proboszcza rzymskokatolickiej parafii p.w. św. Karola Boromeusza na Zazulach-Kozakach do Pyrzan. Przez ponad 50 lat były przechowywane na plebanii w Pyrzanach, by w 2009 roku, częściowo niestety niekompletne znalazły swoje ostateczne miejsce w Archiwum Diecezjalnym w Zielonej Górze³⁸. Pozwalają one na ustalenie pochodzenia i dokładnych dat urodzin i śmierci osób pochowanych na cmentarzu nie tylko na Kozakach, ale i w Pyrzanach.

W archiwum znajdują się księgi dotyczące miejscowości należących do parafii Zazule Kozaki:

1. ŁUKA – księga metrykalna³⁹ zawiera w jednej oprawie⁴⁰:
 - Liber Natorum Łuka⁴¹ – Księga Narodzin Łuki – tom XXVII, od 1824 roku do 1928 roku.
 - Liber Copulatorum Łuka – Księga Ślubów Łuki – tom XXVII, od 1823 roku do 1942 roku.
 - Liber Mortuorum Łuka – Księga Zmarłych Łuki – tom XXVII, od 1821 do 1943 roku.
2. ŁUKA – Liber Natorum Łuka – Księga Urodzin Łuki, od roku 1929 do 1944⁴².
3. ZAZULE KOZAKI – księga metrykalna zawiera w jednej oprawie⁴³:
 - Liber Natorum Zazule – Księga Narodzin Zazul, Tom II, od

Pawła, Anna Wilk z domu Stojanowska, Maria Wilk (potem po mężu Zakaszewska) córka Anny i Pawła, Stefania Dmytryszyn córka Józefy Stojanowskiej (siostra Anny Stojanowskiej po mężu Wilk) i Piotra, Anna Dmytryszyn córka Józefy Stojanowskiej (siostra Anny Stojanowskiej po mężu Wilk) i Piotra. Górny rząd: Paweł Wilk, Piotr i Władysław Dmytryszynowie.

38 Archiwum Diecezjalne w Zielonej Górze, pl. Powstańców Wielkopolskich 2A, 65-075 Zielona Góra, tel./fax. (68) 459-33-20.

39 Najcenniejsza źródłowo księga. Skarbnica wiedzy o społeczności rzymskich katolików w wiosce Łuka. Zachowany do naszych czasów tom ma numer 27. Zawiera wpisy obejmujące ponad 100-letnie dzieje. Nasuwa się pytanie: jak wiele cennych informacji zawiera poprzednie 26 tomów ksiąg Łuki? I jak głęboko w przeszłość sięgały?

40 Oprawa twarda.

41 Niezwykle cenną informacją dotyczącą profilaktyki zdrowotnej (niewątpliwie zmniejszającej śmiertelność dzieci) w XIX wieku są dwa wpisy w księdze narodzin Łuki: *Dotąd zrobiony wykaz dzieci nieszczepionych 30.04.1869* oraz: *Dotąd wykazano dzieci do szczepienia ospy 10 czerwca 1872* (LNŁ s. 15 i 17). Na podstawie wpisów w księdze dokonywano szczepień dzieci przeciw ospie.

42 Oprawa twarda, druk z drukarni Tow. :Biblioteka Religijna we Lwowie.

43 Oprawa twarda, druk z drukarni Tow. Biblioteka Religijna we Lwowie.

stycznia 1930 roku do 1.09.1944 roku.

- Liber Copulatorum Zazule – Księga Ślubów Zazul, od lutego 1930 roku do 31.10.1942.

- Liber Mortuorum Zazule – Księga Zmarłych Zazul, od lutego 1930 roku do 09.1944.

4. ZAZULE – Księga Zapowiedzi dla kościoła filialnego w Zazulach parafii Złoczów⁴⁴, zapiski od 1907 roku do 1937 roku.

5. ZAZULE - Księga Zapowiedzi dla kościoła filialnego w Zazulach parafii Złoczów⁴⁵. Tom II, zapiski od 1938 roku do 1943 roku.

6. TROŚCIANIEC MAŁY – księga metrykalna zawiera w jednej oprawie⁴⁶:

- Liber Natorum Trościaniec Mały – Księga Narodzin Trościańca Małego, od października 1926 roku do października 1944 roku.

- Liber Copulatorum Trościaniec Mały – Księga Ślubów Trościańca Małego od maja 1926 roku do lutego 1943.

- Liber Mortuorum Trościaniec Mały – Księga Zmarłych Trościańca Małego, od lutego 1926 roku do marca 1943.

7. PODLIPCE – księga metrykalna zawiera w jednej oprawie⁴⁷:

- Liber Natorum Podlipce – Księga Narodzin Podlipiec, od 1930 roku do 1944 roku.

- Liber Copulatorum Podlipce – Księga Ślubów Podlipiec, od 1930 roku do 1943.

- Liber Mortuorum Podlipce – Księga Zmarłych Podlipiec, od 1929 roku do 1942.

Duży zbiór ksiąg metrykalnych posiada też Urząd Stanu Cywilnego⁴⁸ w Złoczowie⁴⁹. Przechowywane są tam księgi metrykalne miasta Złoczowa i okolicznych miejscowości. Dokumenty które mają ponad 75 lat są przekazywane do Archiwum Historycznego we Lwowie. Każda księga ma nadany przez urząd numer⁵⁰, nazwę rejonu oraz zaznaczono jakiego wyznania wierni są do księgi wpisani. Określenie *kościół* oznacza wpisy parafii rzymskokatolickich, *cerkiew* - parafii grekokatolickich⁵¹. W kwietniu

44 Druk: Złoczów Drukarnia Wilhelma Zukerkandla 2/96.

45 Druk: Złoczów Drukarnia Wilhelma Zukerkandla.

46 Oprawa twarda, druk z drukarni Tow.: Biblioteka Religijna we Lwowie.

47 Na naklejce napis: T XXXII – tom 32! Oprawa twarda, druk z drukarni Tow.: Biblioteka Religijna we Lwowie, ul Ormiańska 13.

48 Urząd Stanu Cywilnego zwany przez miejscowych w skrócie ZAKS.

49 Złoczów, ul. Lermontowa (mały niepozorny parterowy budynek przy rondzie, koło drogi prowadzącej z centrum miasta do stacji kolejowej). Dostępność ksiąg zależy od humoru urzędników.

50 Podanie numeru bardzo przyspiesza odszukanie księgi.

51 W księgach w Złoczowie często napotykałem na braki, wyrwane karty, zszyte razem

2011 roku w znajdowały się tam następujące księgi:

nr 38 (nr nadany przez USC) Zazule⁵² 1876-1944 (kościół, 300 stron, urodzenia)

nr 41 Kozaki 1912-1944 (kościół, narodzenia Kozaki, Monastyrek, Zazule)

nr 99 Kozaki 1938-1942

nr 101 Zazule Kozaki 1925-1937

nr 265 Zazule 1921-1938 (cerkiew)

nr 293 Zazule 1927-1933 (cerkiew, 300 stron, narodzenia, śluby, zgony, m. in. Złoczów, Beniów, Chilczyce, Folwarki, Horodyłów, Jasienice, Jelechowice, Strutyń, Woroniaki, Zalesie, Zarzecze, Zazule)

nr 294 Zazule 1934-1937 (kościół)

nr 295 Zazule 1938-1942 (kościół)

nr 296 Zazule Kozaki 1908-1924 (kościół)

nr 297 Kozaki Zazule Łuka 1925-1937 (kościół)

Poza dwoma wyżej wymienionymi miejscami⁵³, gdzie można skorzystać z ksiąg metrykalnych istnieją jeszcze dwa archiwa z bogatymi, ale niestety trudnodostępными dokumentami: warszawskie Archiwum Główne Akt Dawnych⁵⁴ (AGAD) oraz Lwowskie Archiwum Historyczne⁵⁵. Archiwum w Warszawie posiada w swoich zbiorach akta parafii Diecezji Lwowskiej zlikwidowanych przez Rosjan w 1945 roku⁵⁶. Dostępna jest jedynie księga metrykalna urodzeń dla miasta Złoczowa i okolic⁵⁷. Dwa niezwykle cenne spisy imienne parafian wsi wchodzących w skład parafii Zazule-Kozaki z lat 1905-1907⁵⁸ z powodu złego stanu zachowania

fragmenty ksiąg innych miejscowości oraz przemieszczone księgi grekokatolików z rzymskokatolickimi.

52 Rejon Zazule obejmuje miejscowości: Zazule, Łuka, Kozaki, Monastyrek, Amrozy, Łęg, Beniów.

53 Archiwum Diecezjalne w Zielonej Górze oraz Urząd Stanu Cywilnego w Złoczowie.

54 Archiwum Główne Akt Dawnych, ul. Długa 7, 00-263 Warszawa, www.agad.archiwa.gov.pl

55 Centralne Historyczne Archiwum Państwowe Ukrainy we Lwowie, Pl. Soborny 3 a, 79000 Lwów, UKRAINA (e-mail archives@cl.lv.ukrtel.net). Dwie księgi z tych zbiorów zostały zmikrofilmowane przez Mormonów. Znajdują się w Salt Lake City (Utah, USA) i można z nich korzystać w Warszawie lub Wrocławiu. Są to księgi metrykalne Zazul: rzymskokatolickie (1838-1876) i grekokatolickie (1866-1920).

56 Nr zespołu: 303 / 0 Karta: A, Akta parafii wyznania rzymskokatolickiego z archidiecezji lwowskiej.

57 Tu interesujące nas wpisy od roku 1907 dotyczące parafii Zazule - Kozaki wyodrębnionej z par. Złoczów. Sygnatura: 1/301/0/1522; nr mikrofilmu: 75321.

58 Sygnatura: 1/303/0/246, Spis imienny parafian dla wsi Zazule-Kozaki; po. 1907 r.; księga; pol., łac; s. 105; 232; parafia Zazule-Kozaki wyodrębniona w 1907 r. z parafii Złoczów; wpisy: Kozaki, s. 2, 4-11, 13-21, 27, 29-30, 33, 36, 39-41, 45-47, 57, 59-68, 76-83, Ambrozy (Jamrozy), s. 3, 28, 31-32, 34, 48-50, 55, 58, 69-73, 84-87, Kozakowa Góra, s. 12, 37-38, 42-44, 53, 101, Monastyrek, s. 22-26, 51-52, 54, 99-100, Obertasów,

archiwum nie udostępnia⁵⁹.

W księgach metrykalnych z XVIII wieku z terenów Złoczowa i okolic znajdujemy też, dziś humorystycznie brzmiące zapisy dotyczące statystyki zgonów. Otóż często księga zgonów zaczynała się tabelą o następującej treści (tu tabela z 1784 roku, niestety niewypełniona):

Gatunek śmierci					
Choroba			Gwałtowność		
Ordynaryjna	Miejscowa	Grassująca	Samobójstwo	Prypadek	Od innych zabity

Księgi są też dokumentami, które pozwalają weryfikować wydarzenia „historii mówionej”. Wśród dawnych mieszkańców Kozaków krążyła opowieść o Żydzie, lekarzu, który w obliczu zbliżającej się egzekucji, chciał się z żoną wykupić z niemieckiej niewoli. Niemcy zaproponowali mu szatański, przerażający układ: jeśli popełni samobójstwo to uwolnią jego żonę. Lekarz popełnił samobójstwo a Niemcy rzekomo puścili wolno jego małżonkę. Ta znana z wielu przekazów opowieść ma swój ślad w księgach z Kozaków. W Księdze Zmarłych Zazul ksiądz Michał Krall odnotował pod datą 23 lipca 1943 roku samobójczą śmierć Victora Józefa Schreiber, doktora medycyny⁶⁰.

Znamy opowieści o zamordowania Karola Stojanowskiego przez bandytów z UPA. Po kilkudziesięciu latach od tego smutnego zdarzenia nikt nie potrafił podać dokładnej daty mordu. Podawano daty od 1940 do 1945 roku. Pomocna okazała się Księga Zmarłych Zazul⁶¹. Znajdujemy tam informację, że od 1 do 15 lipca 1941 roku zabito (occisus) – 3 Stojanowskich – Jana 1 lipca 1941, Karola i Władysława 15 lipca 1941 roku. Na pogrzebie Karola⁶², który odbył się dopiero 29 lipca 1941 roku⁶³ (dopiero po 2

s. 56, 88-98, 102-105, Zazule-Folwark, s. 74, Osmalona, s. 75; oraz Sygnatura: 1/303/0/247 Spis imienny parafian dla wsi wchodzących w skład parafii Zazule-Kozaki; 1905-1906.

59 Na wiosnę 2011 roku zaproponowałem AGAD sfinansowanie konserwacji i zmikrofilmowania w/w ksiąg. Archiwum odpowiedziało negatywnie.

60 Pochowano go dzień później – 24.07.1943 roku.

61 Tom obejmujący okres od lutego 1930 roku do września 1944 roku.

62 Karol Stojanowski, syn Antoniego Stojanowskiego i Marii z domu Wilk, ur. w 1913 roku na Kozakach.

63 Kolejna dokładna data z Księgi Zmarłych Zazul - tomu obejmujący okres od lutego 1930

tygodniach od mordu znaleziono ciało) żałobny chór prowadzony przez ks. Michała Kralla śpiewał „Pieśń pożegnalną”⁶⁴:

Pożegnał już ten świat
I przyjaciół grono
Kochany nasz Karol brat
Za śmierci zasłoną.

O Boże, usłysz nas
I miej na niego wzgląd,
Bo straszny jest Twój sąd,
Znikł z naszego grona.

O Boże, usłysz nas,
Nie odmów miłosierdzia łona,
Dziś u wieczności bram
Stałeś bracie drogi.

Spośród nas idziesz w dal,
Idziesz w Ojcowskie progi
Zwolniony z więzów duch
Ulata chyżo wzwyż.

Kędy lśni Święty Krzyż
Ojczyzna - wymodlona,
A za tyle cnót
Tam czeka cię szczęścia korona.

Śpiewamy serca żal
Za zgasłym swym rodakiem.
Z padółu wzleciał w dal,
Uleciał wolnym ptakiem...

By Stwórcy nucić cześć
Aniołów świętych wtór,

**Karol Stojanowski, syn Antoniego
Stojanowskiego i Marii z domu Wilk,
ur. w 1913 roku na Kozakach,
zamordowany 15.07.1941 r.**

roku do września 1944 roku.

64 Tekst cytuję za: W. Stojanowski, *Poezje wybrane (z lat 1950-1961)*, Wrocław 1995, który w komentarzu do pieśni także podaje błędną datę śmierci Karola: *Pieśń była śpiewana na pogrzebie plut. Karola Stojanowskiego, zamordowanego 3-5 lipca 1940 r. na Kozakach. Melodię opracował i chór prowadził ksiądz Michał Krall. Odtworzenie i opracowanie mgr Władysław Stojanowski. Wrocław, 15.04.1991 r.*

Niech cię skrzydlaty chór
Przyjmie do śpiewu, Karolu.

Zaśpiewaj nową pieśń
I nam wyśpiewaj zmiłowanie,
Dla Ojczyzny naszej
Wolność i zmartwychwstanie.

Według relacji Marii Pańczyszyn⁶⁵ pieśń ta była także śpiewana 12 maja 1941 roku⁶⁶ na Kozakach na pogrzebie jej ojca Jana Kłaka (który zmarł 10 maja 1941). Zachowała się fotografia fragmentu cmentarza na Kozakach sprzed 1945 roku z grobem Jana⁶⁷. Są na niej 2 nagrobki z piaskowca z którymi wiąże się ciekawa historia. Po lewej jest grób Józefa Kłaka⁶⁸ po prawej jego ojca Jana Kłaka⁶⁹. Z tyłu kaplica cmentarna. Nagrobek na mogile 6-letniego Józefa robił przed drugą wojną Szczepan Kłak – dziadek pochowanego. Gdy zmarł Jan Kłak umowę na wykonanie zawarto z firmą kamieniarską z Trościańca Małego. Było to dwóch braci parających się kamieniarstwem. Młodszy – utalentowany robił płaskorzeźby i figury, starszy prace mniej skomplikowane. Piaskowiec został przygotowany, jednak młodszego z braci w 1941 roku zabrano do Niemiec na roboty. Nagrobek robił więc starszy brat, mniej biegły w sztuce rzeźbienia w piaskowcu. Efekt zdziwił miejscowych. Płaskorzeźba Matki Boskiej nie wyszła zbyt ładnie - mówiono, oczywiście szeptem i niepublicznie, bo o

**Legitymacja inwalidzka Jana Kłaka
(1895-1941) (mąż Rozalii Czernieckiej)
syna Stefana i Katarzyny Stojanowskiej**

65 Maria Pańczyszyn, ur. 1928 Wapnica, córka Rozalii Czernieckiej i Jana Kłaka, mieszka w Pyrzanach.

66 Jak widać pogrzeb odbył się przed pochówkiem Karola Stojanowskiego, stąd teza, że pieśń ułożono specjalnie na tę okoliczność nie może być prawdziwa. Pieśń miała uniwersalny tekst – zmieniano tylko imię zmarłego.

67 W zbiorach Marii Pańczyszyn.

68 Józef Kłak (1923-1929) syn Rozalii z domu Czernieckiej i Jana Kłaka, brat Marii Pańczyszyn.

69 Jan Kłak (1895-1941), mąż Rozalii Czernieckiej, syn Stefana Kłaka i Katarzyny Stojanowskiej.

Matce Boskiej źle mówić nie wypada, że jest po prostu... za gruba.

Fotografia sprzed 1945 roku – cmentarz na Kozakach, po lewej grób Józefa Klaka (1923-1929) po prawej Jana Klaka (1895-1941). Z tyłu kaplica cmentarna

Groby Józefa Kłaka i Jana Kłaka na cmentarzu na Kozakach w 2011 roku

Już się żegnamy z rodzinną wioską

W 1945 roku, stało się jasne, że Polacy muszą opuścić Kozaki. Pozostawiano nie tylko gospodarstwa, pola i sady. Także kościół, groby przodków i krewnych. Odjeżdżając śpiewano:

Piosenka⁷⁰

I

Już się żegnamy z rodzinną wioską
I odjeżdżamy w Opatrzność Boską
Już odjeżdżamy do Polskiej ziemi
Umierać razem między swoimi

II

A gdy nam kapłan te grzechy zmaże
To przyjmujemy wyroki Boże
To przyjmujemy wyroki Boże
Wy Ukrainie szykujcie noże

III

Już tu nie będzie Polaków z wami
Tymi nożami rznijcie się sami
I oplakujcie Polskie mogiły
Boście mordercze śmierci czyniły

IV

Ty ostra zimo styczniowa pora
Ucieka lud Polski od topora
Ucieka każdy bo życie miłe
Nie chce bez czasu kłaść się w mogiły

V

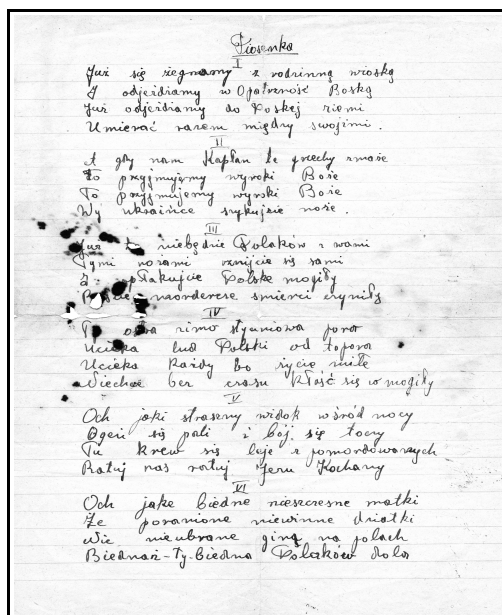
Och jaki straszny widok wśród nocy
Ogień się pali i bój się toczy
Tu krew się leje z pomordowanych
Ratuj nas ratuj Jezu Kochany

VI

Och jakie biedne nieszczęsne matki
Że poranione niewinne dzieci
Nie nieubrane giną na polach
Biednaż ty biedna Polaków dola

VII

W lesie pod drzewem deszcz z śniegiem pada

Piosenka (rękopis w zbiorach Małgorzaty Polczewskiej)

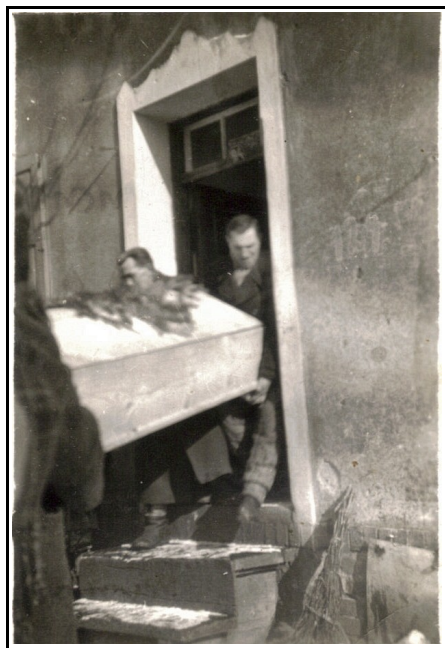
70 Rękopis w zbiorach Małgorzaty Polczewskiej. Pieśń ta znana jest także pod tytułem: *Już się żegnamy z rodzinną wioską*.

Nieszczęsna matka sobą nie włada
A gdy nad świtem strzały ustały
Ludzie do domu z pola wracali
VIII

Domów nie było popiołów kupy
Z pomordowanych leżały trupy
Dzieci i matki, siostry i bracia
Każdy nieszczęsny goły obdarty
IX

Pan Bóg wysoko a wódz daleko
A lud w niewoli cierpi tak wielko
Zanim nadejdą wolności chwile
Niejeden Polak spocznie w mogile

Po kilkutygodniowej podróży osiedlono się w Pyrzanach. Jazda w otwartych wagonach spowodowała znaczne osłabienie przesiedleńców. Już

**Pyrzany 30.12.1949 r. - pogrzeb
Macieja Stojanowskiego syna
Antoniego i Marii**

w czasie podróży wiele osób chorowało. Przeważnie na płuca. Pierwszych zmarłych pochowano na pyrzańskim cmentarzu wkrótce po przyjeździe⁷¹. Umierali najczęściej starsi i dzieci – czyli najmniej odporni na trudne warunki tak długiej i dalekiej podróży. Od końca lipca do końca grudnia 1945 roku na pyrzańskim cmentarzu pochowano 8 osób. W tym czworo dzieci i dwie osoby starsze⁷².

Maria Kłak⁷³ tak wspomina ten okres: *Wujko Maćko umarł na płuca*⁷⁴. *Zachorował w czasie podróży pociągami. Od przeciągów się zaziębili, bo jechaliśmy 5 albo 6 tygodni. Moja mama też chorowała po przyjeździe. Za Wartą bili psy i doktor z Gorzowa kazał im pić psi smalec.* Wspomniany Maciej

71 Pierwszego pogrzebano zmarłego 25.07.1945 roku Jana Czarnieckiego.

72 Mające 68 i 79 lat.

73 Maria Rozalia Kłak (ur. 20.12.1932) córka Michała Tkaczyka i Anny Stojanowskiej – wywiad w 2009 roku przeprowadził Bogusław Mykietów.

74 Zm. 27.12.1949 r.

Stojanowski⁷⁵, jak wielu innych przesiedleńców, kilka lat zmagił się z chorobą. Zmarł 27.12.1949 roku a pochowano go w Pyrzanach 30.12.1949 roku.

Pyrzany 30.12.1949 r. - pogrzeb Macieja Stojanowskiego

Zwyczaje pogrzebowe

Po przesiedleniu do Pyrzan mieszkańcy Kozaków na nowy obcy grunt przenieśli swoje obyczaje. Także związane z pochówkami. W 1966 roku studenci i naukowcy Instytutu Etnologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu pod kierownictwem prof. Józefa Burszty prowadzili badania w Pyrzanach⁷⁶. Wieś wybrano ze względu na jej specyfikę – miejscowość była zamieszkała praktycznie przez dawnych mieszkańców jednej wsi ze Wschodu z wieloma rodzinnymi powiązaniami. Nie było tu elementu obcego kulturowo – stąd społeczność stanowiła swego rodzaju monolit. Przeprowadzano wówczas wywiady, których tematem była współczesna kultura wsi lubuskiej⁷⁷. Wśród zebranych materiałów znalazł

75 Maciej Stojanowski ur. 1898 Kozaki, zm. 27.12.1949 Pyrzan, syn Antoniego Stojanowskiego i Marii Wilk.

76 Owocem tych badań jest książka Zbigniewa Jasiewicza *Rodzina wiejska na Ziemi Lubuskiej: studium przeobrażeń rodziny na podstawie badań etnograficznych w wybranych wsiach*, Poznań 1977.

77 Dziś rękopisy wywiadów są przechowywane w Archiwum Instytutu Etnologii i

się opis zwyczajów pogrzebowych⁷⁸:

Jeśli umrze ktoś na wsi zawiadamia się całą wieś o śmierci przy pomocy dzwonów. Dzwoni się wszystkimi dzwonami⁷⁹. Nieboszczyka kładzie się na stole w pokoju, w którym zwykle się nie sypia. Stół nakryty jest białym prześcieradłem, pod głowę kładzie się poduszkę. Wokół stołu ustawia się kwiaty i świece. Zastłania się w pokoju okna, lustro czarnym materiałem⁸⁰. Stół z nieboszczykiem ustawia się w ten sposób by nieboszczyk zwrócony był twarzą do drzwi wyjściowych. Meble i wszelkie przedmioty wynosi się z pokoju pozostawiając tylko krzesła i ławy, które stoją pod ścianami. Gdy nieboszczyk leży w domu do chwili pogrzebu są tzw. ciche noce – „pochoron”⁸¹. Na „pochoron” przychodzą kobiety. Śpiewa się przez całą noc pieśni kościelne – okolicznościowe – ze śpiewnika i różańce. Nie ma zwyczaju modlenia się na głos. Do trumny nieboszczykowi wkłada się pod głowę poduszkę a pod nią wianki święcone w czwartek – 4 tydzień po Bożym Ciele. W ręce wkłada się obrazek święty i różaniec.

Pogrzeb Antoniego Pajaka - Pyrzany, kwiecień 1973 r.

Antropologii Kulturowej UAM w Poznaniu, ul. Św. Marcin 78, 61-809 Poznań, e-mail : irakabat@amu.edu.pl

78 Opowiadała Zofia Machowska (ur. w 1923 roku), wywiad przeprowadziła Lija Łopacka.

79 Dzwonienie spełnia funkcję informacyjną zarówno dla danej społeczności, jak i według wierzeń jest to znak dla św. Piotra stojącego z kluczem u bram niebios, aby był gotowy na to, że wkrótce dusza zmarłego opuści ziemski padół, aby wzlecieć ku niebu.

80 Aby trumny czy domu nie nawiedziły złe duchy.

81 *Pochoron* – w języku ukraińskim: pogrzeb.

Trumnę wynoszą z domu mężczyźni – sąsiedzi lub dalecy krewni – nigdy bliscy krewni. Wynosi się nogami do przodu i przekraczając każdy próg uderzają w niego trzy razy. Trumnę wiezie się na wozie. Pod trumnę najczęściej podkłada się świerkowe gałęzie. Wóz zaprzęgają w konie, nigdy w kłacz. Kondukt żałobny z domu wyrusza do kościoła a następnie na cmentarz. Skompletowany kondukt już jest w chwili wymarszu z domu. Na przedzie konduktu niesiony jest krzyż, następnie chorągwie i ksiądz. Po księdzu wóz z trumną a za nim organista, bliska rodzina, krewni i ludzie ze wsi. Na pogrzeb nikogo się nie zaprasza – idą przeważnie wszyscy.

Pogrzeb Antoniego Pajaka - Pyrzany, kwiecień 1973 r.

Dzień Wszystkich Świętych. Odprawiane są msze żałobne za zmarłych w dzień święta. W przeddzień oprząta się groby i przystraja gałązkami świerku i stawia się białe chryzantemy w doniczkach. Zapala się świece na grobach. Do niedawna ksiądz udawał się tam w dzień na cmentarz, modlił się i święcił każdy grób. Obecnie ogranicza się do odmówienia modlitwy i poświęcenia cmentarza dookoła. Święcenie każdego grobu i modlenie się nad nim było przestrzegane w rodzinnej wsi i po przyjeździe na zachód aż do śmierci księdza, który przybył z całą ludnością wsi. Obecni księża, którzy są w parafii od przeszło dwóch lat nie stosują tego zwyczaju z czym nie mogą się pogodzić mieszkańcy wsi.

Dziś w Pyrzanach dalej kultywowane są zwyczaje pogrzebowe przeniesione z Kozaków. Choć już nie tak drobiazgowo. Bywają mniejsze

lub większe odstępstwa od opisanych reguł. Na przechowywanie nieboszczyka w domu nie pozwalają przepisy sanitarne. Najczęściej pożegnanie odbywa się po przewiezieniu zwłok w trumnie z kostnicy do domu w dniu pogrzebu, zaś wozy konne zastąpiły auta firm pogrzebowych. Wprowadzonym od niedawna zwyczajem jest darowanie żałobnikom świętego obrazka z wydrukowanymi na odwrocie danymi zmarłego oraz z prośbą o modlitwę.

 Elżbieta Ewa Kopyra Żyłat 38 zmarła 28.08.2011 Pochowana na Cmentarzu komunalnym w Pyrzanach Prosi o modlitwę <i>Życie tak szybko dobiegło końca. Tyle pozostało niedokończonych spraw, tyle nie wypowiedzianych słów. Jeśli możecie, zachowajcie mnie w swej dobrej pamięci i wspominajcie mnie czasem zapalając świecę.</i>	
---	---

Pogrzeb w Pyrzanach prowadzi ks. Michał Krall - lata 50. XX wieku

Groby Rosjan, groby Niemców

Tak jak na Kozakach, także w Pyrzanach wojna odcisnęła swoje piętno. Przy kilku gospodarstwach w Pyrzanach w 1945 roku kozaccy osiedleńcy zastali mogiły⁸² - prawdopodobnie żołnierzy radzieckich. Później ich szczątki zostały ekshumowane i przeniesione na cmentarze wojskowe.

Sprawą, która do dziś budzi dyskusje jest miejsce pochowania ostatniego pastora Pyrzan – Johanna Lenta – zastrzelonego 16 lutego 1945 roku przez Rosjan na plebanii (obecna sala wiejska). Miał on zostać pogrzebany w swoim ogrodzie. Gdy w latach 60. XX wieku jedna z dawnych mieszanek odwiedziła Pyrzanę znającą język niemiecki Antoni Pająk *chciał też wiedzieć, gdzie pochowano pastora Lenta, bo ludzie ze wsi chcieliby pielęgnować jego grób*⁸³. Niestety nie potrafiła wskazać tego miejsca.

Krewna Lentów Margarete Jannicke w swoim pamiętniku pod datą 17 lutego 1945 roku zanotowała: *Po południu przyszła pastorowa Lent ze swoją córką. Mówi nam, że wczoraj jej mąż został zabity. Po raz któryś zjawili się Rosjanie i przeszukiwali dom. Jej mąż powiedział do nich pełen wzburzenia: „Czego jeszcze od nas chcecie? Myśmymy już wszystko wam oddali. Zabijcie mnie w końcu. Ja chcę do Jezusa”. Wtedy padł strzał. Rosjanin strzelił w brzuch i pastor oblał się wielką strugą krwi. Kilka godzin później zmarł. Żona i córka wynosiły ciało na katafalk. Trumny nie ma i tak musi być pochowany. Komendant wydał rozkaz spakowania się i opuszczenia Pyrzan w ciągu kilku godzin. (...) Raz jeszcze pojawiła się pani Lent z córką, chcą się do nas dołączyć. Mają mały ręczny wózek, ale pragną wcześniej pochować zmarłego. (...) Obie panie zdecydowały, że pójdą ze swym małym dobytkiem do Chwałowic, gdy pochowają pastora*⁸⁴.

Relacja ta ukazująca ówczesną napiętą wojenną sytuację: pośpiech, brak czasu i konieczność podejmowania szybkich decyzji, może wskazywać, że pastora pochowano w pobliżu plebanii. Zaprzecza temu jednak Ursula Menard z domu Lent: *Jeszcze następnego dnia chciano się zatroszczyć o pochowanie pastora, ale my obie z mamą byłyśmy gdzieś we wsi. W międzyczasie przybywało coraz więcej żołnierzy rosyjskich i zajmowało domy w Pyrzanach; nie mogliśmy tu dłużej pozostać. Później dowiedziałam się z wiarygodnego źródła, że Rosjanie pochowali mojego ojca w sąsiedniej wsi*⁸⁵. Trudno jednak, znając pragmatyzm Rosjan, wierzyć w tę wersję

82 Przy domu nr 25 (1 mogiła), niedaleko obecnego przystanku autobusowego (3 groby).

83 L. Plajzer, *Dawni i obecni mieszkańcy Pyrzan w województwie gorzowskim. Odwiedziny Niemców i reakcje Polaków*, UAM Poznań 1994, Praca magisterska napisana pod kierunkiem prof. Zbigniewa Jasiewicza, s. 48.

84 Relację cytuję za: L. Plajzer, op. cit., s. 27.

85 L. Plajzer, op. cit., s. 29.

wydarzeń. Sprawę miejsca wiecznego spoczynku pastora Lenta może wyjaśnić jedynie przebadanie miejsca, które było wskazywane przez mieszkańców domów sąsiadujących z dawną plebanią jako mogiła Lenta.

Prawdopodobne miejsce pochowania pastora Johanna Lenta

W nowym miejscu zamieszkania, przejęto po Niemcach nie tylko domy, stodoły i pola. Pierwszych polskich zmarłych zaczęto chować na poniemieckim cmentarzu⁸⁶, jednakże w pewnym oddaleniu od zastanych mogił. Dawni mieszkańcy Kozaków mieli wpojony od pokoleń szacunek do symboli wiary i grobów. *Dla zabytku kamiennego posiada lud nasz głębokie poszanowanie, dziedziczone może jeszcze od przodków przedhistorycznych, którzy w tej postaci cześć oddawali swoim bóstwom lub pamięci umarłych. (...) Tylko cudzy podniesie rękę na pomnik, krzyż lub płytę kamienną – nie słyszałem też nigdy jeszcze by jakkolwiek szkodę sprawił wieśniak owym pomnikom odwiecznym*⁸⁷.

86 Założony w XIX wieku w lesie na północ od wsi. Zob. *Wykaz zabytkowych cmentarzy w Polsce. Województwo gorzowskie*, Warszawa 1996, s. 50-51

87 A. Czołowski, B. Janusz, *Przeszłość i zabytki województwa tarnopolskiego*, Tarnopol 1926, s. 187.

Miejsce spoczynku dawnych mieszkańców Pyrzan uległo jednak z roku na rok dewastacji. Zarosło lasem i krzakami. Groby pozostawione bez opieki podzieliły los polskich mogił na Kozakach. Inny stary pyrzański cmentarz, leżący w pobliżu kanału nad Wartą został zlikwidowany całkowicie. Nie była to inicjatywa mieszkańców wsi, ale celowe działanie władz centralnych i lokalnych dążących do zatarcia śladów niemieckich na tak zwanych „starych zachodnich ziemiach piastowskich”⁸⁸.

Pozostałości niemieckich kwater grobowych w rogu pyrzańskiego cmentarza

Kilkadziesiąt tablic i nagrobnych niemieckich pomników można obecnie odnaleźć za ogrodzeniem obecnego cmentarza, w starej części nekropolii. W 1989 roku na zlecenie Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Gorzowie Wlkp. wykonano inwentaryzację tej części

⁸⁸ Zob. M. Tureczek, *Między propagandą a rzeczywistością. Niemieckie dobra kultury w percepcji władz i społeczeństwa na Ziemi Lubuskiej po 1945 roku*, w: *Władza i społeczeństwo wobec niemieckiej spuścizny kulturowej na Ziemi Lubuskiej po II wojnie światowej*, pod red. Bogusława Mykietowa i Marcelego Tureczka, (szczególnie s. 60-63) oraz tamże Z. Czarnuch, *Niemieckie dziedzictwo kulturowe rejonu ujścia Warty w percepcji polskich osadników. Relacja i refleksje świadka epoki*, s. 11-41.

pyrzańskiego cmentarza⁸⁹. Odnotowano wówczas 75 poniemieckich mogił i 7 nagrobków wolnostojących, w tym najstarszy znaleziony pochodził z roku 1897.

**Fragment niemieckiego nagrobka
za ogrodzeniem cmentarza
w Pyrzanach (2011 r.)**

zamieszkania. Duże gospodarstwa z murowanymi domami zamiast glinianych lub kamiennych małych budynków. Miernego gatunku gleby w miejsce żyznych czarnoziemów. Płaski, bez wyrazu krajobraz w zamian za piękne góry, doliny i jary. Jedynym miejscem przypominającym Kozaki był cmentarz. Stefan Kozak dawniej mieszkaniec Kozakowej Góry, dziś Złoczowa, powiedział: *Jak przyjechałem do Pyrzan na cmentarz... nie czułem się jak w Polsce. Wszystkie nazwiska mi znane. Tam piasek i na Kozakach piasek. Tam sosna i tu sosna...*

Dziś w gąszczu krzaków, powoju i traw, wśród drzew, trudno dostrzec dawny układ mogił. Taki stan rzeczy budził zrozumiałe oburzenie Niemców odwiedzających Pyrzany. Jedna z Niemek aby odnaleźć grób zmarłego w czasie wojny ojca odwiedziła Pyrzany i skonstatowała: *Z cmentarza zniknęły marmurowe nagrobki. Po grobach nie pozostał właściwie ślad...*⁹⁰ Inna z rezygnacją stwierdzała: *Nie mogę tego pojąć. Przecież umarli nikomu nie wyrządzili krzywdy*⁹¹.

Kozaki - Pyrzany

Pyrzany, które po przyjeździe w 1945 roku planowano nazwać Nowymi Kozakami różniły się znacznie od dawnego miejsca

⁸⁹ Plan i fotografie do wglądu w Archiwum WUOZ w Zielonej Górze - Delegaturze w Gorzowie Wlkp.

⁹⁰ L. Plajzer, op. cit., s. 49.

⁹¹ L. Plajzer, op. cit., s. 49.

CMENTARZ NA KOZAKACH

W kwietniu 2011 roku zespół w składzie Anna Jurcan, Orest Kłak, Bogusław Mykietów, Zdzisław Mykietów oraz Danuta Zielińska opisał oraz sfotografował¹ wszystkie nagrobki znajdujące się na cmentarzu na Kozakach. Zamieszczony spis przedstawia ilość grobów w rzędzie oraz jedynie ich orientacyjne położenie². Wiele mogił jest usytuowanych poza linią rzędu. Staraliśmy się, aby spis mógł być prosty i czytelny – podajemy, o ile udało się ustalić, dane zmarłych – imię, nazwisko, datę urodzenia i śmierci oraz pochodzenie. Ponieważ wiele napisów na nagrobkach jest nieczytelnych lub nie ma ich wcale, w ustaleniu kto jest w danej mogile pochowany pomagały nam osoby z Kozaków: Nadia Pysznoğraf, Stefan Kozak oraz Władysław Banyk. Pochodzenie wielu osób udało się ustalić na podstawie spisu osób przesiedlonych na Kozaki w 1945 roku, który wykonali miejscowi studenci: Julia Pysznoğraf (z Kozaków) i Taras Medyński (z Łuki) pod kierownictwem Igora Iwaniury (z Tarnopola).

Jeśli napis na nagrobku jest w języku ukraińskim, to w nawiasie podajemy oryginalny zapis imienia i nazwiska z nagrobnej inskrypcji. Podajemy w opisie dwa lub trzy brzmienia danego nazwiska, gdyż są one różnie wymawiane np.: Гладаш: Hładasz lub Gładasz; Симбай: Symbaj, Sembaj, Cymbaj.

Na nagrobkach, szczególnie starych, bardzo często podawano tylko jedną datę- jest to data śmierci – pisano: UM- umarł lub UP- umarł w Panu. Najczęściej wtedy podawano też ile lat żył zmarły: Ż 18 – żył 18 lat. Dopiero na powojennych pomnikach zaczęto częściej podawać daty urodzenia i śmierci (także dzienne).

Cmentarz ma kształt nieregularnego prostokąta o wymiarach ok. 30 metrów długości (oś wschód-zachód) i 91 metrów szerokości (oś południe-północ). Robiąc spis cmentarza za pierwszy rząd uznaliśmy wolny pas ziemi (ok. 4,7 m) między ogrodzeniem a pierwszymi grobami. Jest to miejsce, gdzie istnieje w przyszłości możliwość pochówków. W ten sposób spis grobów będzie długo aktualny i w przyszłości szukający konkretnego nagrobka znajdzie go bez większych kłopotów.

Literami NN oznaczyliśmy mogiły, których nie udało nam się zidentyfikować. Liczby rzymskie oznaczają rzędy, arabskie numer grobu.

1 Dokumentacja fotograficzna: Anna Jurcan.

2 Stan na dzień 30.07. 2011 roku.

RZĄD I

Rząd szerokości ponad 4 metrów bez grobów.

RZĄD II

1. II

Krawczuk Maria córka Piotra, z domu Syrotyńska (Кравчук Марія Петрівна) (02.01.1952 – 29.05.1994);

Turowicz Paraskewia z domu Syrotyńska (Туrowич Параскевія), (przesiedlona z Horyńca Zdrój z Polski), żona pochowanego obok Piotra;

Turowicz Piotr syn Wasyla (Туrowич Петро Васильвич) (12.07.1933 – 24.02.1991), (przesiedlony z Korytnik z Polski).

Trzy połączone mogiły: czarna płyta marmurowa, dwie z lastryka z czarnymi marmurowymi tablicami, środkowa (Paraskewii) bez inskrypcji.

2. II

Pysznograj Olga, (1980 Kozaki – 1998 Kozaki), mogiła ziemna z drewnianym krzyżem bez tabliczki.

3. II

Tymeczko Ola (Оля Тимечко), (z Kozaków), mogiła ziemna z drewnianym krzyżem bez tabliczki.

4. II

Tymeczko Michał syn Eustachego (Тимечко Михайл Євстахович) (01.07.1927 – 21.09.2000), (przesiedlony z Korytnik z Polski), mogiła ziemna z drewnianym krzyżem.

5. II

Sawras Jarosław (Саврас Ярослав), (z Kozaków), mogiła ziemna z drewnianym krzyżem bez tabliczki.

6. II

Sawras Maria (Саврас Марія), (z Obertasowa), mogiła ziemna z drewnianym krzyżem bez tabliczki.

7. II

Banyk Jarosław syn Dymitra (Баник Ярослав Дмитрович) (07.04.1935 – 10.07.2006), (z Kozaków), grób ziemny z drewnianym krzyżem.

8. II

Banyk Emilia córka Eustachego, z domu Tymeczko (Баник Емілія Єстахівна) (01.03.1934 – 03.04.2008), (przesiedlona z Korytnik z Polski), mogiła ziemna z drewnianym krzyżem.

9. II

Drewniany krzyż cmentarny (nie mogiła).

10. II

Tymeczko Stefania córka Mikołaja, z domu Sembaj (Тимечко Стефанія Миколаївна) (08.01.1925 – 03.12.2001), (z Kozaków);

Tymeczko Iwan syn Eustachego (Тимечко Іван Євстахович) (27.11.1921 – 30.03.2006), (przesiedlony z Korytnik z Polski).
Podwójna mogiła z lastryka z marmurowymi czarnymi tablicami.

RZĄD III

1. III

Syrotyński Stefan, (przesiedlony z Horyńca Zdrój z Polski), mogiła ziemna z metalowym krzyżem bez tabliczki.

2. III

Syrotyńska Maria z domu Romanyk, (przesiedlona z Jarosławia z Polski), mogiła ziemna z metalowym krzyżem bez tabliczki.

3. III

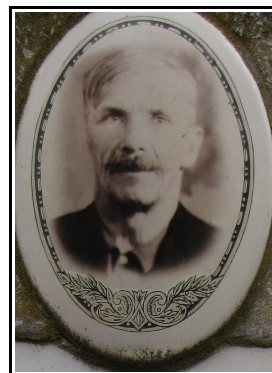
Syrotyński Piotr syn Piotra (Сиротинський Петро Петрович) (12.07.1912 – 6.12.1983), (przesiedlony z Horyńca Zdrój z Polski);

Syrotyńska Olga córka Iwana (Сиротинська Ольга Іванівна) (26.12.1916 – 6.07.1991), (przesiedlona z Polski).

Nagrobek z lastryka z marmurową czarną tablicą.

4. III

Łemczuk Piotr syn Iwana (Лемчук Петро Іванович) (15.03.1899 – 12.10.1980), (przesiedlony z Korytnik z Polski), nagrobek z lastryka z marmurową białą tablicą i fotografią zmarłego (na której Piotrowi brakuje lewego ucha - był nazywany "bezuchym Łemczukiem" – ucho, jeszcze w Polsce, odgryzł mu koń.

Piotr Łemczuk

5. III

Łemczuk Rozalia z domu Hładasz, żona pochowanego obok Piotra Łemczuka, (przesiedlona z Korytnik z Polski), betonowe obramowanie bez tablicy i krzyża, połączone z poprzednim grobem.

6. III

Banyk Roman syn Dymitra (Баник Роман Дмитрович) (7.01.1948 – 22.03.1987), (z Kozaków), betonowe obramowanie bez tablicy i krzyża.

7. III

NN, (z Kozaków), dziecięca mogiła ziemna z metalowym krzyżem.

8. III

Banyk Maria z domu Rudnicka (z Kozaków), mogiła ziemna z drewnianym krzyżem.

9. III

Tymeczko Michał syn Michała (Тимечко Михайло Михайлович) (22.02.1934 – 17.05.1995), (przesiedlony z Korytnik z Polski), mogiła

ziemna z metalowym krzyżem.

10. III

Tymeczko Jarosława córka Piotra, z domu Hładasz (Тимечко Ярослава Петрівна) (30.05.1936 – 11.04.2010), (przesiedlona z Korytnik z Polski), mogiła ziemna z metalowym krzyżem.

11. III

Niedzielski Michał (Недільський Михайло Гнатович) (14.11.1922 – 27.06.1995), (przesiedlony z Polski),

Niedzielska Maria córka Andrzeja, z domu Hładasz (Недільська Марія Андріївна) (17.09.1923 – 17.04.1998), (przesiedlona z Korytnik z Polski).

Nagrobek z lastryka z marmurowymi czarnymi tablicami.

12. III

Ratuszny Piotr syn Eugeniusza (Ратушний Петро Євгенович) (14.07.1958 – 2007), (z Kozaków), grób ziemny z drewnianym krzyżem.

13. III

Ratuszna Wiera córka Eugeniusza, z domu Hamarnyk (Ратушна Віра Євгенівна) (13.05.1954 – 20.11.2004), (z Kozaków), mogiła ziemna z drewnianym krzyżem.

14. III

Hładasz (Gładasz) Zenon syn Józefa (Гладаш Зеновій Йосипович) (1.10.1958 – 4.06.1994), (z Kozaków), (zabito go w pracy w Moskwie), nagrobek z piaskowca

15. III

Hładasz (Gładasz) Józef syn Piotra (Гладаш Йосип Петрович) (1933 – 11.04.2000), (przesiedlony z Korytnik z Polski),

Hładasz (Gładasz) Emilia córka Józefa, z domu Hamarnyk (Гладаш Емілія Йосипівна), (19.. – 2004), (przesiedlona z Korytnik z Polski).

Wspólna mogiła ziemna z drewnianym krzyżem.

RZĄD IV

1. IV

Syrotyńska Anna córka Andrzeja, z domu Baran (Сиротинська Ганна Андріївна) (11.05.1926 – 11.06.2002), (przesiedlona z Korytnik z Polski), nagrobek z lastryka z marmurową czarną tablicą.

2. IV

Syrotyński Iwan syn Fiodora (Сиротинський Іван Федорович) (19.08.1926 – 31.07.1985), (przesiedlony z Horyńca Zdrój z Polski), nagrobek z lastryka z marmurową czarną tablicą.

3. IV

Syrotyńska Ewa córka Fiodora (Сиротинська Єва Федорівна)

(3.03.1901 – 8.03.2000), (przesiedlona z Polski), nagrobek z lastryka z marmurową czarną tablicą.

4. IV

Łemczuk Rozalia córka Stefana (Лемчук Розалія Степанівна) 1.01.1902 – 23.12.1986, (przesiedlona z Korytnik z Polski), pracowała w szkole na Kozakach. Przechowała przez kilkadziesiąt lat zniszczony obraz Matki Boskiej ze ściany kościoła na Kozakach (był nad grobem arcybiskupa K. Hryniewickiego) dzięki czemu przetrwał do dziś. Nagrobek z lastryka.

5. IV

Malinowska Aleksandra córka Wasyla i Rozalii (pochowanej obok), z domu Łemczuk (Малиновська Олександра Василівна) (30.03.1941 – 19.02.1992), (przesiedlona z Korytnik z Polski),

Malinowski Eugeniusz syn Szymona (Маліновський Євген Семенович) (4.09.1936 – 13.05.2003), (z Kozaków).

Nagrobek z lastryka z marmurową czarną tablicą.

6. IV

Sawras Michał syn Grzegorza (Саврас Михайло Григорович) (21.11.1929 – 4.12.2008), (z Kozaków), mogiła ziemna z drewnianym krzyżem.

7. IV

Szmejuk Maria córka Wasyla i Rozalii, z domu Łemczuk (Шмеюк Марія Василівна) (20.05.1932 – 28.04.2011), (przesiedlona z Korytnik z Polski). Pokazała i przekazała ocalony przez jej mamę obraz ze ściany kościoła na Kozakach Polakom. Mogiła ziemna z drewnianym krzyżem.

8. IV

Kozak Józef syn Prokopa (Козак Йосип) (6.09.1927 – 8.03.2003), (z Tarnopola), nagrobek z lastryka z marmurową czarną tablicą.

9. IV

Baran Anna córka Michała (Баран Ганна Михалівна) (1905 – 1981), (przesiedlona z Korytnik z Polski),

Baran Elias syn Iwana (Баран Ілля Іванович) (1900 – 1990), (przesiedlony z Korytnik z Polski).

Nagrobek z lastryka z marmurową czarną tablicą oraz fotografiami zmarłych.

10. IV

Kozak Iwan syn Stefana (Козак Іван Степанович) (28.08.1928 – 12.09.1984), (z Amrozów), betonowe obramowanie z marmurową czarną tablicą.

11. IV

Derewiński Piotr, ur. w Płuhowie 26.04.1896, syn Jakuba Dere-

wińskiego i Zofii Iwaszko, wdowiec po śp. Annie Olejnik, 12.02.1935 bierze ślub na Kozakach z Franciszką Tkaczuk (Tkaczyk). Mieszkali na górze koło Sawrasów. Mieli dwóch synów: Józefa (ur. 1937) i Michała (ur. 1946). Z pierwszego małżeństwa Piotr miał syna Włodzimierza (ur. ok. 1927 r.), który był w UPA (lub SS?). Jednostka w której służył Włodzimierz podobno budziła grozę zarówno Rosjan jak i Niemców (może to sugerować służbę w SS). W 1944 roku przed wkroczeniem Armii Radzieckiej wycofał się ze swoją jednostką do Polski, a potem wyjechał do Włoch. Stamtąd podobno korespondował z Michałem - przyrodnim bratem. Piotr Derewiński mieszkał na Betlejemie, a gdy mu spalono dom, przeniósł się na górę (koło Sawrasów?).

Mogila ziemna z metalowym krzyżem bez tabliczki.

12. IV

Sawras Włodzimierz (Саврас Володимир) (1913 – 1981), (z Kozaków), według informacji mieszkańców Kozaków jest tu także pochowana:

Sawras Maria (Саврас Марія), (z Kozaków).

Nagrobek z lastryka.

13. IV

Sawras Józef (Саврас Йосип) (1932 – 1977), (z Kozaków),

Banyk Antoni³ (Баник Антон), (1915 – 2000), (z Betlejemu – przysiółka Kozaków), urodzony na Kozakach 4.10.1915, syn Stefana Banyka i Tekli Jabłońskiej. Gdy 17.07.1937 brał ślub na Kozakach z Rozalią Sawras mieszkał pod nr 17.

Banyk Rozalia z domu Sawras (Баник Розалія) (1906 – 1975), (z Betlejemu – przysiółka Kozaków). Urodzona na Kozakach 7.04.1906, córka Pawła Sawrasa i Franciszki Pańczyszyn (w dniu ślubu z Antonim Banykiem mieszkała na Kozakach pod nr 53).

Sawras Paweł (Саврас Павло), (z Kozaków), mąż Franciszki, ojciec Rozalii pochowanych w tej samej kwaterze.

Sawras Franciszka z domu Pańczyszyn (Саврас Франциска), (z Kozaków), żona Pawła, matka Rozalii pochowanych w tej samej kwaterze.

Ogrodzona metalowym płotkiem rodzinna kwatera- 2 nagrobki kamienne pomalowane na biało i jeden krzyż metalowy między nimi. Bez napisów. Informacje o pochowanych uzyskane od mieszkańców Kozaków.

14. IV

Kowalski Piotr (Ковальський Петро Степанович) (1902 – 1976), (przesiedlony z Polski),

3 Brat Michał Banyk mieszka w Witnicy.

Kowalska Pelagia (Ковальська Пелагія Тимківна) (1905 – 1975), (przesiedlona z Polski).

Nagrobek z lastryka z marmurową czarną tablicą.

15. IV

NN, dziecięca mogiła ziemna z drewnianym krzyżem.

16. IV

Dub Olga córka Jakuba (Дуб Ольга Яківна) (14.10.1923 – 20.04.1971), pochodziła ze wschodu Ukrainy, za ZSRR sprzedawała w sklepie na Kozakach. Mogiła obramowana betonem z metalowym krzyżem i ciekawą owalną tabliczką oraz fotografią zmarłej.

17. IV

Baran Bogdan (Баран Богдан) (1931 – 1972), (przesiedlony z Korytnik z Polski), nagrobek z lastryka z marmurową czarną tablicą.

18. IV

NN, nagrobek z piaskowca- św. Józef trzymający lilię oraz małego Jezusa na ręku.

19. IV

Drzała (Dżała) Iwan (Джала Іван), (1899 – 1949), (z Betlejem - „dzielnicy” Kozaków), urodzony na Kozakach 28.11.1899 roku, syn

Jaka Dżały i Marii Malinowskiej. 13.06.1921 roku na Zazulach poślubił Franciszkę Wilk (która jest pochowana w tej samej kwaterze).

Drzała (Dżała) Franciszka z domu Wilk (Джала Франка) (1896 – 1974), (z Betlejem - „dzielnicy” Kozaków). Urodzona na Kozakach 24.09.1896 roku, córka Jana i Anny Banek (Banyk), żona Iwana (Jana).

Wysoki nagrobek z piaskowca otoczony metalowym płotkiem.

20. IV

Wilk Rozalia, zm. 1920, nagrobek z piaskowca z modlącą się Matką Boską na szczycie.

21. IV

Stojanowski Jan, nagrobek z piaskowca ze słabo widocznym tekstem: *Tu spoczywa ś.p. Jan Stojanowski ur (?) 1906 został zamordowany 28 czerwca...* Wiele wskazuje, że chodzi o Jana Stojanowskiego pochowanego na Kozakach 5.07.1941, męża Stefanii Wilk, zamordowanego przez banderowców. Urodził się on 4.03.1906 na Kozakach (nr 43), był synem Antoniego Stojanowskiego i Franciszki Wilk. 6.07.1935 roku poślubił Stefanię Wilk, córkę Franciszka Wilka i Magdaleny Wilk (według innych informacji Stefania nosiła nazwisko Buryk).

22. IV

Stojanowski Stanisław (Стояновський Стах Вікович) (1889 – 1975), syn Wincentego Stojanowskiego i Jadwigi Andrzejko, (z Amrozów nr 17), 27.01.1919 roku poślubił Zofię Czujkę, która jest pochowana w tej

samej kwaterze.

Stojanowska Zofia z domu Czujka, córka Wasyla i Paraszki Pełech (Стояновська Софія Васулівна) (1899 – 1982), (z Amrozów), urodziła się na Kozakach 6.03.1899 roku, żona Stanisława pochowanego w tej samej kwaterze.

Stojanowska Maria Emilia córka Stanisława i Zofii (Стояновська Марія Станіславівна) (1932 – 1987), ur. 14.11.1932 roku Amrozy 17.

Cztery nagrobki otoczone metalowym płotkiem, na pierwszym (pomalowany na błękitny kolor) brak tablicy, pozostałe trzy- z lastryka.

23. IV

Stojanowski Mikołaj (Стояновський Микола) (1954 – 2001), (z Amrozów), nagrobek z lastryka z marmurową czarną tablicą oraz fotografią zmarłego.

Kolejne groby położone są obok linii rzędu.

24. IV

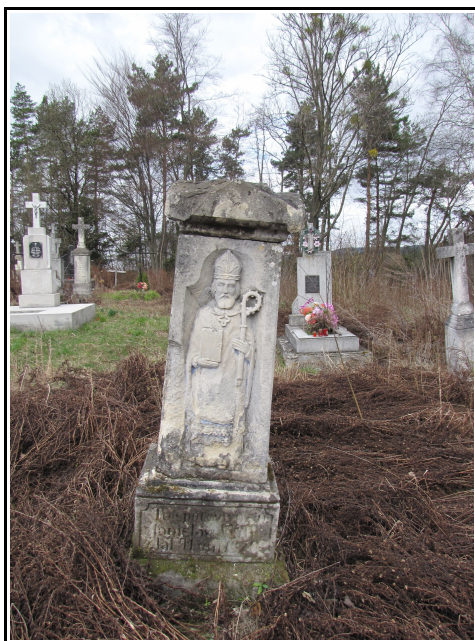
Belecka Anastazja (Белецка), żyła 28 lat, zm. 1919, niski nagrobek z piaskowca, napisy cyrylicą.

25. IV

NN, postument z piaskowca.

26. IV

Wilk Stanisław żył 41 lat, zm. 1920, pomnik z piaskowca z utraconym krzyżem i z płaskorzeźbą św. Mikołaja.

27. IV

Kotarba Katarzyna, z domu Bauchan, zmarła 25.09.1929 roku, w wieku 33 lat na krwotok. Pochodziła z Trościańca Małego, żona Wojciecha (który dwa miesiące po pogrzebie Katarzyny poślubił Stefanię Zabrocką), napis na nagrobku zachowany fragmentarycznie: *Kotarl... Katarzyna*, pomnik z piaskowca.

28. IV

Rudyński Paweł syn Ostapa (Рудинский Павло Остапович) (1887 – 1954), (z Zarzecza – przedmieścia Złoczowa). Ukraińiec. W czasie niemieckiej okupacji 1941-1944 był sołtysem wsi Kozaki. Bardzo niejednoznacznie oceniany: oskarżany o zamordowanie Żydów, których przechowywał tak długo jak mieli okup; terroryzował Polaków; jako sołtys wybierał ludzi do wywózki na roboty do Niemiec; z drugiej strony podobno miał uprzedzać ludzi o mających nastąpić łapankach na roboty do Niemiec.

Rudyńska Katarzyna córka Mikity (Рудинська Катерина Микитівна) (1906 – 1985), żona Pawła, urodziła 18 dzieci, z których 13 przeżyło okres niemowlęcy. Jeden z synów otrzymał imię Adolf - na cześć Adolfa Hitlera.

Dwa nagrobki połączone, z lastryka. Tabliczki metalowe, fotografie zmarłych.

29. IV

NN, dwie mogiły ziemne z postawionym pośrodku metalowym krzyżem

RZĄD V

1. V

Banyk (Тут спочиває Баник), (z Kozaków), metalowy krzyż.

2. V

Rudzik Feliks Perpelnik żył 67 lat, um. 1917, nagrobek z piaskowca.

3. V

NN, mogiła ziemna bez krzyża.

4. V

Szewczuk (Szewczyk) Jan żył 48 lat, um. 1919, mąż Heleny Bałackiej (?), nagrobek z piaskowca z utraconym krzyżem, który stoi oparty o podstawę postumentu.

5. V

NN, fragmenty pomnika z piaskowca.

6. V

NN, mogiła ziemna bez krzyża.

7. V

NN, nagrobek z piaskowca z polskimi napisami: Antonia (?).

8. V
NN, nagrobek z piaskowca z utraconym krzyżem z fragmentami polskich napisów: *żył 56 lat, um. 1919 (?)*
9. V
NN, fragmenty nagrobka z piaskowca z modlącym się Jezusem. Polskie napisy: *Manna (?)*
10. V
NN, mogiła ziemna bez krzyża.
11. V
NN, mogiła ziemna bez krzyża.
12. V
NN, mogiła ziemna bez krzyża.
13. V
NN, pomnik z piaskowca z modlącą się Matką Boską na szczycie, z zatartymi napisami cyrylicą.
14. V
NN, mogiła ziemna bez krzyża.
15. V
NN, metalowy krzyż.
16. V
Kłak Zofia,
Kłak Józefa,
Nagrobek w formie otwartej księgi z aniołem trzymającym wieniec na szczycie. Polskie napisy: *Tu spoczywają dzieci Michała Kłaka? Zofia, Józia... Bracia?*

17. V

NN, ziemna mogiła z żelaznym krzyżem.

18. V

Pańczyszyn Grzegorz, mąż pochowanej w tej samej kwaterze Anny.

Pańczyszyn Anna, z domu Ferensowicz, urodzona na Kozakach 3.06.1875 roku, zmarła na paraliż 19.07.1938 roku. Owocem ich małżeństwa była urodzona w 1910 roku Józefa, która w 1929 roku poślubiła Ignacego Stojanowskiego (syna Antoniego i Marii Wilk). Drugim dzieckiem był Stefan Pańczyszyn, który z Marią Stojanowską miał 2 dzieci: Emilię i Józefa. Potomkowie Józefa Pańczyszyna żyją dziś w okolicach Jeleniej Góry.

Ziemna mogiła z żelaznym krzyżem z tabliczką i napisem: *Tu spoczywa Gżegoż i Anna Pańczyszyn.*

19. V

Wilk Zofia (Вілк Зофія), z domu Kostyk, żona pochowanego w tej samej kwaterze Józefa,

Wilk Józef (Вільк Йосип), mąż Zofii pochowanej w tej samej kwaterze,

Sawczuk (Sawczyk) Rozalia córka Józefa i Zofii, z domu Wilk (Савчук Розалія) (1909 – 2000). Urodziła się 18.11.1909 roku na Kozakach. 25.11.1939 roku poślubiła Dymitra Sawczuka z Trościańca Małego.

Pomnik z lastryka.

20. V

Ferensowicz Zofia z domu Sułtowska (Ференсович Зофія з дому Султофська) (1897 – 9.11.1936), zmarła w wieku 39 lat na raka. Trzecia (z czterech) żon Stanisława Ferensowicza, który jest pochowany w tej samej kwaterze.

Ferensowicz Stanisław (Ференсович Станіслав) (3.05.1887 – 17.10.1938). Gospodarz z Bieniowa ur. 2.04.1887 roku, syn Michała Ferensowicza i Marii Gniewiek. Miał cztery żony: Annę Stojanowską (ur. w 1890 r.) poślubił w 1911 r., Marię Stojanowską (ur. w 1901 r.) wziął za żonę w 1920 roku, trzecią żoną była pochowana obok Zofia Sułtowska, zaś czwarta: Tekla Martyniuk (ur. 1897) przeżyła męża – pobrali się 24.02.1938 roku w cerkwi, a Stanisław zmarł na astmę 17.10.1938 roku. Tekla zmarła dopiero w 1982 roku (zob. rz. VI, g.12.)

Pomnik z lastryka z czarną marmurową tablicą.

21. V

NN, obramowanie betonowe bez krzyża.

RZĄD VI

1. VI

Tabaka Olga (Табака Ольга) (13.06.1923 – 1994), (przesiedlona z Ho-

ryńca Zdrój z Polski),

Tabaka Michał syn Aleksandra (Табака Михайло Олександрович) (23.10.1924 – 24.10.2000), (przesiedlony z Horyńca Zdrój z Polski).

Duży podwójny grób z lastryko z marmurową czarną tablicą.

2. VI

Turowicz Stefania córka Aleksandra, z domu Duś (Турович Стефанія Олексіївна) (28.08.1941 – 23.11.2007), (przesiedlona z Horyńca Zdrój z Polski), mogiła ziemna z drewnianym krzyżem.

3. VI

Turowicz Jarosław syn Wasyla (Турович Ярослав Васильвич) (20.07.1938 – 09.12.2003), (przesiedlony z Korytnik z Polski), mogiła ziemna z drewnianym krzyżem.

4. VI

Bojko Zenon syn Jakuba (Бойко Зіновій Якович) (15.03.1941 – 27.07.2009), (z Łuki), mogiła ziemna z drewnianym krzyżem.

5. VI

NN, mogiła ziemna bez krzyża.

6. VI

NN, grób ziemny z drewnianym krzyżem pomalowanym błękitną farbą.

7. VI

Heras (Geras) Mikołaj syn Eliasza (Герас Микола Ількович) (1906 – 1983), (przesiedlony z Lubaczowa z Polski, mieszkał na Betlejemie - „dzielnicy” Kozaków), nagrobek z lastryka z czarną marmurową tablicą.

8. VI

Szupińska Katarzyna (Шупінська Катерина Ю.) (1903 – 1982), (przesiedlona z Korytnik z Polski), nagrobek z lastryka z fot. zmarłej.

9. VI

Szupiński Stanisław (Шупінський Станіслав Іванович) (05.02.1905 – 20.12.1986), (przesiedlony z Korytnik z Polski), nagrobek z lastryka z czarną marmurową tablicą i fotografią zmarłego.

10. VI
NN, mogiła ziemna z drewnianym krzyżem.
11. VI
NN, mogiła ziemna z drewnianym krzyżem.
12. VI
Ferensowicz Tekla z domu Martyniuk (Ференсович Текля Кирилівна) (1897 – 1982). Urodziła się w Czepielach par. Brody, córka Cyryła Martyniuka i Marii Maksimów. 24.02.1938 roku wzięła ślub z wdowcem Stanisławem Ferensowiczem (zob. rząd V, grób 20). Była jego czwartą, ostatnią żoną. Betonowe obramowanie i metalowy krzyż.
13. VI
NN, mogiła ziemna bez krzyża.
14. VI
NN, mogiła ziemna z drewnianym krzyżem. Zachowane fragmenty napisu: *19..4- 1980*.
15. VI
Baran Anna (Баран Анна) zm. 1954, (przesiedlona z Korytnik z Polski),
Baran Maria (Баран Марія) zm. 1955, (przesiedlona z Korytnik).
Nagrobek identyczny jak nr 21 w rzędzie VII: Baran Bogdan (Баран Богдан) (1931 – 197...(?), nagrobek także cały pomalowany błękitną farbą.
16. VI
Romanyk Grzegorz (Романик Григорій) (1911 – 1949), (przesiedlony z Jarosławia z Polski),
Romanyk Maria (Романик Марія) (1901 – 1962), (przesiedlona z Jarosławia z Polski).
Betonowe obramowanie grobu, płyta z lastryko.
17. VI
Kozak Stefania córka Jarosława (Козак Стефанія Ярославівна) (24.12.1945 – 08.03.1994), (z Amrozów), nagrobek z lastryko z czarną tablicą marmurową.
18. VI
NN, mogiła ziemna z drewnianym krzyżem.
19. VI
NN, dziecięca mogiła, z przodu rzędu z małym nagrobkiem z piaskowca – modlącą się postać (bez głowy).
20. VI
Hładasz (Gładasz) Piotr (Гладаш Петро А.) (1903 – 1959), (przesiedlony z Korytnik z Polski),
Hładasz (Gładasz) Nadia (Гладаш Надія) (1961 – 1961).

Nagrobek identyczny jak nr 21 w rzędzie VII i nr 15 rząd VI: (Baran Anna (Баран Анна) zm. 1954, Baran Maria (Баран Марія) zm. 1955, Baran Bogdan (Баран Богдан) (1931 – 197...), nagrobek także cały pomalowany błękitną farbą.

21. VI

NN, mogiła ziemna z metalowym krzyżem.

22. VI

Wilk Zofia żyła lat 53, pomnik z piaskowca.

23. VI

Kaniuka Roman (Канюка Роман Панькович), (przesiedlony z Lubaczowa z Polski), mogiła ziemna połączona z następną, z metalowym krzyżem.

24. VI

Kaniuka Parania (Канюка Паранія Фемівна), (przesiedlona z Lubaczowa z Polski), mogiła ziemna połączona z poprzednią, z metalowym krzyżem.

25. VI

NN, pomnik z piaskowca z nieczytelnym napisem: *Annast...lub Anna St...*

26. VI

NN, żelazny krzyż.

27. VI

Klak Józef żył 88 lat, um. 1922 (lub 1923),

Klak Tekla żyła lat 76, um. 1924. (z domu Mycków?).

Nagrobek z piaskowca z utraconym krzyżem, który stoi u podstawy.

Napis na nagrobku: *Klak Józef żył 88 lat, um. 1922 (lub 1923), i żona jego Tekla Klak żyła lat 76, um. 1924.*

28. VI

NN, mogiła ziemna bez krzyża.

29. VI

NN, pomnik z piaskowca (na lewo od ścieżki biegnącej do kaplicy cmentarnej).

30. VI

NN, pomnik z piaskowca – krzyż z podporami (na prawo od ścieżki biegnącej do kaplicy cmentarnej) Fragmenty napisów w języku polskim.

31. VI

NN, metalowy krzyż.

32. VI

Stojanowska Stefania z rodu Hasij (Стояновська Стефанія з роду Гасій) (1897 – 1940). Urodziła się w Łuce 21.07.1897 roku, córka Bazylego Hasija i Katarzyny Zaleskiej, była żoną Stanisława

Stojanowskiego (ur. 1891), zmarła na gruźlicę 16.02.1940 roku.
Nagrobek z piaskowca.

**Od lewej: Stefania Rudnicka, Stanisław Stojanowski syn
Józefa i Marii Dudar - trzyma między kolanami syna
Władysława (po wojnie mieszkał we Wrocławiu), nad nim stoi
siostra Stanisława - Anna po mężu Wilk z synem Józefem
Wilkiem. Obok stoi żona Stanisława Stefania Stojanowska
z domu Hasij (g. 32 rz. VI), siedzi z brodą: Józef Stojanowski
– ojciec Anny i Stanisława (g. 33 rz. VI)**

33. VI

Stojanowski Józef zm. 1939, ur. 15.07.1858 roku, zmarł 30.06.1939 roku na Kozakach na paraliż. Mąż leżącej w tej samej kwaterze Marii

Dudar.

Stojanowska Maria, z domu Dudar, żona Józefa, zmarła przed mężem (nie znamy daty).

Pomnik z lastryka (a więc powojenny) z metalową tabliczką na której wykrobano napis: *Stojanowski Juzef i żona Maria zm. 1939.*

RZĄD VII

1. VII

Malinowski Michał syn Szymona (Малиновський Михайло Семенович) (05.05.1932 – 29.03.1992), (z Kozaków), nagrobek z lastryka.

2. VII

Kozak Zenon (Козак Зеновій) (1934 – 1987), (z Kozaków), syn Grzegorza Kozaka i Anny Wydry, nagrobek z lastryka z tablicą z czarnego marmuru. Zenon Kozak - mąż Marii Sawras, córki Antoniego, która przygotowała dla siebie pochówek obok, w następnej kwaterze.

Zenon Kozak

3. VII

Sawras Zenon syn Antoniego (Саврас Зеновій Антонович) (19.07.1939 – 30.11.2001), (z Kozaków), syn Antoniego Sawrasa i Tekli Mykietów (zob. rząd IX grób 24). Nagrobek z lastryka z tablicą z czarnego marmuru. Na tablicy wpisane dane żyjącej jeszcze siostry Zenona Sawrasa: Kozak Maria (Козак Марія АНТОНІВНА) 02.05.1936 -....(córka Antoniego Sawrasa i Tekli Mykietów, żona Zenona Kozaka pochowanego obok). Zenon Sawras jest jednym z trojga dzieci Antoniego i Tekli. Brat Jarosław (Sławomir), który jako jedyny z trójki rodzeństwa miał dzieci, jest pochowany w Łuce. Zenon, Maria i Jarosław byli wychowywani jedynie przez matkę, gdyż ich ojca – Antoniego w 1942 roku Niemcy zabrali na roboty do Rzeszy. Antoni próbował ich potem sprowadzić do Pyrzan, ale bez skutku. Zmarł samotnie w Polsce w 1981 roku, a jego dzieci, które chciały uczestniczyć w pogrzebie nie przepuszczono przez granicę.

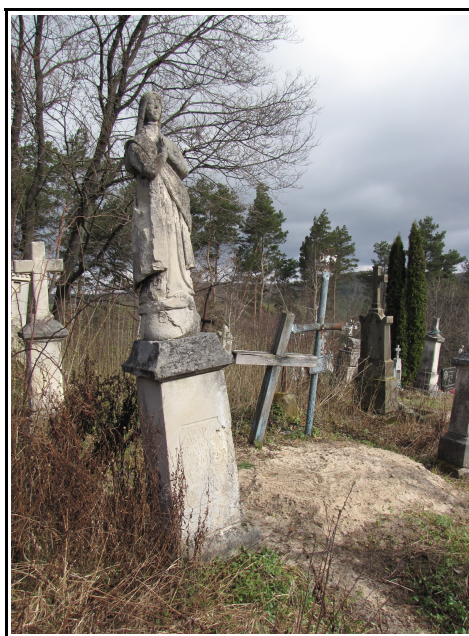
4. VII

Seńko Michał syn Grzegorza (Сенько Михаїл Григорович) (1933 – 1984), (Kopanie), nagrobek z lastryka z żeliwną owalną tabliczką.

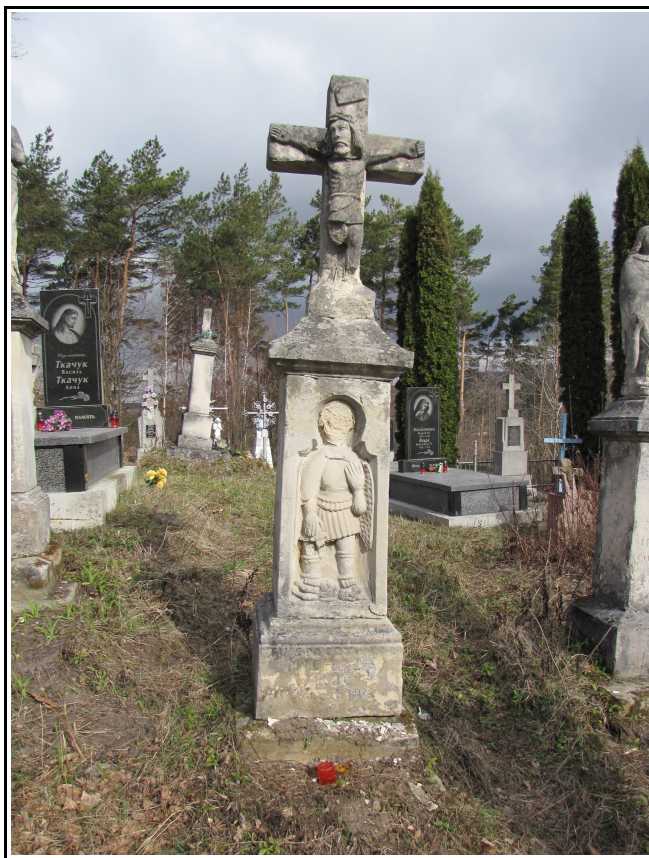
5. VII

Wahila (Wagila) Zofia córka Józefa (Вагіла Софія Йосіпівна) (1902 – 1979), (przesiedlony z Korytnik z Polski), nagrobek z lastryka z tablicą z czarnego marmuru oraz fotografią zmarłej w owalu.

6. VII
Duś Aleksander (Дусь Олексій) (1905 – 1979), (przesiedlony z Horyńca Zdrój z Polski),
Duś Olena (Дусь Олена) (1905 – 1977), (przesiedlona z Horyńca Zdrój z Polski).
 Nagrobek kamienny (?) otoczony metalowym płotkiem.
7. VII
Czyż Maria z domu Stojanowska (Чиж Марія) (1907 – 1967), (z Kozaków), na nagrobku podano błędną datę urodzin- Maria urodziła się 31.01.1908 roku w Trościańcu Małym. Córka Wojciecha Stojanowskiego i Paraskewii Ćwihun. W 1930 roku poślubiła wdowca po Zofii Pukowskiej Józefa Czyża (który też jest pochowany w tej kwaterze).
Czyż Józef, (z Kozaków), ur. 9.11.1890 roku w Trościańcu Małym, syn Stefana Czyża i Katarzyny Naływajko, od 1930 roku mąż Marii Stojanowskiej.
 Nagrobek z piaskowca.
8. VII
 NN, polski nagrobek z piaskowca z modlącą się Matką Boską.
9. VII
 NN, żelazny krzyż.
10. VII
Kozak Piotr (Козак Перпо) (18.10.1969 – 11.07.1989), (z Amrozów), nagrobek z lastryko z tablicą z czarnego marmuru. Na tablicy portret zmarłego w mundurze (zginął w wojsku).
11. VII
 NN, żelazny krzyż.
12. VII
 NN, pomnik z piaskowca z płaskorzeźbą świętego trzymającego krzyż (św. Jan Nepomucen?) z Jezusem z palmą w dłoni na szczycie.
13. VII
 NN, pomnik z piaskowca z płaskorzeźbą Michała Archanioła z mieczem. Zachowany fragment napisu: *Tu spoczywa Michał (?)*
14. VII
Zofia Wilk ż. (żyła) lat 65, um.1917, pomnik z piaskowca z Matką Boską na szczycie.

g. 8 rz. VII

g. 13 rz. VII

15. VII

NN, wąski postument z piaskowca z utraconym krzyżem, z płaskorzeźbą liścia palmowego oraz popiersiem Matki Boskiej.

16. VII

Mykietów (Mykytiw) Onufry (Онуфрей Микитів) *żył lat 54, zm. 1923*, syn Teodora Mykietów i Katarzyny Polaczek. Miał siostrę Teklę, która wyszła za mąż za Piotra Wołyńca dając liczne potomstwo. Ich rodziny są rozsiane po całym świecie.

Onufry ożenił się z Anną Tkaczuk (Tkaczyk) (która jest pochowana na Kozakach- rząd IX grób 24) i mieli czworo dzieci: Ksenię (ur. 1.02.1900 r. wyszła w 1919 roku za Jana Jurcana, jest pochowana w Białczu), Michała (ur. 1905, poślubił Zofię Czerniecką, jest pochowany w Pyrzanach), Teklę (ur. 1908, wyszła za Antoniego Sawrasa, jest pochowana na Kozakach- rz. IX

g. 24), Marię (Marija Onufrowna ur. 1910 r., wyszła za Dmitrija Ułycznyja, jest pochowana w Łuce).

Jak wszyscy miejscowi, służył w czasie I wojny światowej w wojsku austriackim. Zachowała się jego fotografia z kolegami z wojska⁴. *Uniformy wskazują na regiment piechoty. Wiek pokazanych osób, który nie wydaje się jednakowy, wskazuje na jednostkę Landwehry Cesarsko-Królewskiej. Widoczne odznaczenia dwóch żołnierzy (w tym Onufregodop. BM) są chyba medalami pamiątkowymi z roku 1898 (z okazji jubileuszu 50-lecia objęcia tronu), zwanymi również „Signum Memoriae”. Przemawia za tym jednoznacznie odpowiednia wstążka. (...) Nie można rozpoznać poszczególnej rangi, tak więc znowu należy przypuszczać, że w przypadku osób noszących medale chodzi o wysłużonych żołnierzy, którzy już przed I wojną światową odbyli swoją aktywną służbę wojskową a podczas wojny ponownie zostali powołani (do służby)*⁵.

Onufry Mykietów prawdopodobnie służył w 35. Pułku Piechoty Landwehry⁶. W 1919 roku w czasie polsko-ukraińskich walk o Lwów

4 Fotografia zrobiona w technice „bromosrebro” ok. 1914-1918 roku. Onufry – górny rząd w środku.

5 Fragment listu Dyrektora Archiwum Państwowego w Wiedniu Teppenberga z 16 lutego 2010 roku dotyczącego tej fotografii do Bogusława Mykietowa.

6 Miejsce postoju w 1914 – Złoczów. W pułku tym 68 % stanu to Ukraińcy, 32 % inne narodowości. Przydział pułku w latach 1914-1918: XI/XXV korpus, 43L/54L dywizja, 85L/ 107L brygada. Zob. Krotofil M., *Ukraińska Armia Halicka 1918-1920*, Toruń 2002,

pułk ten walczył po stronie ukraińskiej. Jednakże mało prawdopodobne jest aby Onufry uczestniczył w walkach o Lwów, gdyż większość żołnierzy cesarsko-królewskiej armii kierując się zdrowym rozsądkiem wcześniej opuściła jednostki udając się do domu⁷.

Zmarł w 1923 roku i został pochowany na cmentarzu na Kozakach. Zachowany jest jego nagrobek. Ma utracony w czasie wojny przez Niemców krzyż. Napis cyrylicą brzmi: *Ты ЦП. Р Б Онофрей Микитів* жс 54 ум 1923.

g. 16 rz. VII

17. VII

Pająg (Pająk) Anna żyła lat 27, zm.1921 (lub 1924), postument z piaskowca z płaskorzeźbą Matki Boskiej z małym Jezusem? Na szczycie figura modlącej się Matki Boskiej.

18. VII

NN, fragmenty nagrobka z piaskowca.

19. VII

Kłak Józef , ur. 9.02.1923, zm. 2.03.1929 na zapalenie płuc. Syn Rozalii Czernieckiej i Jana Kłaka, brat Marii (po mężu Pańczyszyn). Nagrobek z

s. 33.

7 Krotofil M., op. cit., s. 40.

piaskowca z płaskorzeźbą św. Józefa z lilią. Napisy na nagrobku są zatarte- kto jest tu pochowany udało się ustalić na podstawie starej fotografii⁸ (sprzed 1945 r.) ze zbiorów Marii Pańczyszyn⁹, na której jest ten i kolejny nagrobek. Nagrobek wykonał Szczepan Kłak – dziadek pochowanego Józefa.

20. VII

Kłak Jan (1895 – 1941), nagrobek z piaskowca z niezbyt udaną płaskorzeźbą Matki Boskiej. Nagrobek ma utracony krzyż, który stoi obok na ziemi. Napisy zatarte – zob. opis poprzedniego grobu. Jan Kłak od 24.10.1921 roku mąż Rozalii Czernieckiej, syn Stefana (Szczepana?) Kłaka i Katarzyny Stojanowskiej, ojciec Marii Pańczyszyn¹⁰. Zmarł na zapalenie płuc 10.05.1941 roku. Nagrobek miał wykonać kamieniarz z Trościańca Małego, który wraz ze starszym bratem prowadził usługi kamieniarskie. Jednak w 1941 roku zabrano go do Niemiec na roboty. Nagrobek zrobił więc jego starszy brat, który nie miał zbyt dużego talentu w rzeźbieniu – stąd nieudana „zbyt gruba” płaskorzeźba Matki Boskiej¹¹.

21. VII

Baran Bogdan (Баран Богдан) (1931 – 197...), (przesiedlony z Korytnik z Polski), nagrobek pomalowany błękitną farbą. Mogiła usytuowana na osi północ-południe.

22. VII

NN, ledwo widoczna mogiła ziemna bez krzyża.

RZĄD VIII

1. VIII

Łotocki Iwan syn Piotra (Лотоцький Іван Петрович) (4.05.1898 – 6.02.1991), (z Płuhowa), mogiła ziemna z metalowym krzyżem.

2. VIII

Łotocka Zofia córka Mikity, z domu Kozak (Лотоцька Софія Микитівна) (10.06.1897 – 2.02.1987), (z Kozaków), mogiła ziemna z metalowym krzyżem.

3. VIII

Kozak Tekla córka Mikity, siostra pochowanej obok Zofii (Козак Текля Микитівна) (6.04.1912 – 6.08.1987), (z Kozaków), mogiła ziemna z

8 Zob. strona 67 i 68.

9 Maria Pańczyszyn, ur. 1928 Wapnica, córka Rozalii Czernieckiej i Jana Kłaka, mieszka w Pyrzanach.

10 Maria Pańczyszyn, ur. 1928 Wapnica, córka Rozalii Czernieckiej i Jana Kłaka, mieszka w Pyrzanach.

11 Zob. strona 66.

metalowym krzyżem.

4. VIII

NN, podwójny grób z obramowaniem betonowym.

5. VIII

NN, mogiła ziemna z drewnianym krzyżem pomalowanym błękitną farbą.

6. VIII

Hamarnyk (Gamarnyk) Józef (Йосиф Гамарник?) (1907 – 1971?), (przesiedlony z Lubaczowa z Polski), pomnik z pomalowany na biał.

7. VIII

Hawryłyszyn (Gawryłyszyn) K.W. (Гаврилишин К.В. (1897 – 1977) (przesiedlony z Wólki Horynieckiej z Polski), ojciec Michała.

Hawryłyszyn (Gawryłyszyn) Michał (Гаврилишин Михаїл) (1920 – 1957), (przesiedlony z Wólki Horynieckiej z Polski), syn K.W.

Postument z lastryko z tablicą marmurową, która odpadła i leży oparta o pomnik. Grób otoczony metalowym płotkiem pomalowanym na zielono.

8. VIII

Pajak Franciszek zm. 1911. Mąż Agnieszki Krutnik (zob. rząd IX grób 13). Nagrobek z piaskowca przechylony w lewo z zatartym napisem: *Tu spoczywa Franciszek...* Z fotografii sprzed 1945 roku, na której jest Antoni Pajak na tle tego właśnie nagrobka można odczytać prawie całą treść inskrypcji: *Tu spoczywa Franciszek Pajak Ż (żył) 98? l. UP (umarł w Panu) 10.10.1911.* Jest to grób ojca Antoniego Pajaka.

Antoni Pajak przy grobie ojca
- fot. sprzed 1945 r.

g. 8 rz. VIII w 2011 r.

9. VIII

NN, mogiła ziemna z drewnianym krzyżem połączona z następnym grobem.

10. VIII

NN, mogiła ziemna z metalowym krzyżem połączona z poprzednim grobem.

11. VIII

Stojanowska Antonina ż (żyła) l. 1(?)8 u. (umarła) 1918, pomnik z piaskowca z figurą modlącej się Matki Boskiej na szczycie. Nad inskrypcją miejsce na fotografię zmarłej z resztkami drewnianej ramki.

12. VIII

NN, pomnik z piaskowca w trzech częściach ułożony na ziemi.

13. VIII

Stojanowski Jan, być może mąż pochowanej obok Tekli Stojanowskiej? Pomnik z piaskowca z płaskorzeźbą świętego trzymającego krzyż (św. Jan Nepomucen?). Płaskorzeźba pomalowana błękitną farbą.

g. 13 i 14 rz. VIII

14. VIII

Stojanowska Tekla 1933 (data śmierci), ur. 12.03.1869 roku, córka Franciszka Krutnika i Antoniny Stojanowskiej, zm. 14.02.1933 roku (została zabita), od 1929 roku żona Kazimierza Stojanowskiego. Pierwszy mąż: Jan Stojanowski (być może pochowany w grobie poprzednim?). Pomnik z piaskowca z płaskorzeźbą Jezusa (?) trzymającego palmę, na szczycie figura modlącej się Matki Boskiej. Płaskorzeźba pomalowana błękitną farbą.

15. VIII

Kozak Stefan (Козак Степан), (1901 – 1971), (z Amrozów),

Kozak Aniela z domu Pelech (Козак Анеля) (1910 – 1945), nagrobek z lastryko, tablica z czarnego marmuru.

16. VIII

Tkaczuk (Tkaczyk) Wasyl (Ткачук Василь), syn Jana Tkaczyka i Anastazji Pańczyszyn. Jego imię “Василь” jest przykładem jak pisownia ukraińska bywa różnie tłumaczona (co prowadzi często do błędów w badaniach genealogicznych). Mieszkająca w Polsce rodzina mówiła na niego Bazyl- ukraińską literę B – oznaczającą W, Polacy czytali jako B. Podobnie jest z jego nazwiskiem: “Ткачук” w Polsce wymawiane Tkaczyk, na Ukrainie brzmi Tkaczuk.

Wasyl poślubił Annę Malinowską. Mieszkali w przysiółku Betlejem za cmentarzem na Kozakach. Nie mieli dzieci. Wasyl zmarł w 1956 roku, Anna w 1983 roku (jest pochowana w tej samej kwaterze).

Losy Wasyla są przykładem jak wojna wpłynęła na destrukcję jego rodziny. W 1945 roku jedynie brat Michał wyjechał do Polski¹². Pozostali na Kozakach dwaj bracia Wasyla: Grzegorz i Dymitr oraz siostra Franciszka. Gdy Dymitra z żoną, mimo że byli Ukraińcami, zamordowali banderowcy, wtedy Grzegorz z rodziną zdecydował się na wyjazd do Polski. Wasyl od tamtej pory do końca życia nie widział się z braćmi.

Stefan Kozak tak wspomina Wasyla¹³: *nazywano go Dudzio. Zawsze z parasolem chodził. Jak był już stary używał go jak laski (palki). Czy deszcz, czy słońce- zawsze nosił parasol. A jaki to filozof był?! Z Dudzia. Jakie bajki opowiadał kobietom...*

Tkaczuk (Tkaczyk) Anna z domu Malinowska, córka Szymona, żona Wasyla (Ткачук Анна).

Tkaczukowie nie mieli dzieci. Jako anegdotę opowiadana jest historia o Zosi z Nuszcza¹⁴, sierocie, która przyszła do nich na służbę. Pała im krowy i rozpowiadała po wsi, że *Tkaczuczka namazywała się sadzą z*

12 Michał Tkaczyk z żoną Anną Stojanowską i dziećmi zamieszkali w Pyrzanach pod nr 83.

13 Wywiad przeprowadził w Złoczowie w kwietniu 2011 roku Bogusław Mykietów.

14 Zosia wyszła za mąż za Michała Sawrasa.

pieca, brała miotłę i leciała na niej na targ do Złoczowa...
Nagrobek z lastryko z czarną marmurową tablicą.

17. VIII
NN, przewrócony nagrobek z różowego lastryko.

18. VIII
Stojanowski Wojciech żył 19 l, zm. 1920 (?), wysoki nagrobek z piaskowca przechylony znacznie w lewą stronę.

19. VIII
NN, wysoki pomnik z piaskowca z figurą modlącą się Matki Boskiej w koronie.

KAPLICA

20. VIII
NN, mogiła ziemna z białym krzyżem.

21. VIII
Wilk Paraskewia (Вільк Параскевія) (1900 – 1963), przewrócony na prawy bok pomnik z piaskowca z płaskorzeźbą.

22. VIII
NN, spróchniały rozpadający się drewniany krzyż.

23. VIII
NN, nagrobek z lastryka.

24. VIII
NN, nagrobek z lastryka z fotografią zmarłego.

25. VIII
Stojanowski Michał (Стояновський Михайл), metalowy krzyż z żeliwną owalną tabliczką.

26. VIII
Markiewicz Bronisław (?), fragmenty napisu: *Bronisław M...wicz 193..-1941(?)* wskazują, że może to być grób Bronisława Markiewicza ur. 7.02.1937 roku, syna Michała Markiewicza i Józefy Badyń, który mieszkał na Amrozach (nr 19) i zmarł na anginę 2.05.1941 roku. Kamienny nagrobek z utraconym krzyżem.

27. VIII
NN, metalowy krzyż, (nagrobek w stosunku do rzędu cofnięty).

Wasyl Tkaczuk

28. VIII

Stojanowski? *Zm?* 14.07.1941. 15.07.1941 roku banderowcy zamordowali 26-letniego Władysława Stojanowskiego, syna Pawła. Może to być jego nagrobek. Nagrobek z piaskowca, mocno zwietrzały z owalem na fotografii zmarłego (nagrobek w stosunku do rzędu cofnięty).

g. 28 rz. VIII

RZĄD IX

1. IX
NN, mogiła ziemna, drewniany krzyż.
2. IX
NN, mogiła ziemna, drewniany krzyż.
3. IX
Sawras Mikołaj (Саврас Микола Зіновійович) (23.03.1977 – 4.04.2...) (z Kozaków), mogiła ziemna, drewniany krzyż.
4. IX
Sawczuk (Sawczyk) Józef (Савчук Йосиф) (1941 – 1992), syn Demet-

riusa Sawczuka i Rozalii Wilk, urodzony nie w 1941, ale 21.09.1940 roku na Kozakach. Mogiła ziemna, metalowy krzyż z żeliwną tabliczką.

5. IX

NN, mogiła ziemna połączona z następną, z drewnianym krzyżem.

6. IX

NN, mogiła ziemna połączona z poprzednią, z drewnianym krzyżem.

7. IX

Smolińska Antonina (Смолінська Антоніна) (1920 – 1971), (z Kozaków), pomnik z piaskowca z płaskorzeźbą Matki Boskiej.

8. IX

NN, resztki postumentu z piaskowca.

9. IX

Stojanowska Maria (1908? – 1910?), niewysoki pomnik z piaskowca z aniołem trzymającym krzyż i wieniec.

10. IX

Wilk Franciszek żył lat 35, zm. 1910, syn Wawrzyńca Wilka i Rozalii Kłak urodzony 27.11.1875 roku. Poślubił Magdalenę Wilk (córkę Antoniego Wilka i Anny Sołtowskiej).

Pomnik z piaskowca z płaskorzeźbą św. Franciszka. Imię na postumencie w ciekawej kresowej formie: *Franciszyk*.

g. 10 rz. IX

11. IX

NN, drewniany przewrócony krzyż.

12. IX

NN, metalowy przewrócony krzyż.

13. IX

Pająk Agnieszka zm. 1935, z domu Krutnik, ur. 21.01.1860 roku, zmarła na astmę nie w 1935, ale 11.04.1936 roku, wdowa po Franciszku Pająku (zob. rząd VIII grób 8). Pomnik z piaskowca, modląca się Matka Boska, która pierwotnie stała na szczycie nagrobka, stoi na ziemi oparta o postument (z prawej strony). Na pomniku płaskorzeźba Matki Boskiej trzymającej baranka i miecz.

Agnieszka Pająk

g. 13 rz. IX

14. IX

Stojanowska Katarzyna zm. 1913, pomnik z piaskowca, Matka Boska trzymająca na ręku Jezusa, pierwotnie stojąca na szczycie nagrobka stoi teraz na ziemi oparta o postument. Ciekawa forma imienia na nagrobku: *Katyrzyna*.

15. IX

NN, metalowy krzyż.

16. IX

NN, metalowy krzyż.

17. IX

Kobierzycki Jan (15 II 1855 – 13 XI 1923), okazały wysoki pomnik z piaskowca. Grób położony na osi północ-południe (pozostałe groby wschód-zachód). Osobą tu pochowaną może być ojciec Emila Kobierzyckiego- proboszcza parafii Zazule – Kozaki, który piastował to stanowisko do 1924 roku. Emil Kobierzycki (1892 – 1963) był synem radcy namiestnictwa Galicji Jana i Marii z d. Merz.

18. IX

NN, pomnik z piaskowca, pierwotnie na szczycie stał archanioł z mieczem i wagą, teraz stoi oparty o postument.

19. IX

NN, pomnik z piaskowca. Grób położony na osi północ-południe

20. IX

Wilk Michał, zm. 3.09.1924 r.

Wilk Anna, zm. 1924 r.?

Wysoki pomnik z piaskowca z uszkodzonym krzyżem. Grób położony na osi północ-południe (pozostałe groby wschód-zachód). Inskrypcja głosi: *Michał ze żoną Anną Wilk, zm. 3.09.1924 r.* Prawdopodobnie jest to data śmierci Michała. Z przekazów rodzinnych wiadomo, że zmarł w tym samym roku co żona Anna.

Może to być mogiła wspólna Michała Wilka ur. 7.09.1869 roku na Kozakach, (syn Aleksandra Wilka i Anny Fedczyszyn) i jego poślubionej w 1897 roku żony Anny Kozak (ur. 1875 lub 1879 r.), córki Mikołaja Kozaka i Heleny Tkaczyk. Mieli ośmioro dzieci: Józefa (ur. i zm. 1903), Marię (1898 – 1968) - mąż Michał Stojanowski (1895 – 1955), Katarzynę (1902 – 1969) - mąż Piotr Krawczyk (1894 – 1978), Zofię (1904 – 1986) - mąż Teodor Iśków (1902 – 1971), Jana (1909 – ?), zaginął w czasie II wojny światowej - żona Eugenia Zabrocka (ur. 1914) z Łęgu, Szczepana (1909 – 1992) - żona Helena Stojanowska (1914 – 1994), Józefę (1912 – 1992) zmarła w USA - mąż Antoni Paruszek (1921 – 1999) i Anielę (1915 – 2002) zmarła w Wołowie - mąż Antoni Dziura (1909 – 1983). Pozostali członkowie rodziny pochowani są na cmentarzu w Pyrzanach.

21. IX

Malinowski Szymon (Маліновський Семен) (1893 – 1948), (z Kozaków), ojciec Anny Malinowskiej (żony Wasyla Tkaczuka) pochowanej w rzędzie VIII, grób 16.

Malinowska Zofia córka Szymona (Маліновська Софія) (1922 – 1972), (z Kozaków),

Wydra Anastazja (Видра Анастасія) (1875 – 1936), (z Kozaków).

Duża podwójna kwatera z lastryka, z tablicą z czarnego marmuru.

Zachował się stary nagrobek z tej mogiły z płaskorzeźbą Matki Boskiej – leży z tyłu, za nową tablicą.

22. IX

Kozak Maria (Козак Марія) (1865 – 1948), (z Kozaków),

Kozak Grzegorz syn Marii pochowanej w tej samej kwaterze (Козак Григорій) (1901 – 1976), (z Kozaków). Ojciec Stefana Kozaka.

Pomnik z lastryka.

23. IX

Malinowska Maria z domu Wydra, córka Anastazji i Michała (pochowanego w tej samej kwaterze) (Маліновська Марія) (1896 – 1982), (z Kozaków).

Przed śmiercią, została wypowiedana przez ks. Cieńskiego ze Złoczowa¹⁵. Stefan Kozak¹⁶, który wioził Cieńskiego na Kozakową Górę tak zapamiętał ten dzień: *Podjechałem pod jego dom. Wiedziałem gdzie mieszka. Żył bardzo skromnie. Nic w domu nie miał bo wszystko ludziom oddawał. Wsiadł do auta to jadąc zacząłem go zagadywać. A on czytał jakiś modlitewnik. To ja dalej zagadywałem. W końcu Cieński uderzył pięścią i krzyknął: MILCZ! Zamilkłem przestraszony. Zawiozłem go na górę. Cieński znał nasze góry. Często tu bywał. Wszedł do chaty. Wypowiadał Marynę. Wyszedł, wsiadł do auta i powiedział: Mów!...*

Wydra Michał, ojciec Marii pochowanej w tej samej kwaterze, mąż Anastazji (Видра Михайло) (1866 – 1950), (z Kozaków).

Kwaterna z lastryka, z tablicą z czarnego marmuru.

24. IX

Mykietów (Mykityw) Anna z domu Tkaczuk żona Onufrego (Микитів Анна) (1867 – 1948), (z Kozaków), (jej mąż pochowany jest w rzędzie VII, grób 16 - tam zobacz opis dot. ich dzieci). Córka Antoniego Tkaczuka i Tekli Szafrąńskiej.

Anna miała rodzeństwo: Teklę ur. 5.10.1884 Zazule (w 1905 roku wyszła za Józefa Stojanowskiego /ur. 24.01.1881 syna Piotra i Katarzyny Wilk/, mieli syna Wojciecha ur. 20.09.1907); Marię (wyszła za Mykietę Kozaka syna Andrzeja i Zofii Pańczyszyn - mieli 2 dzieci: syna Grzegorza, który ożenił się z Anną Wydrą córką Michała i Anastazji Kozak /i miał z nią 4 dzieci: Marię ur. 25.01.1941, Zenona ur. 15.08.1934, Jarosława ur. 19.10.1931 oraz Stefana ur. 1.10.1943/; córkę Teklę ur. 16.09.1912); Katarzynę ur. 21.11.1881 (w maju 1899 roku

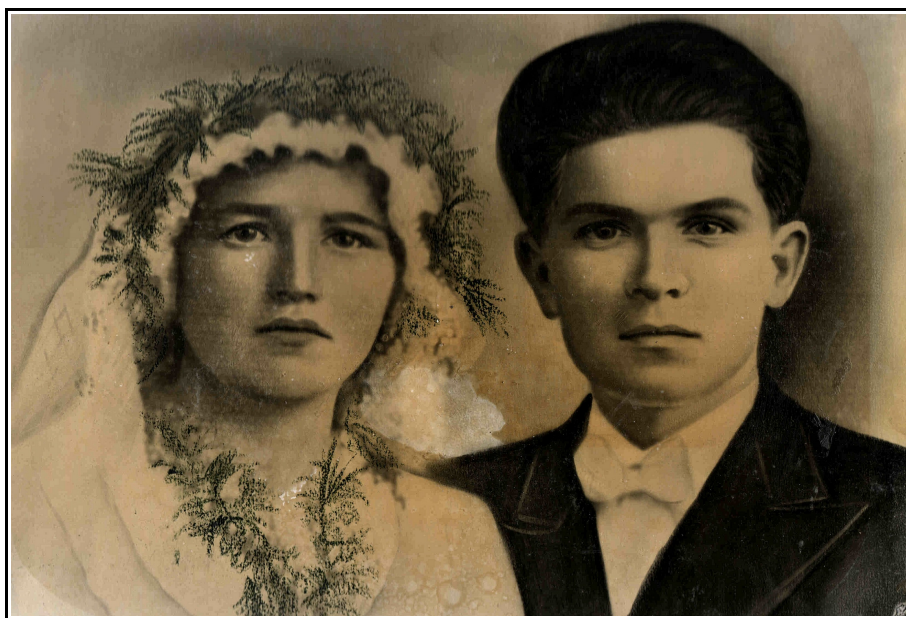
15 bp. Jan Cieński (1905 – 1992) – duchowny ze Złoczowa, jedyny tajny (od 1967 roku) katolicki biskup na Ukrainie. Dzięki niemu, mimo szykan, kościół w Złoczowie był jedyną na wschód od Lwowa nieprzerwanie działającą świątynią katolicką w Ukraińskiej Republice Socjalistycznej.

16 Wywiad przeprowadził w Złoczowie w kwietniu 2011 roku Bogusław Mykietów.

wyszła za Jana Wilka /ur. 17.06.1874 syna Mikołaja i Zofii Drobyk/ – mieli syna Michała ur. 26.09.1907). Anna Mykietów mieszkała pod koniec życia w chacie Antoniego Sawrasa z jego żoną Teklą.

Sawras Tekla z domu Mykietów, córka Anny Tkaczuk i Onufrego Mykietów, żona Antoniego Sawrasa (Саврас Текля) (1908 – 1986), (z Kozaków).

Losy Tekli, jej męża i dzieci zasługują na przypomnienie... Gospodarstwo Sawrasów stoi do dziś na szczycie górującego nad Kozakami wzgórza. Dom z kamienia z datą budowy (1935) wrytą na szczycie i obora z gliny i drewna. W całej okolicy nie ma piękniejszych widoków. Za domem widać Złoczów i okoliczne wioski, zaś z przodu kościół i domy Kozaków. Zapewne ród Sawrasów od wielu pokoleń zasiedlał wzgórze, gdyż na starych mapach zaznaczano to miejsce jako Sawrasowa Górka.

Tekla i Antoni Sawrasowie

Mąż Tekli – Antoni do dziś wspominany jest jako mężczyzna-gentelmen. Zwykł mawiać: *Żeby była rodzina, to musi być chłop i dym* (w znaczeniu: dom). Antoni Sawras zanim poślubił Teklę wyjechał do pracy do Francji. Po ślubie, w 1935 roku zbudował stajnię i stodołę. Stajnia tymczasowo została podzielona na pół. Na część mieszkalną i dla bydła. Antoni i Tekla ciężko pracowali uprawiając pola, hodując bydło. Rodzą im się dzieci: Maria (1936), Zenon (1939), Sławomir (1942).

Sielanka nie trwa długo. Wybuchła wojna. W 1942 roku Antoni jak co dzień szedł do obory nakarmić świnie, gdy drogą obok gospodarstwa przechodził niemiecki patrol. Żołnierze aresztowali Antoniego. Został on wywieziony do Niemiec „na roboty”. Dziś ich córka Maria, która wówczas miała 6 lat, wspomina ze smutkiem, że może gdyby Antoni nie wychodził na podwórze, gdyby wtedy dłużej spał albo jadł w chacie, ich życie potoczyłoby się inaczej...

Tekla została sama z 3 małymi dziećmi. Najmłodsze miało zaledwie kilka miesięcy, najstarsze 6 lat. Wszystkie obowiązki od tej pory musiała wypełniać sama.

Jej mąż – Antoni, z Niemiec w 1945 roku wrócił do Polski – zamieszkał w Białczu. Odwiedzał żonę i dzieci na Kozakach. Namawiał na wyjazd, obiecywał kupno domu w Pyrzanach lub okolicy. Bezskutecznie. Tekla miała powiedzieć wtedy: *tam niczego nie mam! Tam pola nie mam! Po co tam jechać? Została z dziećmi na Kozakach. Biedowała. Ksenia Jurcan wysyłała jej paczki*¹⁷. Nie wyjechała do Polski, została na Kozakach z dziećmi. Nie pomogły namowy Antoniego i rodziny. W późniejszym okresie władze ukraińskie nie pozwalały już na wyjazdy. Na decyzję było za późno.

List Antoniego Sawrasa do Tekli z 1967 roku

Po jednym z odwiedzin swego dawnego domu na Kozakach, który z takim trudem wybudował, Antoni załamany rozłąką, zachorował psychicznie. 39 lat mieszkał z dala od żony i dzieci... Zmarł w Gorzowie Wlkp. 3.07.1981 roku. Został pochowany w Białczu – ponad 1000

¹⁷ Wywiad z Lubą Waszczuk przeprowadził w Łuce w kwietniu 2011 Bogusław Mykietów.

kilometrów od swego domu i rodziny...

Tekla zmarła w 1986 roku- została pochowana na cmentarzu na Kozakach. Ma wspólny nagrobek z mamą Anną. Po śmierci Tekli okazało się, że żyła bardzo oszczędnie. Zapobiegliwość i oszczędność – to niezwykła cecha, wymuszona zapewne warunkami samotnego życia, gdzie trzeba było liczyć jedynie na siebie. Ale i tu los nie był łaskawy. Tekla zgromadziła przez swoje życie na książeczkę oszczędnościowej zawrotną jak na owe czasy sumę 40.000 rubli. Była to kwota pozwalająca kupić nowy dom z ogródkiem w mieście. Nowy samochód kosztował wówczas 7.000 rubli. Oszczędności całego życia straciły wartość wraz z rozpadem Związku Radzieckiego...

Nagrobek z lastryka na dużej betonowej płycie.

25. IX

NN

26. IX

NN

27. IX

Krystalewicz Maria (Кристалевич Марія Данилівна) (1905 – 1966),
(z Amrozów),

Buryk Danił (Бурик Данило), (z Amrozów).

KAPLICA

28. IX

Rudnicki Wasyl (Рудницький Василь), (z Kozaków, mieszkał na górze),
Rudnicka Paraskewia z domu Buryk (Руднічка Параскевія), (z Kozaków, mieszkała na górze)

Podwójna kwatera z betonowym obramowaniem i postumentem z lastryka.

29. IX

NN, mogiła ziemna bez krzyża.

30. IX

NN, mogiła ziemna bez krzyża.

31. IX

NN, metalowy krzyż na betonowej podstawie wspólnej z następnym grobem.

32. IX

NN, metalowy krzyż na betonowej podstawie wspólnej z poprzednim grobem.

33. IX

Czujka Anna z domu Stojanowska, córka Wojciecha i Paraskewii
Ćwihun pochowanej w tej samej kwaterze (Чуйка Анна Войтківна)

(30.03.1912 – 15.08.1970), (z Amrozów), urodziła się (według innych źródeł) 2.11.1914 roku w Trościańcu Małym. Od 13.02.1943 roku żona Piotra Czujki.

Stojanowska Paraskewia, z domu Ćwihun, matka Anny (Стояновська Параскевія) (1883 – 1942), (z Amrozów),

Czujka Józef syn Piotra i Anny (pochowanej w tej samej kwaterze) (Чуйка Йосип Петрович) (6.02.1945 – 10.09.2003), (z Amrozów).

Podwójny nagrobek z lastryka z tablicą z czarnego marmuru.

34. IX
NN

RZĄD X

1. X

Sawras Grzegorz, (Саврас Григорій і Анна), (z Kozaków),

Sawras Anna, (z Kozaków),

Podwójna mogiła z jednym nagrobkiem z lastryka.

2. X

NN, mogiła ziemna bez krzyża.

3. X

NN, postument z piaskowca w kawałkach.

4. X

NN, dziecięca mogiła z metalowym krzyżem.

5. X

Ferensowicz Jan *żył lat 77, zm. 1909*, (urodzony w 1832 roku), pomnik z piaskowca – najstarszy nagrobek z czytelnym napisem.

6. X

Ferensowicz Stanisław (?) Słabo widoczny napis brzmi: *Stanisławenso...* (Ferensowicz?), jest też fragment daty: *..09 (1909?)*, pochylony w lewą stronę kompletny pomnik z piaskowca z płaskorzeźbą świętego z Biblią i pastorałem.

7. X

NN, pomnik z piaskowca ustawiony bokiem w stosunku do innych postumentów. Uszkodzony krzyż.

8. X

Zazula Maria: *Maryja Zazula córka Filipa (18..6 – 1915)* (1896? – 1915), (z Kozaków). Wysoki postument z piaskowca z utraconym krzyżem, który stoi oparty o podstawę.

9. X

Szumińska Tekla córka Jakuba Kozaka i Marii Stojanowskiej (Шумінська Текля Яківна) (1911 – 1987), ur. 22.04.1911, od 1935 roku żona Konstantego Szumińskiego.

Szumiński Konstanty syn Eliasza i Anastazji Barabasz (Шумінський КОНСТАНТИН Ількович) (1907 – 1972), ur. 25.07.1907 roku w Krasnosielcach (par. Ryków), mąż Tekli.

Kozak Maria (Козак Марія), z domu Stojanowska, matka pochowanej tu Tekli, żona Jakuba.

Kozak Jakub (Козак Яків), mąż Marii Stojanowskiej, ojciec Tekli.

Nagrobek z lastryka z tablicą zawierającą dane 4 osób. Wspólna mogiła 4 osób połączona betonowym obramowaniem z sąsiednimi kwaterami z metalowymi krzyżami.

10. X

Metalowy krzyż. Wspólna mogiła 4 osób połączona betonowym obramowaniem z poprzednim pomnikiem.

11. X

Metalowy krzyż. Wspólna mogiła 4 osób połączona betonowym obramowaniem z poprzednim krzyżem i pomnikiem z lastryka.

12. X

Stojanowska Aniela z domu Malinowska, córka Szymona, (СТОЯНОВСЬКА Анеля Семенівня) (12.09.1920 – 15.07.1984),

Stojanowski Józef syn Piotra, mąż Tekli Tkaczuk (СТОЯНОВСЬКИЙ Йосип Петрович) (1880 – 1936) (zm. 3.05.1936 roku na zapalenie płuc).

Pomnik z lastryka z fotografią Anieli. Aniela Stojanowska to mama Zbigniewa Stojanowskiego mieszkającego obecnie w Pigdorodnie koło Złoczowa.

g. 13 rz. X

13. X

Stojanowska Maria. Inskrypcja głosi: *Marja Stojanowska ZASNEŁA WILJI MATKI BOSKI GROMNICZNY * 1931*, gwiazdka sugeruje rok urodzenia, jednak jest to raczej data śmierci. Najpewniej jest to tablica poświęcona Marii Sakowskiej - żonie Wincentego Stojanowskiego, która zmarła w wieku 75 lat dnia 1.02.1931 roku na Kozakach.

Stojanowski Wincenty (1844 – 1938), (miał w rzeczywistości na imię Hiacyntus – Jacenty) urodzony 17.08.1845 roku, mąż Marii Sakowskiej, zmarł 4.04.1938 roku.

Syn Wojciecha Stojanowskiego i Marianny Horszyńskiej.

Wysoki (ok. 3 m) postument z piaskowca zwieńczony figurą modlącą się Matki Boskiej. Inskrypcje z trzech stron pomnika - od wschodu (Maria), północy (Wincenty) i zachodu (Marya Stojanowska Prosi o Anioł Pański). Zagadką pozostaje czy są tu pochowane 2 Marie Stojanowskie (np. matka i córka), czy może jeden z napisów jest starszy i został później zdublowany na nowej stronie nagrobka (to jest bardziej prawdopodobne).

14. X

NN, *żył lat 26, zm. 1944*, tablica bez krzyża leżąca w trawie.

15. X

Mikołaj... *żył 90 lat*, pomnik z piaskowca z płaskorzeźbą świętego z utraconym krzyżem opartym o podstawę.

16. X

Czerniecki Józef *żył 72 lata, zm. 1931*, pomnik z piaskowca z płaskorzeźbami: na górze głowa Jezusa, niżej święty z palmą. Postument z utraconym krzyżem.

Józef Czerniecki urodził się 11.10.1859 na Zazulach jako syn Macieja i Maryanny Malinowskiej. Miał pięcioro rodzeństwa: Rozalię (wyszła za Piotra Zagórskiego – ich potomkowie żyją rozsiani po całym świecie – od Płuhowa na Ukrainie, przez Polskę (Koszalin, Gradówek), aż po Kanadę), Franciszka (poślubił Annę Malczyńską – mieli 10 dzieci), Jadwigę (wyszła za Grzegorza Kostyka), Marię (wyszła za Kruszelnickiego) i Annę. Józef Czerniecki w 1887 roku ożenił się z Katarzyną (Jadwigą) Hasij. Ich dzieci dały początek wielu rodzinom, które obecnie mieszkają w Polsce: Zofia wyszła za Michała Mykietów, Anna za Antoniego Wilka, Franciszek poślubił Marię Wilk, Andrzej

wziął za żonę Teklę Sołoninkę, Rozalia wyszła za Jana Kłaka. Dwoje dzieci Józefa i Katarzyny: Wojciech i Maria zmarło w dzieciństwie.

Zaświadczenie z 1893 roku o odbyciu służby wojskowej przez landwerzystę Józefa Czernieckiego

W domu Rozalii Czernieckiej (córkę Józefa) na Wapnicy (przysiółek Kozaków) przez lata wisiał na ścianie obrazek Matki Boskiej Częstochowskiej. Była to widokówka wysłana z Wiednia w 1917 roku przez Andrzeja Czernieckiego do swego ojca Józefa. Treść, którą możemy uznać za zaklęcie, życzenie-prośbę do Matki Boskiej, brzmiała tak: *Szanowny Pan Józef Czerniecki w.s. Zazulie Kozakowa Góra O S P Złoczów Kraj Galicyja. (Stempel pocztowy: WIEN 139, 14 V 17.). 13.05.1917 Pjerszy słowo Moji Krutki. Niech Bendzie Pochwalony Jezus Chrustus. Najkochanieszcy Rodzicy Pozdrawjam Was w całym domu i dzieńkuje wam za djie kartki i donoszy wam żyju i cały zdrowy. Chodziłem dzisiaj na tako Góry dokościola, ten kościół to jest cudowny swientego Juzefa¹⁸ tojest Pamnońka zygo odbił Krul Sobijeski i ta Matka*

18 Andrzej Czerniecki pisał z Kahlenbergu (pol. Łysa Góra)- wzgórza pod Wiedniem, z którego w 1683 roku Król Polski Jan III Sobieski dowodził zwycięską bitwą z Turkami. Na szczycie góry znajduje się kościół p.w. św. Józefa z kopią obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej, prowadzony od 1906 roku przez polskich księży zmartwychwstańców.

boska stała mu pomocy i niech wam teraz tam stanie z pomocą zbyście mogli na swojej ziemi żyć i (...) z bogiem, i życzy moc i dopomoc bożą żeby Pan Bóg dał spokój. Do miłego zobaczenia się z wami Czerniecki Andrzej¹⁹.

Wysłane z Wiednia życzenia się spełniły: rodzina Czernieckich nie ucierpiała w czasie wojny. Choć zmuszono ich do opuszczenia ziemi przodków i wyjazdu do Polski to patrząc z perspektywy czasu, była to bardzo dobra decyzja. Zgodnie z wypisaną na widokówce prośbą Matka Boska chroni Czernieckich. Dziś ta pocztówka-obraz Matki Boskiej dalej wisi w ramce na ścianie, tym razem już w pyrzyńskim domu²⁰.

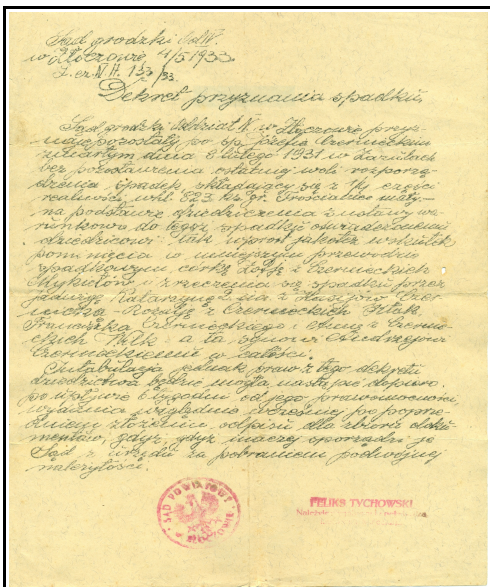
Józef – nestor rodu Czernieckich zmarł 8.02.1931 roku. Jego wnucz-

Do dziś, tak jak w 1917 roku dla Andrzeja Czernieckiego, jest to miejsce modlitw i pielgrzymek Polaków.

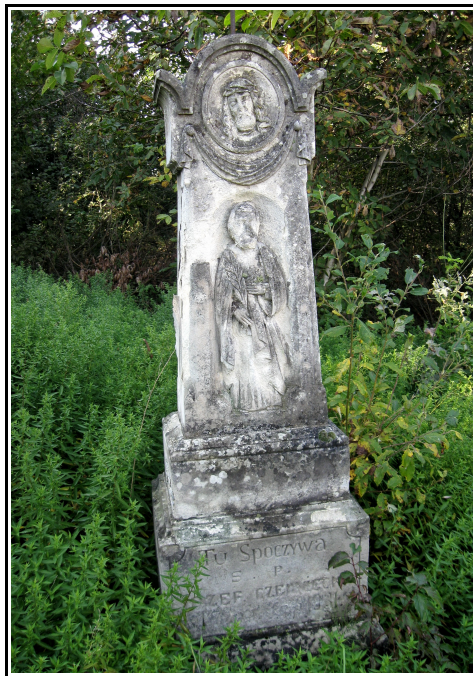
19 Jest to piękny przykład kresowej polszczyzny sprzed prawie 100 lat. Dziś przekładając na współczesny język polski treść by tak brzmiała: *Moje pierwsze słowa będą krótkie: Niech będzie pochwalony Jezus Chrystus. Kochani Rodzice. Pozdrawiam was i dziękuję za dwie kartki i donoszę, że żyję i jestem cały i zdrowy. Chodziłem dziś na taką górę do kościoła. Ten cudowny kościół jest pod wezwaniem Świętego Józefa. To jest pamiątka, że go odbił król Sobieski i ta Matka Boska pomogła mu. I niech Wam teraz stanie ku pomocy żebyście mogli na swojej ziemi żyć z Bogiem. Żeby Pan Bóg zesłał spokój. Do miłego zobaczenia się z Wami, Czerniecki Andrzej.*

20 U Marii Pańczyszyn, córki Jana Kłaka i Rozalii Czernieckiej.

ka Zofia²¹ zapamiętała tę chwilę: Józef Czerniecki mój dziadek- umarł w domu. W lutym 1931 roku. Kołysał małą Józefę i wtedy powiedział: Ja już długo nie będę cię kołysał. Przyjechał lekarz, zbadał i odjechał. Niedaleko odjechał, a wtedy dziadek zmarł. Lekarz wrócił i stwierdził zgon.

**Dekret przyznania spadku
po ś.p. Józefie Czernieckim**

g. 16 rz. X

17. X
NN, podstawa z piaskowca.
18. X
NN, drewniany krzyż.
19. X
NN, NN, dwa metalowe krzyże otoczone metalowym płótkiem pomalowanym na błękitny kolor.
20. X
NN, drewniany krzyż
21. X
Szupiński Iwan (Шупінський Іван) (1874 – 1956), (przesiedlony z Korytnik z Polski),
Szupińska Katarzyna (Шупінська Катерина) (1876 – 1954),

²¹ Zofia Pelech, ur. 1928, córka Franciszka Czernieckiego, mieszka w Nowinach Wielkich.

(przesiedlona z Korytnik z Polski),

Haluszka (Gałuszka) Maria z domu Szupińska, córka Katarzyny i Iwana pochowanych w tej samej kwaterze (Галушка Марія) (1902 – 1982), (przesiedlona z Korytnik z Polski).

Pomnik z lastryka otoczony metalowym płotkiem.

22. X

Symbaj (Sembaj, Cymbaj) Mikołaj (Симбай Микола) (1893 – 1973), (z Kozaków),

Symbaj (Sembaj, Cymbaj) Pelagia (Симбай Пелагія) (1887 – 1981), (z Kozaków).

Pomnik z lastryka.

RZĄD XI

1. XI

NN, metalowy krzyż.

2. XI

NN, metalowy krzyż.

3. XI

NN, metalowy krzyż.

4. XI

NN, metalowy krzyż.

5. XI

Hładasz (Gładasz) Wasyl syn Iwana (Гладаш Василь Іванович) (22.03.1905 – 12.03.1959), (przesiedlony z Korytnik z Polski), metalowy krzyż ogrodzony metalowym płotkiem.

6. XI

NN 1874 – 1960, napis nieczytelny, pomnik z piaskowca? pomalowany błękitną farbą.

7. XI

Tabaka Oleksa (Табака Олекса) (1893 – 1963), (przesiedlona z Horyńca Zdrój z Polski),

Tabaka Maria (Табака Марія) (1895 – 1976), (przesiedlona z Horyńca Zdrój z Polski).

Pomnik z piaskowca? pomalowany błękitną farbą.

8. XI

NN, mały kamienny krzyż

9. XI

NN, pomnik z piaskowca z utraconym krzyżem, który leży u podnóża.

10. XI

NN, cokół z lastryka z białym aniołem na szczycie, mogiła dziecięca, połączona z następną.

11. XI
NN, cokół z lastryka z białym aniołem na szczycie, mogiła dziecięca, połączona z poprzednią.
12. XI
Dudar Elias syn Dymitra (Дудар Ілько Дмитрович) 1900 – 1973, (z Amrozów), nagrobek betonowy połączony z następnym.
13. XI
Dudar Anna córka Jakuba, (1904 – 1993) (Дудар Анна Яківна), (z Amrozów), nagrobek z lastryka połączony z poprzednim.
14. XI
NN, metalowy krzyż, mogiła połączona z następną.
15. XI
NN, metalowy krzyż, mogiła połączona z poprzednią.

RZĄD XII

1. XII
NN, mogiła ziemna, bez krzyża.
2. XII
Serba (Cerba) Wiktor (Серба Віктор), (z Podlipiec), mogiła ziemna bez krzyża.
3. XII
Serba (Cerba) Michał (Серба Михайло) (29.09.1897 – 7.11.1972), (z Podlipiec), nagrobek lastryko z fotografią.
4. XII
Hładasz (Gładasz) Stach (Гладаш Стах І.) (1910 – 1970) (przesiedlony z Korytnik z Polski), nagrobek z piaskowca? pomalowany na biał.
5. XII
Ratuszny Eugeniusz syn Piotra (Ратушний Євгеній Петрович) (25.09.1921 – 21.12.1970), (pochodzi ze wschodu Ukrainy), nagrobek betonowy otoczony metalowym płotkiem.
6. XII
NN, metalowy krzyż
7. XII
Maria... (Марія ...), nagrobek betonowy.
8. XII
NN, metalowy krzyż ogrodzony metalowym płotkiem.

Wszystko pochodzi, w mojej rodzinie był mój pradziadek Jan Pająk. Jako młody chłopiec brał udział w latach 1914-1918 w pierwszej wojnie światowej. Walczył w armii austriackiej. Po wojnie wrócił do swej rodzinnej wsi Amrozy. Miał tam dwa, parętek, w której pracował przede wszystkim produkowały miód, oraz ogromny sad. Pradziadek był dość zamożnym człowiekiem. W planie miał budowę nowego domu.

W 1934 roku na świat przyszedł mój babcia Emilia. Gdy babcia miała 7 lat, pewnej nocy do ich domu przeszli pięciu strasznymi ludźmi. Wszedli się wręptli podając na ziemi i nie podając głasy do góry.

W tym czasie wynajmowali z domu swoją.

Pradziadek chciał zobaczyć kim są ci nowi goście. Właśnie przeszedł ich, ponieważ zabrali go ze sobą. Gdy następnego dnia pradziadek Jan nie wrócił, rodziny wpadli na poszukiwania. W końcu natrafili na przestraszonego kapturza pradziadka.

Po dwóch tygodniach w lesie znalaziono ciała pradziadka.

Pradziadek Jan Pająk.

**Wspomnienie Marty Grzeszykowskiej o dziadku w rodzinnym albumie.
Jan Pająk został zamordowany na Amrozach 4.10.1943 roku przez Ukraińców.
Jego mogiły na cmentarzu na Kozakach nie udało się odnaleźć...**

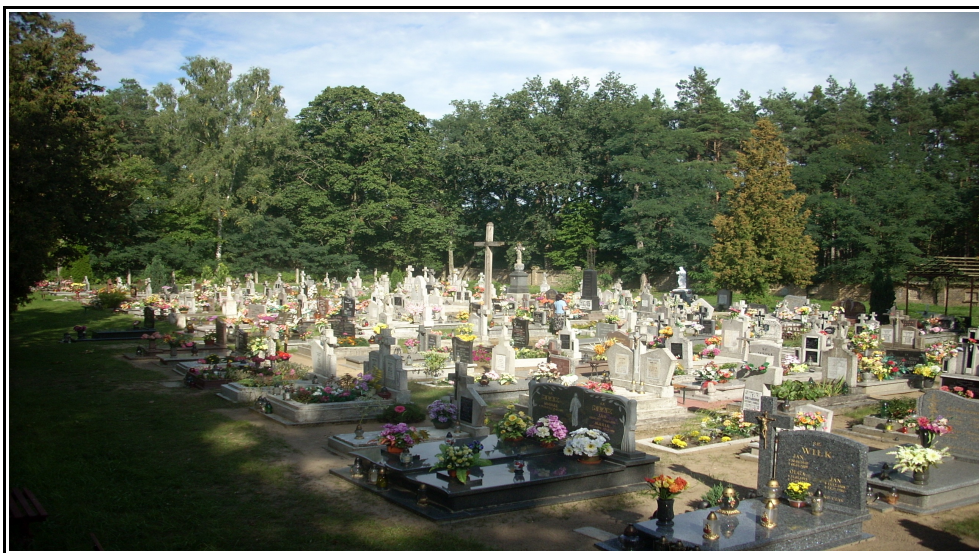
CMENTARZ W PYRZANACH

Przy opracowaniu wykorzystano przede wszystkim dane z nagrobków osób pochowanych na cmentarzu w Pyrzanach, natomiast informacje (często, niestety, różniące się od siebie) o rodzicach i miejscu urodzenia lub zamieszkania uzyskano na podstawie Księgi Meldunkowej Pyrzan (dalej w skrócie: KMP), akt gorzowskiego Powiatowego Urzędu Repatriacyjnego (dalej w skrócie: PUR) znajdujących się w Archiwum Państwowym w Poznaniu oraz od rodzin zmarłych¹.

Za pierwszy rząd uznano wolny pas ziemi (ok. 3,5 m) między cmentarnym murem a pierwszymi grobami. Jest to miejsce przeznaczone na przyszłe pochówki. Uwzględnienie tego rzędu przedłuży aktualność obecnego spisu grobów i umożliwi w przyszłości sprawne odszukanie konkretnego nagrobka.

Literami NN oznaczono mogiły, których nie udało się zidentyfikować. Liczby rzymskie oznaczają rzędy, arabskie numer grobu.

Zapis według schematu – numer grobu, rząd, nazwisko, imię, daty urodzin i śmierci, miejsce urodzenia lub zamieszkania, rodzice, małżonek/małżonka.

Cmentarz w Pyrzanach w 2011 roku (fot. Bartosz Zieliński)

¹ Dane na dzień 10 września 2011 r.

Pyrzany 30.12.1949 rok - pogrzeb Macieja Stojanowskiego syna Antoniego i Marii

Pyrzany - cmentarz lata 50. XX wieku

RZĄD I

Wolny pas ziemi szerokości około 3 metrów między ogrodzeniem a pierwszymi grobami.

RZĄD II

1. II
Kruszczak Czesław (27.01.1943 – 21.11.2008), Biskupice, rodzice: Walenty, Józefa z d. Beska, żona Weronika z d. Wilk
2. II
Machowski Wojciech (16.03.1905 – 02.09.1980), Chmielnik, pow. Rzeszów/Trościaniec Mały, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Mikołaj, Jadwiga z d. Fuglewicz, żona Zofia z d. Głowiak
Machowska Zofia (09.05.1923 – 25.03.2008), Trościaniec Mały, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Michał Głowiak, Anna, mąż Wojciech
3. II
Wilk Emilia (10.01.1927 – 08.03.1978), Trościaniec Mały, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Michał, Anna, mąż Józef
Wilk Józef (24.07.1925 – 11.02.2004), rodzice: Paweł, Anna, żona Emilia
4. II
Bachryj Grzegorz (12.01.1975 – 06.07.1989), rodzice: Bronisław, Julia z d. Wilk
5. II
Wilk Emilia (04.09.1923 – 29.01.2009), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Michał, Maria z d. Wilk
Wilk Jan (10.04.1915 – 11.05.1983), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Jan, Katarzyna z d. Tkaczuk/Tkaczyk
6. II
Wilk Anna (03.07.1889 – 30.01.1980), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Józef Czerniecki, Katarzyna z d. Hasij
7. II
Wilk Maria (16.09.1911 – 21.01.2005), Trościaniec Mały, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Andrzej Kłak, Franciszka z d. Stojanowska, mąż Michał
Wilk Michał (30.01.1905 – 11.10.1981), Trościaniec Mały, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Józef, Magdalena z d. Kłak, żona Maria z d. Kłak
8. II
Wilk Józef (16.09.1935 – 02.02.1980), zginął tragicznie, Trościaniec Mały, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Michał, Maria z d. Kłak

9. II
Kłak Maria (07.03.1910 – 02.12.1996), Amrozy, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Roman Kozycz, Tekla, mąż Jan
Kłak Jan (16.02.1907 – 06.03.1980), Amrozy, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Józef, Maria z d. Pelech, żona Maria z d. Kozycz
Kłak Michał (29.05.1930 – 25.03.2011), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Stanisław, Anna z d. Farian, żona Emilia z d. Kłak
10. II
Wilk Jan (15.12.1908 – 23.11.1981), Zazule, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Mikołaj, Maria z d. Kłak, żona Olga z d. Hładka
Wilk Olga (31.01.1913 – 27.05.1980), Zazule, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Michał Hładki/Hładki, Anna z d. Tkaczyk, mąż Jan
Wilk Jan (30.06.1949 – 08.04.2009), Pyrzany/Nowiny Wielkie, pow. Gorzów Wlkp., rodzice: Jan, Olga z d. Chładka
11. II
Stojanowska Maria (11.01.1910 – 07.04.2002), Monastyrek, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie/Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Jan, Ewa z d. Pająk, mąż Franciszek
Stojanowski Franciszek (07.01.1907 – 21.11.1983), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Antoni, Maria z d. Wilk, żona Maria
12. II
Kopyra Szczepan (01.01.1921 – 10.04.1987), Lackie Wielkie, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Paweł, Marta z d. Iwańców, żona Janina z d. Czarnodolska
Kopyra Janina (18.10.1926 – 23.09.1997), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Bazyli Czarnodolski, Rozalia z d. Banek, mąż Szczepan
13. II
Stojanowski Tytus (07.11.1914 – 27.06.1997), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Antoni, Maria z d. Wilk, żona Maria
Stojanowska Maria (20.05.1924 – 10.07.2011), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Stanisław, Pelagia, mąż Tytus
14. II
Pęczak Antoni (17.01.1929 – 07.04.2005), Rataj, rodzice: Jan, Marianna
15. II
Pęczak Stanisław (13.01.1956 – 09.07.2009), Pyrzany/Nowiny Wielkie, rodzice: Antoni, Józefa z d. Czerniecka

RZĄD III

1. III
Ostałowski Władysław (22.05.1921 – 07.05.2008), Stefanów/Nowiny

- Wielkie, rodzice: Aleksander, Katarzyna
2. III
Strzesak Henryk (03.07.1946 – 05.12.2002), rodzice: Eugeniusz, Aniela z d. Jurcan
3. III
Baluczyński Stanisław (11.06.1922 – 09.11.1997), Strutyn, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie/Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Piotr, Maria z d. Białowas, żona Janina z d. Domarecka
4. III
Stojanowska Józefa (24.03.1930 – 04.05.1997), Łuka, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Andrzej, Tekla z d. Sołoninka, mąż Bronisław
Stojanowski Bronisław (19.07.1929 – 07.10.1998), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Józef, Anna z d. Kłak, żona Józefa
5. III
Kłak Tekla (07.01.1900 – 23.04.1980), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie
Kłak Michał (27.01.1923 – 07.04.1992)
Kłak Szczepan² (08.12.1895 – 30.01.1978), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie
Kłak Helena (04.12.1930 – 04.02.2008), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie /Nowiny Wielkie, rodzice: Szczepan, Tekla z d. Krupka
6. III
Czyściecka Anna (24.07.1912 – 09.06.1974), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Józef, Rozalia z d. Szafrńska
7. III
Pelech Maria (02.02.1910 – 07.05.1974), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Józef Domarecki, Rozalia z d. Szafrńska, mąż Michał
Pelech Michał (06.02.1906 – 12.11.1995), Trościaniec Mały, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Grzegorz, Tekla z d. Stojanowska, żona Maria z d. Domarecka
8. III
Balacka Anna (07.04.1900 – 03.11.1971), Zazule, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Wincenty, Jadwiga z d. Stojanowska
9. III
Stojanowski Józef (10.05.1901 – 13.04.1970), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Michał, Zofia z d. Kłak, żona Anna
Stojanowska Anna (02.03.1899 – 08.03.1972), Trościaniec Mały, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie/Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie,

2 Wg akt PUR: ur. 1895 Kozaki.

rodzice: Szczepan, Katarzyna z d. Stojanowska, mąż Józef

10.III

Iśków Teodor (04.08.1902 – 10.12.1971), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Stefan, Zofia z d. Stojanowska, żona Zofia z d. Wilk

Iśków Zofia (08.01.1904 – 15.01.1986), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Michał Wilk, Anna z d. Kozak, mąż Teodor

Pogrzeb Teodora Iśkowskiego - grudzień 1971 r.

(fot. ze zbiorów Elżbiety Kulpy z d. Iśków)

11.III

Domarecka Rozalia (19.02.1886 – 05.11.1969), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Antoni, Zofia z d. Kłak

12.III

Krawczyk Katarzyna (1902 – 1969), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Michał Wilk, Anna z d. Kozak, mąż Piotr

13.III

Pajak Antoni (21.05.1899 – 06.04.1973), Amrozy Zazule, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Franciszek, Agnieszka z d. Krutnik, żona Maria

Pajak Maria (18.05.1902 – 21.11.1968), Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Teodor Charków, Maria z d. Kawałkowska, mąż Antoni

Stojanowska Ewa (Pajak) (24.12.1889 – 22.01.1979), Monastyrzka, pow.

Złoczów, woj. tarnopolskie/Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Franciszek Pająk, Agnieszka z d. Krutnik, mąż Jan

14.III

Krzyśko Edward, Ks. Proboszcz Edward Krzyśko (01.01.1936 – 05.01.1999), rodzice: Marcin, Katarzyna z d. Tasior

15.III

Stojanowska Pelagia (10.10.1899 – 09.12.1987), Łuka, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie/Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Jan, Maria, mąż Stanisław

16.III

Stojanowski Stanisław (06.02.1897 – 26.04.1971), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Piotr, Rozalia z d. Kłak, żona Pelagia

17.III

Głowiak Anna (10.12.1897 – 12.04.1977), Zazule, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie/Trościaniec Mały, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Andrzej Kłak, Franciszka z d. Stojanowska

Głowiak Michał (06.06.1897 – 09.11.1966), Trościaniec Mały, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie/Jelechowice?, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Wojciech, Katarzyna z d. Jaroszevska, żona Anna z d. Kłak

Głowiak Stanisław (02.04.1931 – 22.07.1967), Trościaniec Mały, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Michał, Anna z d. Kłak, żona Aniela

18.III

Banyk Anna (14.03.1882 – 16.12.1966), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Paweł i Maria z d. Wilk

19.III

Kowaliszyn Józefa (10.04.1910 – 31.08.1972), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Michał Wilk, Maria z d. Kłak, mąż Eliasz

Kowaliszyn Eliasz (20.07.1908 – 19.06.1989), Zazule, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Jan, Anna z d. Komarnicka, żona Józefa z d. Wilk

20.III

Wilk Antoni (14.03.1906 – 26.04.1968), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Jan, Katarzyna z d. Tkaczyk, żona Anna z d. Czerniecka

21.III

Banek Józef (20.07.1912 – 10.12.1970), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Bazyli, Anna z d. Kłak, żona Aniela z d. Stojanowska

Banek Aniela (22.06.1918 – 25.06.2007), Monastyrzek, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie/Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Jan Stojanowski, Anna z d. Jurcan

Banek Bronisław (31.01.1946 – 13.01.1992), rodzice: Józef, Aniela z d.

Stojanowska

22.III

Jurcan Józef (15.07.1891 – 28.07.1968), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Teodor, Franciszka z d. Kłak, żona Józefa z d. Domarecka

Jurcan Józefa (06.07.1907 – 26.05.1979), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Józef Domarecki, Rozalia, mąż Józef

Pogrzeb w Pyrzanach (przed 1962 r.)

23.III

Golemba Stefania (18.11.1894 – 16.03.1974), Boniszyn, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Florian Rogowski, Antonina z d. Bałuczyńska

Golemba Andrzej (20.12.1906 – 09.05.1976), Boniszyn, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Mikołaj, Anastazja z d. Kowalska

24.III

Bieniek Wojciech (28.10.1979 – 28.10.1979), rodzice: Jerzy, Teresa z d. Łukaszewska

25.III

Łukaszewska Aniela (08.04.1908 – 03.12.1985), Zazule, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Antoni Stojanowski, Franciszka z d. Wilk, mąż Antoni

Łukaszewski Antoni (15.03.1896 – 15.03.1975), Ruda Kołtowska, pow.

Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Wojciech, Maria z d. Tymrakiewicz, żona Aniela z d. Stojanowska

Łukaszewski Władysław (17.08.1932 – 07.08.2009), Ruda Kołtowska, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Antoni, Aniela z d. Stojanowska

Łukaszewski Bronisław (05.08.1930 – 10.11.2009), Ruda Kołtowska, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Antoni, Aniela z d. Stojanowska

26.III

Krawczyk Piotr (16.05.1894 – 04.12.1978), Żulice, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Grzegorz, Anna z d. Kożuch, żona Katarzyna z d. Wilk

Grób bez tablicy³.

27.III

Stojanowska Stefania (02.08.1907 – 30.12.1979), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Franciszek Wilk, Magdalena z d. Wilk, mąż Jan

28.III

Kłak Anna (20.09.1909 – 15.03.1985), Trościaniec Mały, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Grzegorz Pełech, Tekla z d. Stojanowska, mąż Józef

Kłak Emilia (20.11.1939 – 06.09.2004), Trościaniec Mały, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Józef, Anna z d. Pełech

Kłak Józef (08.05.1905 – 02.09.1982), Trościaniec Mały, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Szczepan, Katarzyna z d. Stojanowska, żona Anna z d. Pełech

29.III

Pełech Maria (30.03.1923 – 22.10.2007), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Antoni Stojanowski, Franciszka z d. Wilk, mąż Jan

Pełech Jan (25.12.1920 – 04.03.1990), Trościaniec Mały, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Grzegorz, Tekla z d. Stojanowska, żona Maria z d. Stojanowska

30.III

Kowalczyk Helena (18.08.1922 – 15.02.1994), Trościaniec Mały, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Grzegorz Pełech, Tekla z d. Stojanowska, mąż Adam

Kowalczyk Adam (20.12.1919 – 23.04.2000), Duliby, pow. Buczacz, woj. tarnopolskie, rodzice: Jan, Franciszka, żona Helena z d. Pełech

3 Dane od rodziny zmarłego.

31.III

Stojanowska Janina (27.06.1936 – 18.09.2008), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Jan Stojanowski, Stefania z d. Wilk
Stojanowski Michał (20.04.1934 – 27.07.1994), zginął tragicznie, Trościaniec Mały, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Stanisław, Aniela z d. Kłak, żona Janina z d. Stojanowska

32.III

Wilk Emilia (1934 – 2000), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Jan Pająk, Anna

Wilk Emil (1931 – 1999), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Antoni, Anna z d. Czerniecka, żona Emilia z d. Pająk

33.III

Stojanowska Maria (08.12.1925 – 01.01.2005), Ruda Kołtowska, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Jan, Maria z d. Łukowicz, mąż Kazimierz

RZĄD IV

1. IV

Kraska Bartosz (ur. i zm. 26.03.2010)

2. IV

Semeniuk Bartuś (ur. i zm. 05.02.2007)

3. IV

Balbuza Stanisław (02.02.1914 – 23.10.1993), Nuszcz, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Andrzej, Maria z d. Maliszewska, żona Tekla z d. Lorenc

Balbuza Tekla (31.10.1909 – 22.05.1997), Podlipce, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Szymon Lorenc, Anna z d. Martyniszyn, mąż Stanisław

4. IV

Tymrakiewicz Aniela (21.01.1912 – 05.02.2004), Nuszcz, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie/Trościaniec Mały, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Andrzej Balbuza, Maria z d. Maliszewska, mąż Michał

Tymrakiewicz Michał (26.09.1908 – 23.03.1987), Trościaniec Mały, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Julian, Maria z d. Rajter, żona Aniela z d. Balbuza

5. IV

Kraska Maria (23.02.1915 – 08.12.1998), Smyków, rodzice: Wojciech Marszałek, Aniela, mąż Michał

Kraska Michał (22.09.1912 – 19.10.1986), rodzice: Jan, Joanna, żona Maria z d. Marszałek

- Kraska Józef** (08.09.1951 – 24.02.2008), Łagodzin, rodzice: Michał, Maria z d. Marszałek
6. IV
Rozenblut Wiktoria (31.12.1902 – 10.03.1983), Horodyłów, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie/Jelechowice, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Andrzej Olejnik, Anna z d. Głowiak, mąż Zygmunt
Rozenblut Zygmunt (25.08.1899 – 28.09.1973), Wiedeń, Austria/Jelechowice, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Wilhelm, Róża z d. Mirr, żona Wiktoria z d. Olejnik
Rozenblut Henryk (02.02.1944 – 13.04.1974), Horodyłów, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie/Jelechowice, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Zygmunt, Wiktoria z d. Olejnik
7. IV
Buszkiewicz Daniel (02.03.1897 – 14.10.1985), Monastyrek, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Justyna Buszkiewicz, żona Aniela
Buszkiewicz Aniela (06.05.1901 – 14.09.1971), Trościaniec Mały, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie/Monastyrek, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Józef Wilk, Magdalena, mąż Daniel
8. IV
Czernecki Jan (01.03.1931 – 09.12.1968), zginął tragicznie, Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Józef, Maria z d. Stojanowska
9. IV
Stojanowska Maria (07.01.1902 – 11.08.1961), Monastyrek, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Daniel
10. IV
Buszkiewicz Justyna (06.10.1870 – 28.10.1964), Monastyrek, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie
11. IV
Szafrańska Katarzyna (07.02.1895 – 13.08.1967), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Piotr, Rozalia z d. Kłak
Wilk Maria (09.05.1921 – 08.01.2010), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Michał Szafrański, Katarzyna z d. Stojanowska
Wilk Józef (10.04.1912 – 26.06.1967), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Jan, Katarzyna z d. Tkaczyk, żona Maria z d. Szafrańska
Wilk Katarzyna (11.05.1878 – 21.11.1964), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Antoni, Tekla z d. Szafrańska
12. IV
Fronczak Seweryn (07.12.1936 – 20.11.1993), rodzice: Feliks, Henryka z d. Cwalińska

Wilk Wanda⁴ (1943 – 1946), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie
Wilk Stefania (1912 – 1988), Zazule, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie,
rodzice: Jan Stojanowski, Anna z d. Jurcan, mąż Michał
Wilk Michał (1910 – 1963), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie,
rodzice: Stanisław, Zofia z d. Kowalik, żona Stefania z d. Stojanowska

13.IV

Kopyra Marta (23.04.1895 – 02.12.1962), Lackie Wielkie, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Mikołaj, Anna z d. Twardowska, mąż Paweł

Kopyra Paweł (26.01.1893 – 23.05.1983), Lackie Wielkie, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Tomasz, Maria, żona Marta

14.IV

Krall Michał, Ks. Kanonik Michał Krall (22.09.1894 – 22.10.1962), Sobieczów, par. Ostrów, k/Sokala, woj. lwowskie/Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Jan, Anna z d. Jankiewicz

15.IV

Stojanowski Wojciech (23.04.1880 – 13.06.1962), Zazule, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Sebastian, Maria

16.IV

Wilk Helena (02.03.1914 – 28.10.1994), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Antoni Stojanowski, Franciszka z d. Wilk, mąż Szczepan

Wilk Józef (24.11.1953 – 25.07.1960), Pyrzany, rodzice: Szczepan, Helena z d. Stojanowska

Wilk Szczepan (25.12.1909 – 09.02.1992), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Michał, Anna z d. Kozak, żona Helena z d. Stojanowska

17.IV

Balbuza Andrzej (12.09.1878 – 24.05.1962), Cebrów, pow. tarnopolski, woj. tarnopolskie, rodzice: Elias, Anastazja z d. Bodnar?, żona Maria z d. Maliszewska

Balbuza Maria (01.01.1890 – 22.08.1977), Zagórze, pow. Zborów, woj. tarnopolskie, rodzice: Jan, Maria z d. Maliszewska, mąż Andrzej

18.IV

Stojanowska Katarzyna (20.05.1903 – 07.12.1962), Iwaczów, pow. Zborów, woj. tarnopolskie/Trościaniec Mały?, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Stefan, Krystyna z d. Duma, mąż Michał

Stojanowski Michał (29.09.1905 – 12.10.1987), Trościaniec Mały, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Wojciech, Pelagia z d. Ćwihun, żona

4 Wg akt PUR: ur. 9.03.1943 Kozaki.

Katarzyna

19.IV

Klak Anna (07.10.1907 – 12.03.1976), Amrozy, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie /Monastyrzów, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Grzegorz, Zofia z d. Buszkiewicz, mąż Stanisław

Klak Stanisław (08.05.1901 – 29.11.1963), Zazule, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Andrzej, Franciszka z d. Stojanowska, żona Anna

20.IV

Wróbel Janina z d. Wysocka (24.11.1909 – 09.12.1964)

21.IV

Andrzejko Jan (18.04.1893 – 03.06.1980), Zazule, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Tomasz, Anna z d. Maśnik?, żona Katarzyna

Andrzejko Katarzyna (14.02.1884 – 16.10.1985), Zazule, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Mikołaj, Magdalena z d. Stojanowska, mąż Jan

22.IV

Soja Julia (18.01.1908 – 01.03.1988), Laszków, pow. radziechowski, woj. tarnopolskie, rodzice: Mikołaj Mazurek, Anna z d. Hawryłów, mąż Mikołaj

Soja Mikołaj (06.12.1906 – 17.01.1972), Laszków, pow. radziechowski, woj. tarnopolskie, rodzice: Michał, Anna z d. Skiedan, żona Julia z d. Mazurek

23.IV

Stojanowska Janina (22.06.1926 – 17.04.1992), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Piotr Pańczyszyn, Natalia z d. Wilk, mąż Władysław

Stojanowski Władysław (03.10.1923 – 10.10.1980), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Michał, Maria z d. Wilk lub Józef, Tekla Tkaczuk?, żona Janina z d. Pańczyszyn

Pańczyszyn Piotr (02.10.1900 – 20.01.1975), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Grzegorz, Anna z d. Ferensowicz

Pańczyszyn Natalia (13.10.1904 – 23.09.1985), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Stanisław, Zofia z d. Kowalik

Wilk Zofia (12.03.1880 – 12.03.1966), Złoczów, woj. tarnopolskie /Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Jan, Maria

24.IV

Pańczyszyn Zofia⁵ (24.01.1926 – 11.10.2004), Łuka, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie/Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Andrzej Czerniecki, Tekla z d. Sołoninka

5 Wg KMP: 24.01.1926 – 11.10.2004.

- Pańczyszyn Jan** (31.08.1927 – 10.04.1982), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Piotr, Natalia z d. Wilk, żona Zofia z d. Czerniecka
- 25.IV
Wolański Henryk (05.06.1961 – 15.12.1992), Pyrzany, rodzice: Zygmunt, Stanisława z d. Domarecka
Wolański Zygmunt (10.10.1925 – 25.08.1987), rodzice: Teofil, Albina, żona Stanisława z d. Domarecka
- 26.IV
Wilk Józef (12.10.1912 – 03.02.1992), rodzice: Antoni, Katarzyna z d. Naływajko
Kratzel Maria (12.04.1941 – 11.12.2009), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Józef Wilk, Helena z d. Domarecka
- 27.IV
Drobyk Paulina (01.08.1916 – 26.02.2004), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Grzegorz Buryk, Magdalena z d. Wilk, mąż Dymitr
Drobyk Dymitr (10.02.1911 – 17.10.1994), Łuka, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Daniel, Maria z d. Pełech, żona Paulina z d. Buryk
- 28.IV
Drobyk Józef (25.06.1947 – 19.03.1997), rodzice: Dymitr, Paulina z d. Buryk
- 29.IV
Stojanowski Józef Kazimierz (19.03.1930 – 12.10.2000), Złoczów-Wrocław-Toronto⁶, rodzice: Anna, Mikołaj

RZĄD V

1. V
Czerniecki Andrzej (02.04.1938 – 16.10.1996), Łuka, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Andrzej, Tekla z d. Sołoninka
2. V
Rozenblutt Emilia (14.02.1929 – 17.09.1978), rodzice: Daniel Buszkiewicz, Aniela z d. Wilk, mąż Stanisław
Rozenblutt Stanisław (18.04.1930 – 01.03.2003), Horodyłów, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie/Jelechowice, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Zygmunt, Wiktoria z d. Olejnik, żona Emilia z d. Buszkiewicz
3. V
Buszkiewicz Bazyli (14.08.1909 – 29.11.1979), Trościaniec Mały, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Justyna Buszkiewicz, żona Maria z d. Wilk
Buszkiewicz Maria (17.02.1907 – 19.09.1975), Trościaniec Mały, pow.

6 Napis z nagrobka.

Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Józef Wilk, Magdalena z d. Kłak, mąż Bazyli

4. V

Olejniki Anna (24.03.1913 – 16.07.1984), Horodyłów, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie /Jelechowice, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Jacenty Krzyżanowski, Maria z d. Głowiak, mąż Bazyli

Olejniki Bazyli (23.03.1907 – 28.08.1975), Horodyłów, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie /Jelechowice, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Andrzej, Anna z d. Głowiak, żona Anna z d. Krzyżanowska

5. V

Ciesielski Kazimierz (18.02.1905 – 06.01.1970), rodzice: Michał, Maria z d. Wilk

6. V

Rozenblut Józef (09.03.1932 – 17.04.2008), Horodyłów, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie /Jelechowice, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Zygmunt, Wiktoria z d. Olejnik

7. V

Czarnodolski Bazyli (14.04.1899 – 07.05.1956), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Mateusz, Katarzyna z d. Iwasiuta, żona Rozalia z d. Banek

Czarnodolska Rozalia (06.11.1899 – 14.11.1960), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Aleksander Banek, Agnieszka z d. Wilk, mąż Bazyli

8. V

Kopyra Elżbieta Ewa (09.12.1972 – 28.08.2011), Bogdaniec, rodzice: Bronisław Zbigniew Tkaczyk, Irena z d. Szelczyńska, mąż Andrzej

9. V

Stojanowska Anna (1885 – 1961), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Erazm, Agnieszka z d. Stojanowska, mąż Jan

Stojanowski Jan⁷ (20.07.1886 – 03.05.1961), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Wincenty, Jadwiga z d. Stojanowska

10. V

Buryk Grzegorz (1888 – 1955), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Daniel, Anna, żona Magdalena z d. Wilk

11. V

Żółtański Alojzy⁸, Bohutyn, pow. Zborów, woj. tarnopolskie

Żółtańska Katarzyna⁹, Bohutyn, pow. Zborów, woj. tarnopolskie

7 Obecnie tylko daty 1886-1961.

8 Wg akt PUR: ur. 1882, Bohutyn, pow. Zborów.

9 Wg akt PUR: ur. 1888 Bohutyn, pow. Zborów.

Żółtański Józef¹⁰(syn), Bohutyn, pow. Zborów, woj. tarnopolskie

12.V

Stojanowska Maria (05.10.1898 – 24.11.1968), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Michał, Anna z d. Kozak, mąż Michał

Stojanowski Michał (14.04.1895 – 21.02.1955), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Antoni, Maria z d. Wilk, żona Maria z d. Wilk

13.V

Tkaczyk Anna¹¹ (05.09.1902 – 05.05.1994), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Antoni Stojanowski, Maria z d. Wilk, mąż Michał

Tkaczyk Michał (06.10.1902 – 03.03.1956), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Jan, Anastazja z d. Pańczyszyn, żona Anna z d. Stojanowska

Pyrzany 1956 rok. Anna Tkaczyk, z domu Stojanowska (córka Antoniego i Marii Wilk) przy trumnie zmarłego męża Michała (syna Jana i Anastazji)

KRZYŻ

14.V

Wilk Tekla (05.08.1909 – 05.12.1998), Monastyrek pow. Złoczów, woj. tarnopolskie /Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Grzegorz, Zofia z d. Buszkiewicz, mąż Michał

Wilk Michał¹² (24.10.1907 – 20.06.1960), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Jan, Katarzyna z d. Tkaczyk, żona Tekla

10 Wg akt PUR: ur. 1913 Bohutyn, pow. Zborów.

11 Obecnie tylko daty 1902-1956, 1902-1994.

12 Z innych źródeł (ustnych) – zginął tragicznie.

15.V

Stojanowski Antoni¹³(przeżył 79 lat), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Stanisław, Katarzyna z d. Krutnik, żona Franciszka

16.V

Pelech Stanisław (26.05.1924 – 03.10.1958), rodzice: Grzegorz, Tekla z d. Stojanowska

17.V

Pelech Tekla (1881 – 17.10.1961), Trościaniec Mały, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Sebastian, Maria z d. Sawras

Pelech Grzegorz (1875 – 10.10.1958), Trościaniec Mały pow. Złoczów, woj. tarnopolskie/Zazule, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Szymon, Agrypina z d. Baryła, żona Tekla

18.V

Stojanowski Józef (16.10.1906 – 14.03.1971), Zazule?, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Jan, Maria z d. Krutnik

Stojanowski Michał (22.05.1930 – 05.11.1959), Zazule, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Józef, Katarzyna z d. Mroczo

19.V

Zabrocka Maria (23.02.1919 – 25.11.1994), rodzice: Michał Partoła, Rozalia z d. Szafrńska, mąż Józef

Zabrocki Józef¹⁴ (11.05.1912 – 09.03.1960), rodzice: Paweł, Anna z d. Stojanowska, żona Maria z d. Partoła

20.V

Partoła Michał (12.09.1891 – 06.07.1970), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Tomasz, Anna z d. Szafrńska

Partoła Rozalia (27.09.1887 – 02.11.1961), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Wojciech, Agnieszka z d. Kłak, mąż Michał

21.V

Żółtańska Helena (24.11.1928 – 20.09.2008), Monastyrek, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Franciszek, Marta, mąż Franciszek

Żółtański Franciszek (22.05.1921 – 25.08.1977), Bohutyn, pow. Zborów, woj. tarnopolskie, rodzice: Alojzy, Katarzyna, żona Helena

22.V

Kulpa Bronisław (23.09.1933 – 09.09.1992), Horodyłów, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie/Jelechowice, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Julian, Franciszka z d. Krzyżanowska, żona Elżbieta z d. Isków

23.V

Kulpa Franciszka (30.03.1910 – 10.06.1979), Horodyłów pow. Złoczów,

13 Wg akt: 9.03.1878-5.07.1957.

14 To samo nazwisko i daty życia występują dwukrotnie, zob. rząd VIII, grób 2.

woj. tarnopolskie/Jelechowice, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Jacenty Krzyżanowski, Maria z d. Głowiak, mąż Julian

Kulpa Julian (31.12.1909 – 12.08.1989), Horodyłów pow. Złoczów, woj. tarnopolskie/Jelechowice, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Karol, Katarzyna z d. Homotiuk, żona Franciszka z d. Krzyżanowska

24.V

Fronczak Rafał (15.05.1984 – 18.05.1984), Pyrzany, rodzice: Bolesław, Barbara z d. Piątek

25.V

Soja Michał (04.11.1933 – 23.04.1988), Laszków, pow. radziechowski, woj. tarnopolskie, rodzice: Mikołaj, Julia z d. Mazurek

26.V

Lutostańska Halina (18.01.1960 – 22.09.1998), Bogdaniec, rodzice: Michał Soja, Maria z d. Kłak, mąż Bogdan

27.V

Pelech Genowefa (16.05.1922 – 20.11.1991)

Pelech Józef (07.08.1912 – 21.06.1996), Trościaniec Mały, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Grzegorz, Tekla z d. Stojanowska, żona Genowefa

28.V

Stojanowski Władysław (08.11.1931 – 02.12.1992), Trościaniec Mały, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Michał, Katarzyna z d. Harasymów, żona Maria z d. Stojanowska

29.V

Nachowiak Kazimiera (07.04.1956 – 17.11.2004), Pyrzany / Nowiny Wielkie, rodzice: Władysław, Maria

30.V

Bartosiewicz Marian (31.07.1956 – 13.11.1997), rodzice: Julian, Zofia z d. Dorabiała, żona Krystyna z d. Wilk

31.V

Machowska Janina (01.10.1932 – 09.05.2006), Horodyłów pow. Złoczów, woj. tarnopolskie/Jelechowice, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Julian Kulpa, Franciszka z d. Krzyżanowska, mąż Marian

Machowski Marian (30.03.1932 – 25.05.1999), Trościaniec Mały, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Wojciech, Maria z d. Pelech, żona Janina z d. Kulpa

32.V

Nachowiak Eugeniusz (31.03.1954 – 20.04.2008), Nowiny Wielkie, rodzice: Dominik, Wanda z d. Szelağ

RZĄD VI

1. VI
Buczyńska Aniela (06.05.1919 – 08.04.1997), Monastyrzek, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Wojciech Wydra, Maria z d. Cichocka, mąż Sławomir
2. VI
Stojanowska Eudokia (08.03.1894 – 20.02.1980), Zazule, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Jan, Anna, mąż Jan
Stojanowski Jan (05.02.1893 – 20.10.1977), Zazule, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Jakub, Pelagia z d. Horodyłowska, żona Eudokia
3. VI
Okrzymowska Bronisława (16.09.1892 – 04.12.1964), Kniaże, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Piotr, Karolina z d. Tymecka, mąż Władysław
Okrzymowski Władysław (02.01.1896 – 24.11.1962), Kniaże, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Józef, Antonina? z d. Wesołowska, żona Bronisława
4. VI
Kłak Michał (21.09.1893 – 06.03.1961), Monastyrzek, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Józef, Maria z d. Pelech
Kłak Maria (14.08.1891 – 19.05.1963), Monastyrzek, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie/Luka?, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Antoni Pelech, Parascewia z d. Kaszmir, mąż Michał
5. VI
Wilk Zenon (30.09.1941 – 11.08.1960), zginął tragicznie, Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Władysław, Eugenia
Wilk Władysław (19.02.1919 – 10.03.1956), rodzice: Jan, Katarzyna z d. Mycko, żona Eugenia z d. Malinowska
6. VI
Stojanowska Maria¹⁵ (24.01.1870 – 09.01.1955), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Stefan Krutnik, Teresa z d. Stojanowska, mąż Michał
Stojanowski Michał (28.02.1874 – 18.09.1957), Zazule, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie /Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Jakub, Maria z d. Baran, żona Maria z d. Krutnik
Stojanowska Jan (14.05.1907 – 01.01.1970), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Michał, Maria z d. Wilk, żona Katarzyna
Stojanowska Katarzyna (11.06.1911 – 30.03.1999), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Michał i Maria z d. Iwasiuta

15 Wg KMP z 1950 r.: rodzice: Stefan, Teresa z d. Stojanowska.

7. VI

Czerniecka Tekla (24.06.1895 – 27.09.1953), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie /Łuka, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Grzegorz Sołoninka, Rozalia z d. Wilk, mąż Andrzej

Czerniecki Andrzej (09.12.1888 – 25.06.1958), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie /Łuka, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Józef, Katarzyna z d. Hasij, żona Tekla z d. Sołoninka

8. VI

Mykietów Zofia (10.06.1904 – 30.11.1952), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Józef Czerniecki, Katarzyna z d. Hasij, mąż Michał

Mykietów Michał (27.09.1905 – 20.03.1977), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Onufry, Anna z d. Tkaczyk, żona Zofia z d. Czerniecka

Grób Zofii Mykietów ok. 1955 roku

9. VI

Pelech Halina (30.05.1948 – 23.11.1952), rodzice: Józef, Genowefa z d. Cwolińska

Pelech Jan¹⁶ (żył 6 miesięcy)

10.VI

16 Wg źródeł: Jan Grzegorz Pelech, 11.04.1955-29.11.1955, rodzice: Józef, Genowefa Cwolińska, Pyrzany.

Wilk Teresa (16.12.1949 – 25.03.1950)

11.VI

Stojanowska Rozalia (05.10.1906 – 10.04.1995), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Teodor, Anna z d. Kłak, mąż Maciej

Stojanowski Maciej¹⁷ (1898 – 27.12.1949), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie

12.VI

Wilk Paweł (22.03.1898 – 17.04.1949)

Wilk Anna¹⁸ (27.02.1904 – 13.05.1989), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Józef Stojanowski, Maria, mąż Paweł

13.VI

Krall Antonina (14.12.1883 – 05.03.1949), Sobieczów, par. Ostrów k/Sokala, woj. lwowskie/Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Jan, Anna z d. Jankiewicz

Krall Julia (12.02.1885 – 01.05.1959), Sobieczów, par. Ostrów k/Sokala, woj. lwowskie/Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Jan, Anna z d. Jankiewicz

14.VI

Iśków Stanisław (05.07.1931 – 17.06.1949), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Teodor, Zofia z d. Wilk

Pyrzany 21 czerwca 1949 roku - pogrzeb Stanisława Iśkowa
(fot. ze zbiorów Elżbiety Kulpy)

17 Wg akt PUR: ur. 1890 Kozaki.

18 Wg innych źródeł: 8.02.1904-13.05.1989, rodzice: Józef, Maria Nalewajko.

15.VI

Szczygielska Maria (1900 – 1972), Snowicz, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Onufry, Eudokia z d. Kupyn

Szczygielski Jan (1895 – 1950), żona Maria z d. Biel

16.VI

Stojanowski Stanisław (23.01.1928 – 19.03.1950)

17.VI

Duraj Helena (1926 – 1952), zginęła tragicznie, rodzice: Edmund, Maria z d. Maciejewska, mąż Stefan

18.VI

Kaszubowska Marianna (04.02.1905 – 01.12.1954), Niemcy, rodzice: Franciszek, Aniela z d. Przybyła, mąż Józef

19.VI

Klim Katarzyna (22.09.1905 – 31.08.1955), Mikołajów, pow. Żydaczów, woj. stanisławowskie, rodzice: Mikołaj, Katarzyna

Klim Władysław (04.07.1909 – 13.03.1967), Mikołajów, pow. Żydaczów, woj. stanisławowskie, rodzice: Onufry, Maria

20.VI

Pawłowska Janina (21.08.1963 – 18.02.1964)

Pawłowska-Wieromiejczuk Bronisława (08.12.1933 – 18.10.1999), Mikołajów, pow. Żydaczów, woj. stanisławowskie, rodzice: Władysław, Katarzyna

Pawłowski Władysław (20.02.1930 – 30.12.1981)

21.VI

Kłak Rozalia¹⁹ (17.07.1889 – 19.11.1977), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Józef Czerniecki, Katarzyna z d. Hasij, mąż Jan

22.VI

Pańczyszyn Józef (10.05.1921 – 13.03.1978), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Teodor, Zofia z d. Kłak, żona Maria

23.VI

Spólnik Helena (20.06.1918 – 01.11.1985), Monastyrek, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Józef Krutnik, Maria z d. Stojanowska, mąż Ludwik

Spólnik Ludwik (23.02.1916 – 22.06.1979), Jelechowice, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Kazimierz, Aniela z d. Kowalska, żona Helena z d. Krutnik

24.VI

Mazurek Józefa (09.09.1919 – 14.11.1986), Laszków, pow. radziechowski, woj. tarnopolskie, rodzice: Mikołaj, Anna z d. Hawryłów

¹⁹ Wg akt: 17.07.1889 -19.09.1977.

25.VI

Stojanowski Edward (10.11.1926 – 18.12.1989), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Maciej, Rozalia z d. Stojanowska, żona Emilia z d. Partoła

Stojanowska Emilia (10.08.1932 – 15.08.2011), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Michał Partoła, Rozalia z d. Szafrńska, mąż Edward

26.VI

Hawryłów Magdalena (22.02.1909 – 13.12.1991), Ścianka, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Michał, Katarzyna, mąż Jan

Hawryłów Jan (26.03.1905 – 18.05.1977)

Mykietów Stanisław (23.03.1933 – 15.12.2009), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Michał, Zofia z d. Czerniecka, żona Katarzyna

Maliszewska Anna (13.05.1907 – 17.12.1997)

27.VI

Janecka Maria (23.06.1935 – 13.05.1992), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Maciej Stojanowski, Rozalia z d. Kozak, mąż Władysław

Janecki Władysław (30.05.1934 – 07.02.2007), Wieszchorzewo?, rodzice: Wincenty, Franciszka, żona Maria

28.VI

Stojanowska Karolina (09.03.1911 – 10.10.1993), Zazule, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie/Łuka, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Franciszek, Agnieszka z d. Drzała, mąż Andrzej

Stojanowski Andrzej (18.09.1905 – 29.07.2007), Zazule, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie/Łuka, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Michał, Maria z d. Iwasiuta, żona Karolina

29.VI

Wilk Emil (19.06.1939 – 05.12.1996), Trościaniec Mały, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Michał, Maria z d. Kłak, żona Ludwika z d. Soja

30.VI

Stojanowski Jan (01.01.1955 – 05.01.2000), Pyrzany, rodzice: Józef, Maria z d. Stojanowska

Stojanowski Józef (10.02.1929 – 18.12.2010), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Michał, Maria z d. Wilk, żona Maria z d. Stojanowska

RZĄD VII

1. VII

Banek Teresa (13.06.1931 – 26.05.2008), Krynka/Nowiny Wielkie, ro-

dzice: Władysław Kędzior, Marianna

Banek Franciszek (10.12.1925 – 28.06.1994), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie /Nowiny Wielkie, rodzice: Grzegorz, Rozalia z d. Kłak, żona Teresa z d. Kędzior

2. VII

Futerko Franciszka (08.12.1931 – 02.02.1987), rodzice: Stanisław, Anna z d. Hutnik, mąż Władysław

3. VII

Czerniecka Maria (04.08.1897 – 07.03.1977), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Wincenty Stojanowski, Jadwiga, mąż Józef

Czerniecki Józef (22.10.1896 – 22.01.1986), Zazule, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie /Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Jan, Magdalena z d. Głowiak, żona Maria z d. Stojanowska

4. VII

Stojanowska Zofia (25.03.1886 – 08.04.1985), Monastyrzek, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Mikołaj Buszkiewicz, Anna z d. Głowiak, mąż Józef

Stojanowski Józef (02.03.1892 – 28.01.1964), Monastyrzek, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Wincenty, Jadwiga z d. Stojanowska, żona Zofia z d. Buszkiewicz

5. VII

Banek Grzegorz (1880 – 09.04.1960), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Jan, Maria z d. Kłak, żona Rozalia z d. Kłak

Banek Rozalia (1887 – 11.01.1965), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Paweł Kłak, Maria, mąż Grzegorz

6. VII

Pałulich Maria (27.01.1867 – 28.10.1956)

7. VII

Wilk Maria (żyła 80 lat, zm. 1955), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Paweł Kłak, Zofia

8. VII

Wilk Helena (1918 – 1955), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Józef Domarecki, Rozalia z d. Szafrńska, mąż Józef

Wilk Stanisława (1913 – 1966), Tuczępy, rodzice: Tomasz Watrak, Marianna, mąż Józef

9. VII

Czerniecki Franciszek (02.02.1897 – 17.07.1954), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Józef, Katarzyna z d. Hasij, żona Maria z d. Wilk

Czerniecka Maria (01.08.1903 – 23.10.1986), Kozaki, pow. Złoczów, tarnopolskie, rodzice: Jan Wilk, Katarzyna z d. Tkaczyk, mąż Franciszek

10.VII

Wilk Józef (02.09.1933 – 20.06.1953), zginął tragicznie, Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Jan, Olga z d. Chładka

11.VII

Musiał Stanisława (02.04.1942 – 26.08.2009), Amrozy, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Kazimierz Stojanowski, Maria

12.VII

Stojanowska Maria (11.02.1902 – 13.03.1986), Ryków, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Justyna Buszkiewicz, mąż Kazimierz

Stojanowski Kazimierz (1893 – 1951), Monastyrzek, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Antoni, Agafia z d. Pelech, żona Maria z d. Buszkiewicz

13.VII

Wydra Maria (25.03.1878 – 04.01.1962), Bieniów, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie /Monastyrzek?, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Jan, Zofia z d. Jabłońska, mąż Wojciech

Wydra Wojciech (żył 78 lat, zm. 16.02.1949), żona Maria

14.VII

Domarecki Mikołaj (06.12.1906 – 13.11.1948)

Stojanowska Maria (06.01.1908 – 09.11.1987), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Antoni, Katarzyna z d. Nalewajko, mąż Stanisław

15.VII

Stojanowski Wojciech (1892 – 1947), żona Anna

Stojanowska Anna (1894 – 1967), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Michał, Maria z d. Kłak, mąż Wojciech

16.VII

Wróbel Alicja (28.12.1948 – 14.05.1949)

Wróbel Marian (15.03.1915 – 02.02.1949)

17.VII

NN

Nieznany grób z krzyżem i obramowaniem z lastryko

18.VII

Stojanowska Maria (27.03.1955 – 23.05.1955), rodzice: Michał, Janina z d. Stojanowska

19.VII

NN

Duży grób/groby dziecięcy? z drewnianym krzyżem, otoczony metalowym płotem

20.VII

Stojanowska Maria (14.06.1949 – 11.06.1950), Pyrzany, rodzice: Jan,

Rozalia z d. Mazurek

Stojanowski Jan (31.05.1952 – 19.06.1952), rodzice: Jan, Rozalia z d. Mazurek

21.VII

Golemba Maria (01.03.1926 – 23.02.2009), Boniszyn, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Mikołaj, Anastazja z d. Kowalska

Golemba Józef (12.01.1948 – 28.05.1948)

22.VII

NN

Dziecięcy grób ziemny bez krzyża

23.VII

NN

Dziecięcy grób z metalowym krzyżem, obramowanie z lastryko

24.VII

Wojciechowski Władysław²⁰ (01.06.1912 – 14.08.1997), Płuhów, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie/Łuka, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Andrzej, Julia z d. Chałupka, żona Olga z d. Nalewajko

Wojciechowska Maria²¹

25.VII

NN

Dziecięcy grób – biały nagrobek z krzyżem, bez tablicy

26.VII

NN

Dziecięcy grób ziemny

27.VII

Święs Emilia (19.03.1914 – 12.05.1993), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Wojciech Stojanowski, Anna z d. Siemaszko, mąż Leon

Święs Leon²² (02.02.1913 – 20.07.1953), rodzice: Jan, Maria z d. Smaga, żona Emilia z d. Stojanowska

28.VII

Filipiak Stanisław (17.11.1917 – 17.09.1979), żona Zofia

Filipiak Zofia (31.01.1924 – 17.12.1983), Sompolno, rodzice: Franciszek, Michalina z d. Malińska, mąż Stanisław

29.VII

Janicka Michalina (24.09.1899 – 25.10.1981), rodzice: Wawrzyniec Maliński, Maria, mąż Franciszek

20 Dane z nagrobka na cmentarzu w Pyrzanach: Władysław Wojciechowski, córka Maria.

21 Wg akt: 20.01.1951-12.03.1951, wg KMP z 1950 r. rodzice: Władysław, Olga z d. Nalewajko, ur. 20.01.1951.

22 Zginął tragicznie.

Janicki Franciszek (09.10.1898 – 22.05.1981), rodzice: Józef, Magdalena, żona Michalina z d. Malińska

30.VII

Stojanowski Mateusz (03.05.1990 – 03.05.1990)

31.VII

Stojanowski Leon (17.09.1909 – 29.03.1988), Zazule, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Paweł, Anna z d. Pelech, żona Maria z d. Kowaliszyn

Stojanowska Maria (12.03.1915 – 06.05.1998), Zazule, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Jan Kowaliszyn, Anna, mąż Leon

32.VII

Stojanowska Rozalia (31.03.1924 – 16.03.1994), Laszków, pow. radziechowski, woj. tarnopolskie, rodzice: Mikołaj Mazurek, Anna z d. Hawryłów, mąż Jan

Stojanowski Jan (24.11.1922 – 07.03.2010), Trościaniec Mały, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Wojciech, Parascewia z d. Ćwihun, żona Rozalia z d. Mazurek

33.VII

Lesiuk Jan (15.05.1951 – 15.01.1995)

Lesiuk Józef (19.10.1912 – 09.02.1998), Monastyrzek, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Mikołaj i Maria z d. Kłosińska, żona Antonina d. Ferensowicz

Lesiuk Antonina (10.10.1922 – 21.06.2011), Monastyrzek, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Karol Ferensowicz, Franciszka z d. Stojanowska

34.VII

Tkaczyk Zbigniew (18.11.1945 – 27.07.1995), Pyrzany, rodzice: Michał, Anna z d. Stojanowska

35.VII

Przygoda Marian (21.03.1928 – 17.10.1997), Wojnowice, rodzice: Jan, Aniela z d. Gałka

RZĄD VIII

1. VIII

NN

Nieznany grób ziemny z krzyżem i obramowaniem z lastryko

2. VIII

Zabrocki Józef²³ (1912 – 09.03.1960), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Paweł, Anna z d. Stojanowska, żona Maria z d.

23 Zob. rząd V, grób 19.

- Partoła
3. VIII
NN
Nieznany grób ziemny z krzyżem i obramowaniem z lastryko
4. VIII
Marciniuk Aleksandra (30.09.1896 – 03.02.1966)
Werenczuk Marianna (05.03.1901 – 16.03.1990)
5. VIII
Kuź Grzegorz (14.08.1886 – 15.02.1966), Ryków, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Wawrzyniec, Anna z d. Hasik
6. VIII
Krutnik Maria (żyła 73 lata, zm. 1962), Amrozy, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Kazimierz, Katarzyna z d. Krutnik
Krutnik Józef (żył 80 lat, zm. 1964), Amrozy, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie/Zazule, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Franciszek, Antonina z d. Stojanowska
7. VIII
NN
Grób dziecięcy ziemny z krzyżem z lastryko
8. VIII
NN
Grób ziemny z drewnianym krzyżem
9. VIII
Wilk Stanisław (15.09.1954 – 13.11.1954), rodzice: Józef, Helena z d. Domarecka
10. VIII
Rybiński Zdzisław (29.01.1961 – 22.07.1961), rodzice: Eugeniusz, Maria z d. Brona
11. VIII
Kuź Eugenia (17.07.1919 – 28.01.1999), Woroniaki, rodzice: Teodor Fedycki, Tekla z d. Ratuszna
Kuź Jan (11.05.1952 – 29.06.1952), rodzice: Paweł, Eugenia z d. Fedycka
12. VIII
Sitorska Anastazja (1877 – 1951), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie /Bieniów, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Józef Kłak, Tekla, mąż Michał
Sitorska Anna (20.10.1923 – 21.11.2000), Bieniów, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Michał, Anastazja z d. Kłak
13. VIII
NN

- Nieznany grób ziemny z krzyżem, obramowanie z lastryko
- 14.VIII
NN
Nieznany grób ziemny z krzyżem, obramowanie z lastryko
- 15.VIII
Stojanowski Wojciech (20.03.1885 – 11.02.1946)
Stojanowska Anna (08.08.1890 – 07.03.1970), Zazule, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Stefan, Maria z d. Semeszko
- 16.VIII
Hetman Stanisława²⁴ (20.12.1943 – 13.11.1945), rodzice: Michał, Anna z d. Jasinowska
- 17.VIII
Tymrakiewicz Maria (20.11.1910 – 09.01.1997), Bieniów, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Michał, Anastazja z d. Kłak, mąż Stefan
Tymrakiewicz Stefan (28.10.1917 – 06.07.1946), rodzice: Wawrzyniec, Aleksandra z d. Jasinowska, żona Maria
- Sześć dziecięcych grobów ułożonych w rzędzie po dwa:**
- 18.VIII
NN
Dziecięcy grób ziemny z krzyżem z lastryko
- 19.VIII
NN
Dziecięcy grób ziemny z krzyżem z lastryko
- 20.VIII
NN
Dziecięcy grób ziemny z drewnianym krzyżem
- 21.VIII
Pańczyszyn Jan (14.02.1948 – 21.03.1949)
- 22.VIII
Rajmundowska Halina²⁵ (19.10.1955 – 19.10.1955)
- 23.VIII
Stojanowska Krystyna (29.08.1951 – 07.11.1951)
- 24.VIII
Brona Józefa (20.03.1926 – 16.07.1946), zginęła tragicznie
- 25.VIII
Stojanowska Maria (17.01.1948 – 17.01.1948)
Stojanowski Mieczysław (30.03.1962 – 15.07.1962), rodzice: Władys-

24 Wg akt: Hetman Stanisława ur. 18.12.944, miejsce urodzenia - Pyrzany, rodzice: Michał, Anna Jasinowska, zm. 10.03.1946, pogrzeb 12.03.1946 r.

25 To samo nazwisko i data – grób nr 30 w rzędzie VIII.

ław, Maria z d. Stojanowska

26.VIII

Banek Marian (16.08.1947 – 15.09.1948)

27.VIII

Kaszubowska Czesia (29.02.1937 – 1937)

28.VIII

Marczak Halina (04.08.1948 – 23.12.1948)

29.VIII

Stojanowska Karolina²⁶ (1933 – 2007), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Teodor Pańczyszyn, Zofia z d. Kłak

Pańczyszyn Jan²⁷ (1929 – 1983), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Teodor, Zofia z d. Kłak

Pańczyszyn Jacenty²⁸ (1926 – 1961), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Teodor, Zofia z d. Kłak

Pańczyszyn Zofia²⁹ (1894 – 1947), mąż Teodor

Grób Zofii Pańczyszyn w 1947 roku

26 Daty dzienne wg źródeł: 16.10.1933-24.01.2007.

27 Daty dzienne wg źródeł: 10.09.1929 – 21.05.1983.

28 Daty dzienne wg źródeł: 17.09.1926-2.05.1961.

29 Daty dzienne wg źródeł: 11.10.1894-6.01.1947.

Rodzina przy grobie Zofii Pańczyszyn - ok. 1950 roku. Pańczyszynowie: Jan, Jacek, Józef, Teodor, Karolina (po mężu Stojanowska)

30.VIII

Rejmondowska Eugenia³⁰ (żyła 73 lata, zm. 01.01.1995), Zazule, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Jan Andrzejko, Katarzyna z d. Zabrocka, mąż Władysław

Rejmondowska Halina (19.10.1955 – 19.10.1955), rodzice: Władysław, Eugenia d. Andrzejko

Rejmondowski Władysław (20.05.1929 – 23.11.1998), Białobłoty, rodzice: Jan, Marianna, żona Eugenia

31.VIII

Filipiak Marian (25.11.1957 – 09.09.1998), rodzice: Stanisław, Zofia z d. Janicka

32.VIII

Póltorak Antoni (25.09.1939 – 10.03.2011), Wierchomska Mała, rodzice: Grzegorz, Anna z d. Urda

33.VIII

Osiński Janusz (16.06.1948 – 15.07.2010), Kargowa, rodzice: Józef, Janina z d. Szymańska

30 Wg KMP z 1950 r.: ur. 25.12.1922.

34.VIII

Tomczyszyn Piotr (10.05.1920 – 10.03.2004)

35.VIII

Stojanowski Karol (10.04.1914 – 09.09.2006), Trościaniec Mały, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Wojciech, Parascewia z d. Ćwihun, żona Aniela

Stojanowska Aniela (26.02.1926 – 01.09.2011), Amrozy, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Kazimierz, Maria

36.VIII

Czerniecki Michał (11.01.1927 – 22.11.2008), Zazule, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie/Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Józef, Maria z d. Stojanowska, żona Anna

37.VIII

Fajdek Danuta (23.09.1957 – 15.11.2005), Pyrzany, rodzice: Michał, Anna z d. Babij

38.VIII

Adamiak Maciej (29.03.1947 – 11.06.2001)

RZĄD IX

1. IX

Pączko Józef (07.02.1933 – 27.05.2009), Budyłów, pow. Brzeżany, woj. tarnopolskie, rodzice: Marcelli, Agnieszka, żona Janina z d. Krawczyk

2. IX

Stojanowska Tekla (01.10.1881 – 26.08.1974), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Antoni, Tekla z d. Tkaczyk, mąż Józef

3. IX

Ferensowicz Karol (01.11.1888 – 25.01.1972), Bieniów, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie / Monastyrek, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie / Amrozy?, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Michał, Maria z d. Gniewek, żona Franciszka

Ferensowicz Franciszka (26.08.1893 – 04.12.1984), Monastyrek, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Kazimierz, Katarzyna z d. Krutnik, mąż Karol

4. IX

Kutereba Józef (19.08.1888 – 02.03.1962), Rychcice, pow. Drohobycz, woj. lwowskie, rodzice: Franciszek, Julia, żona Rozalia

5. IX

NN

Grób ziemny z drewnianym krzyżem

6. IX

Golemba Mikołaj (05.05.1884 – 11.01.1958), Boniszyn, pow. Złoczów,

woj. tarnopolskie, rodzice: Piotr, Rozalia, żona Anna z d. Sitorska
Golemba Adam (17.08.1935 – 27.09.1999), Boniszyn, pow. Złoczów,
woj. tarnopolskie, rodzice: Mikołaj, Stefania z d. Rogowska

7. IX

Stojanowski Kazimierz (1860, zm. 22.12.1956), żył 96 lat, Amrozy,
pow. Złoczów, woj. tarnopolskie/Monastyrek, pow. Złoczów, woj. tar-
nopolskie, rodzice: Franciszek, Agnieszka

8. IX

Buszkiewicz Mikołaj (16.06.1858 – 7.04.1954), żona Anna z d. Głowiak
Kłak Stanisław (02.10.1933 – 09.05.1993), Monastyrek, pow. Złoczów,
woj. tarnopolskie, rodzice: Stanisław, Anna z d. Farian, żona Emilia

9. IX

NN

Grób ziemny z krzyżem, obramowanie z lastryka

10. IX

Wilk Julianna (25.03.1918 – 20.07.1987), rodzice: Józef, Stanisława,
mąż Józef

Wilk Katarzyna (06.07.1986 – 10.10.1953), Kozaki, pow. Złoczów, woj.
tarnopolskie, rodzice: Jan, Tadjanna z d. Szafrńska

11. IX

Czujka Piotr³¹, zginął tragicznie, Monastyrek, pow. Złoczów, woj. tar-
nopolskie /Amrozy, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Szymon,
Maria z d. Czech

12. IX

Kłak Wojciech (1879 – 13.08.1953), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tar-
nopolskie, rodzice: Józef, Tekla z d. Mycko

Kłak Apolonia (1890 – 06.12.1947)

13. IX

Kociolek Jan³² (1900 – 1968), Lackie Wielkie, pow. Złoczów, woj. tar-
nopolskie, rodzice: Franciszek, Antonina z d. Pierzyńska, żona Teofila z
d. Mandziuk

Kociolek Teofila³³ (1911 – 1958), Lackie Wielkie, pow. Złoczów, woj.
tarnopolskie, rodzice: Stefan Mandziuk, Ksenia z d. Bohacz

Kociolek Bolesław³⁴ syn (1931 – 1946), Lackie Wielkie, pow. Złoczów,
woj. tarnopolskie, rodzice: Jan, Teofila

14. IX

NN

31 Datyienne wg różnych źródeł: 23.12.1923-24.08.1953 lub 23.07.1923-02.07.1952.

32 Datyienne wg różnych źródeł: 24.06.1900-12.04.1968.

33 Datyienne wg różnych źródeł: 26.03.1911-29.12.1968.

34 Datyienne wg różnych źródeł: ur. 2.01.1932 - utopił się 2.11.1946 r.

Dziecięca mogiła ziemna z metalowym krzyżem

15.IX

Kondracka Anna (25.09.1908 – 04.06.1988)

Kondracki Antoni (13.10.1915 – 23.03.1988)

Gwardyś Jan (04.09.1910 – 09.10.1975)

Karkusz Maria (15.04.1903 – 24.02.1976)

Karkusz Wojciech (16.03.1893 – 29.11.1973)

Karkusz Michał (12.12.1935 – 25.11.1945)

Baszczuk Rozalia (11.08.1928 – 24.01.1988)

16.IX

Czarnodolski Jan (07.06.1911 – 01.11.2008), Zazule, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie/Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Mateusz, Katarzyna z d. Iwasiuta

Czarnodolska (08.01.1913 – 14.02.1998), Kozaki, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Michał Stojanowski, Maria z d. Wilk, mąż Jan

Stojanowska Maria (03.05.1877 – 05.11.1945)

17.IX

NN

Dziecięca mogiła ziemna z metalowym krzyżem i drewnianym obramowaniem

18.IX

Mazurenko Edward³⁵ (17.03.1945 – 02.10.1945), Nowiny Wielkie, rodzice: Marian, Stefania z d. Kowalska

19.IX

Stojanowski Jacek (29.01.1912 – 28.07.1951)

Banek Rozalia (14.04.1906 – 08.09.1945)

20.IX

Klak Franciszka (19.03.1872 – 04.11.1960), Trościaniec Mały, pow. Złoczów, tarnopolskie, rodzice: Sebastian Stojanowski, Maria z d. Sawras

Klak Andrzej³⁶ (19.04.1866 – 26.08.1945), żona Franciszka z d. Stojanowska

Klak Jan (19.03.1904 – 18.11.1975), Zazule, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie /Trościaniec Mały, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Andrzej, Franciszka z d. Stojanowska

21.IX

Kuszpil Anna (05.07.1891 – 20.08.1945), rodzice: Bazyli Furda, Anna,

35 Wg źródeł archiwalnych: Edward Mazurenko ur. 17.05.1945, zam. Nowiny Wielkie, rodzice: Marian, Stefania Kowalska, zm. 25.08.1945 r. w Nowinach, pogrzeb 27.08.1945 r. w Pyrzanach.

36 Wg źródeł archiwalnych: Klak Andrzej, lat 68, zam. Pyrzany, mąż Franciszki Stojanowskiej, zm. 26.08.1945, pogrzeb 27.08.1945 r.

mąż Władysław
Kuszpil Anna³⁷ (1948)

22.IX

Czarnecki Jan³⁸ (10.08.1944 – 25.07.1945), rodzice: Franciszek, Maria z d. Wilk

23.IX

Golemba Bronisław (18.08.1929 – 12.06.1989), Boniszyn, pow. Złoczów, woj. tarnopolskie, rodzice: Mikołaj, Stefania z d. Rogowska, kawaler

24.IX

Chmieleńska Zofia (13.05.1937 – 05.02.2004), rodzice: Rudolf, Maria

RZĄD X³⁹

1. X

Śmieja Mirosław (22.11.1950 – 17.08.2011), Nowiny Wielkie, rodzice: Stanisław, Barbara z d. Ast, żona Danuta

**Pyrzany, marzec 1956 roku – pogrzeb Michała Tkaczyka (syna Jana i Anastazji).
W tle - zburzony kościół protestancki
(jak dotychczas jedyna znana nam powojenna fot. zboru)**

37 Wg źródeł archiwalnych: 4.02.1948-18.02.1948, Krzeszyce.

38 Wg źródeł archiwalnych: Czarnecki Jan, żył 2 miesiące, rodzice: Franciszek, Maria Wilk, zm. 29.08.1945, pochowany 30.08.1945 r.

39 Rząd X wyjątkowo zaczyna się od prawej strony – pierwszy i jak na razie jedyny grób jest przy prawym boku cmentarza.

Pyrzany – ceremonie pogrzebowe w kościele
(fotografia przedstawia wnętrze z dwoma bocznymi ołtarzami we wnękach)

Pyrzany, marzec 1956 rok – pogrzeb Michała Tkaczyka (syna Jana i Anastazji)

Danuta Zielińska (oprac.)

INDEKS OSÓB POCHOWANYCH NA CMENTARZACH NA KOZAKACH I W PYRZANACH

Legenda:

K – cmentarz na Kozakach

P – cmentarz w Pyrzanach

A

1. Adamiak Maciej – P – rz. VIII g. 38
2. Andrzejko Jan – P – rz. IV g. 21
3. Andrzejko Katarzyna – P – rz. IV g. 21

B

4. Bachryj Grzegorz – P – rz. II g. 4
5. Balbuza Andrzej – P – rz. IV g. 17
6. Balbuza Maria – P – rz. IV g. 17
7. Balbuza Stanisław – P – rz. IV g. 3
8. Balbuza Tekla – P – rz. IV g. 3
9. Bałacka Anna – P – rz. III g. 8
10. Bałuczyński Stanisław – P – rz. III g. 3
11. Banek Aniela – P – rz. III g. 20
12. Banek Bronisław – P – rz. III g. 20
13. Banyk Emilia – K – rz. II g. 8
14. Banek Franciszek – P – rz. VII g. 1
15. Banek Grzegorz – P – rz. VII g. 5
16. Banyk Jarosław – K – rz. II g. 7
17. Banek Józef – P – rz. III g. 20
18. Banyk Maria – K – rz. III g. 8
19. Banek Marian – P – rz. VIII g. 26
20. Banyk Roman – K – rz. III g. 6
21. Banyk Rozalia – K – rz. IV g. 13
22. Banek Rozalia – P – rz. VII g. 5
23. Banek Rozalia – P – rz. IX g. 19
24. Banek Teresa – P – rz. VII g. 1
25. Banyk – K – rz. V g. 1
26. Banyk Anna – P – rz. III g. 17
27. Banyk Antoni – K – rz. 4 g. 13
28. Baran Anna – K – rz. IV g. 9

29. Baran Anna – K – rz. VI g. 15
30. Baran Bogdan – K – rz. IV g. 16
31. Baran Bogdan – K – rz. VII g. 21
32. Baran Eliasza – K – rz. IV g. 9
33. Baran Maria – K – rz. VI g. 15
34. Bartosiewicz Marian – P – rz. V g. 30
35. Baszczuk Rozalia – P – rz. IX g. 15
36. Belecka Anastazja – K – rz. IV g. 24
37. Bieniek Wojciech – P – rz. III g. 23
38. Bojko Zenon – K – rz. VI g. 4
39. Brona Józefa – P – rz. VIII g. 24
40. Buczyńska Aniela – P – rz. VI g. 1
41. Buryk Danił – K – rz. IX g. 27
42. Buryk Grzegorz – P – rz. V g. 10
43. Buszkiewicz Aniela – P – rz. IV g. 7
44. Buszkiewicz Bazyli – P – rz. V g. 3
45. Buszkiewicz Daniel – P – rz. IV g. 7
46. Buszkiewicz Justyna – P – rz. IV g. 10
47. Buszkiewicz Maria – P – rz. V g. 3
48. Buszkiewicz Mikołaj – P – rz. IX g. 8

C

49. Chmieleńska Zofia – P – rz. IX g. 24
50. Ciesielski Kazimierz – P – rz. V g. 5
- Cymbaj zob. Symbaj
51. Czarniecki Jan – P – rz. IX g. 22
52. Czarnodolska Aniela – P – rz. IX g. 16
53. Czarnodolska Rozalia – P – rz. V g. 7
54. Czarnodolski Bazyli – P – rz. V g. 7
55. Czarnodolski Jan – P – rz. IX g. 16
56. Czerniecka Tekla – P – rz. VI g. 7
57. Czerniecka Maria – P – rz. VII g. 3
58. Czerniecka Maria – P – rz. VII g. 9
59. Czerniecki Andrzej – P – rz. VI g. 7
60. Czerniecki Andrzej – P – rz. V g. 1
61. Czerniecki Franciszek – P – rz. VII g. 9
62. Czerniecki Jan – P – rz. IV g. 8
63. Czerniecki Józef – P – rz. VII g. 3
64. Czerniecki Józef – K – rz. X g. 16
65. Czerniecki Michał – P – rz. VIII g. 36
66. Czujka Anna – K – rz. IX g. 33

- 67. Czujka Józef – K – rz. IX g. 33
- 68. Czujka Piotr – P – rz. IX g. 11
- 69. Czyściecka Anna – P – rz. III g. 6
- 70. Czyż Józef – K – rz. VII g. 7
- 71. Czyż Maria – K – rz. VII g. 7

D

- 72. Derewiński Piotr – K – rz. IV g. 11
- 73. Domarecka Rozalia– P – rz. III g. 11
- 74. Domarecki Mikołaj – P – rz. VII g. 14
- 75. Drobyk Dymitr – P – rz. IV g. 27
- 76. Drobyk Józef – P – rz. IV g. 28
- 77. Drobyk Paulina – P – rz. IV g. 27
- 78. Dub Olga – K – rz. IV g. 16
- 79. Dudar Anna – K – rz. XI g. 13
- 80. Dudar Elias – K – rz. XI g. 12
- 81. Duraj Helena – P – rz. VI g. 17
- 82. Duś Aleksander – K – rz. VII g. 6
- 83. Duś Olena – K – rz. VII g. 6
- 84. Drzała (Dżała) Franciszka – K – rz. IV g. 19
- 85. Drzała (Dżała) Iwan – K – rz. IV g. 19

F

- 86. Fajdek Danuta – P – rz. VIII g. 37
- 87. Ferensowicz Franciszka – P – rz. IX g. 3
- 88. Ferensowicz Jan – K – rz. X g. 5
- 89. Ferensowicz Karol – P – rz. IX g. 3
- 90. (Ferensowicz?) Stanisławenso... – K – rz. X g. 6
- 91. Ferensowicz Stanisław – K – rz. V g. 20
- 92. Ferensowicz Tekla – K – rz. VI g. 12
- 93. Ferensowicz Zofia – K – rz. V g. 20
- 94. Filipiak Marian – P – rz. VIII g. 31
- 95. Filipiak Stanisław – P – rz. VII g. 28
- 96. Filipiak Zofia – P – rz. VII g. 28
- 97. Fronczak Rafał – P – rz. V g. 24
- 98. Fronczak Seweryn – P – rz. IV g. 12
- 99. Futerko Franciszka – P – rz. VII g. 2

G

- Gładasz zob. Hładasz
- 100. Głowiak Anna – P – rz. III g. 16

- 101. Głowiak Michał – P – rz. III g. 16
- 102. Głowiak Stanisław – P – rz. III g. 16
- 103. Golemba Adam – P – rz. IX g. 6
- 104. Golemba Andrzej – P – rz. III g. 22
- 105. Golemba Bronisław – P – rz. IX g. 23
- 106. Golemba Józef – P – rz. VII g. 21
- 107. Golemba Maria – P – rz. VII g. 21
- 108. Golemba Mikołaj – P – rz. IX g. 6
- 109. Golemba Stefania – P – rz. III g. 22
- 110. Gwardyś Jan – P – rz. IX g. 15

H

- 111. Hałuszka Maria – K – rz. X g. 21
- 112. Hamarnyk Józef – K – rz. VIII g. 6
- 113. Hawryłów Jan – P – rz. VI g. 26
- 114. Hawryłów Magdalena – P – rz. VI g. 26
- 115. Hawryłyszyn K.W. – K – rz. VIII g. 7
- 116. Hawryłyszyn Michał – K – rz. VIII g. 7
- 117. Hetman Stanisława – P – rz. VIII g. 16
- 118. Heras Mikołaj – K – rz. VI g. 7
- 119. Hładasz Emilia – K – rz. III g. 15
- 120. Hładasz Józef – K – rz. III g. 15
- 121. Hładasz Nadia – K – rz. VI g. 20
- 122. Hładasz Piotr – K – rz. VI g. 20
- 123. Hładasz Stach – K – rz. XII g. 4
- 124. Hładasz Wasyl – K – rz. XI g. 5
- 125. Hładasz Zenon – K – rz. III g. 14

I

- 126. Isków Stanisław – P – rz. VI g. 14
- 127. Isków Teodor – P – rz. III g. 10
- 128. Isków Zofia – P – rz. III g. 10

J

- 129. Janecka Maria – P – rz. VI g. 27
- 130. Janecki Władysław – P – rz. VI g. 27
- 131. Janicka Michalina – P – rz. VII g. 29
- 132. Janicki Franciszek – P – rz. VII g. 29
- 133. Jurcan Józef – P – rz. III g. 21
- 134. Jurcan Józefa – P – rz. III g. 21

K

- 135.Kaniuka Parania – K – rz. VI g. 24
- 136.Kaniuka Roman – K – rz. VI g. 23
- 137.Karkusz Maria – P – rz. IX g. 15
- 138.Karkusz Michał – P – rz. IX g. 15
- 139.Karkusz Wojciech – P – rz. IX g. 15
- 140.Kaszubowska Czesia – P – rz. VIII g. 27
- 141.Kaszubowska Marianna – P – rz. VI g. 18
- 142.Klim Katarzyna – P – rz. VI g. 19
- 143.Klim Władysław – P – rz. VI g. 19
- 144.Kłak Andrzej – P – rz. IX g. 20
- 145.Kłak Anna – P – rz. III g. 27
- 146.Kłak Anna – P – rz. IV g. 19
- 147.Kłak Apolonia – P – rz. IX g. 12
- 148.Kłak Emilia – P – rz. III g. 27
- 149.Kłak Franciszka – P – rz. IX g. 20
- 150.Kłak Helena – P – rz. III g. 5
- 151.Kłak Jan – P – rz. II g. 9
- 152.Kłak Jan – P – rz. IX g. 20
- 153.Kłak Jan – K – rz. VII g. 20
- 154.Kłak Józef – P – rz. III g. 27
- 155.Kłak Józef – K – rz. VI g. 27
- 156.Kłak Józef – K – rz. VII g. 18
- 157.Kłak Józefa – K – rz. V g. 16
- 158.Kłak Maria – P – rz. II g. 9
- 159.Kłak Maria – P – rz. VI g. 4
- 160.Kłak Michał – P – rz. VI g. 4
- 161.Kłak Michał – P – rz. II g. 9
- 162.Kłak Michał – P – rz. III g. 5
- 163.Kłak Rozalia – P – rz. VI g. 21
- 164.Kłak Stanisław – P – rz. IV g. 19
- 165.Kłak Stanisław – P – rz. IX g. 8
- 166.Kłak Szczepan – P – rz. III g. 5
- 167.Kłak Tekla – P – rz. III g. 5
- 168.Kłak Tekla – K – rz. VI g. 27
- 169.Kłak Wojciech – P – rz. IX g. 12
- 170.Kłak Zofia – K – rz. V g. 16
- 171.Kobierzycki Jan – K – rz. IX g. 17
- 172.Kociołek Bolesław – P – rz. IX g. 13
- 173.Kociołek Jan – P – rz. IX g. 13
- 174.Kociołek Teofila – P – rz. IX g. 13

- 175.Kondracka Anna – P – rz. IX g. 15
- 176.Kondracki Antoni – P – rz. IX g. 15
- 177.Kopyra Elżbieta Ewa – P – rz. V g. 8
- 178.Kopyra Janina – P – rz. II g. 12
- 179.Kopyra Marta – P – rz. IV g. 13
- 180.Kopyra Paweł – P – rz. IV g. 13
- 181.Kopyra Szczepan – P – rz. II g. 12
- 182.Kotarba Katarzyna – K – rz. IV g. 27
- 183.Kowalczyk Adam – P – rz. III g. 29
- 184.Kowalczyk Helena – P – rz. III g. 29
- 185.Kowaliszyn Elias – P – rz. III g. 18
- 186.Kowaliszyn Józefa – P – rz. III g. 18
- 187.Kowska Pelagia – K – rz. IV g. 14
- 188.Kowski Piotr – K – rz. IV g. 14
- 189.Kozak Aniela – K – rz. VIII g. 15
- 190.Kozak Grzegorz – K – rz. IX g. 22
- 191.Kozak Iwan – K – rz. IV g. 10
- 192.Kozak Jakub – K – rz. X g. 9
- 193.Kozak Józef – K – rz. IV g. 8
- 194.Kozak Maria – K – rz. IX g. 22
- 195.Kozak Maria – K – rz. X g. 9
- 196.Kozak Piotr – K – rz. VII g. 10
- 197.Kozak Stefan – K – rz. VIII g. 15
- 198.Kozak Stefania – K – rz. VI g. 17
- 199.Kozak Tekla – K – rz. VIII g. 3
- 200.Kozak Zenon – K – rz. VII g. II
- 201.Krall Antonina – P – rz. VI g. 13
- 202.Krall Julia – P – rz. VI g. 13
- 203.Krall Michał Ks. Kanonik – P – rz. IV g. 14
- 204.Kraska Bartosz – P – rz. IV g. 1
- 205.Kraska Józef – P – rz. IV g. 5
- 206.Kraska Maria – P – rz. IV g. 5
- 207.Kraska Michał – P – rz. IV g. 5
- 208.Krawczuk Maria – K – rz. II g. 1
- 209.Krawczyk Katarzyna – P – rz. III g. 12
- 210.Krawczyk Piotr – P – rz. III g. 25 (grób bez tablicy)
- 211.Kratzel Maria z d. Wilk – P – rz. IV g. 26
- 212.Kruszczak Czesław – P – rz. II g. 1
- 213.Krutnik Józef – P – rz. VIII g. 6
- 214.Krutnik Maria – P – rz. VIII g. 6
- 215.Krystalewicz Maria – K – rz. IX g. 27

- 216.Krzyśko Edward Ks. Proboszcz – P – rz. III g. 14
- 217.Kulpa Bronisław – P – rz. V g. 22
- 218.Kulpa Franciszka – P – rz. V g. 23
- 219.Kulpa Julian – P – rz. V g. 23
- 220.Kuszpil Anna – P – rz. IX g. 21
- 221.Kuszpil Anna – P – rz. IX g. 21
- 222.Kutereba Józef – P – rz. IX g. 4
- 223.Kuż Eugenia – P – rz. VIII g. 11
- 224.Kuż Grzegorz – P – rz. VIII g. 5
- 225.Kuż Jan – P – rz. VIII g. 11

L

- 226.Lesiuk Antonina – P – rz. VII g. 33
- 227.Lesiuk Jan – P – rz. VII g. 33
- 228.Lesiuk Józef – P – rz. VII g. 33
- 229.Lutostańska Halina – P – rz. V g. 26

Ł

- 230.Łemczuk Piotr – K – rz. III g. 4
- 231.Łemczuk Rozalia – K – rz. III g. 5
- 232.Łemczuk Rozalia – K – rz. IV g. 4
- 233.Łotocka Zofia – K – rz. VIII g. 2
- 234.Łotocki Iwan – K – rz. VIII g. 1
- 235.Łukaszewska Aniela – P – rz. III g. 24
- 236.Łukaszewski Antoni – P – rz. III g. 24
- 237.Łukaszewski Bronisław – P – rz. III g. 24
- 238.Łukaszewski Władysław – P – rz. III g. 24

M

- 239.M...wicz Bronisław – K – rz. VIII g. 26
- 240.Machowska Janina – P – rz. V g. 31
- 241.Machowska Zofia – P – rz. II g. 2
- 242.Machowski Marian – P – rz. V g. 31
- 243.Machowski Wojciech – P – rz. II g. 2
- 244.Malinowska Aleksandra – K – rz. IV g. 5
- 245.Malinowska Maria – K – rz. IX g. 23
- 246.Malinowska Zofia – K – rz. IX g. 21
- 247.Malinowski Eugeniusz – K – rz. IV g. 5
- 248.Malinowski Michał – K – rz. VII g. 1
- 249.Malinowski Szymon – K – rz. IX g. 21
- 250.Maliszewska Anna – P – rz. VI g. 26

- 251. Marciniuk Aleksandra – P – rz. VIII g. 4
- 252. Marczak Halina – P – rz. VIII g. 28
- 253. Mazurek Józefa – P – rz. VI g. 24
- 254. Mazurenko Edward – P – rz. IX g. 18
- 255. Musiał Stanisława – P – rz. VII g. 11
- 256. Mykietów Michał – P – rz. VI g. 8
- 257. Mykietów Anna – K – rz. IX g. 24
- 258. Mykietów Onufry – K – rz. VII g. 16
- 259. Mykietów Stanisław – P – rz. VI g. 26
- 260. Mykietów Zofia – P – rz. VI g. 8

N

- 261. Nachowiak Eugeniusz – P – rz. V g. 32
- 262. Nachowiak Kazimiera – P – rz. V g. 29
- 263. Niedzielska Maria – K – rz. III g. 11
- 264. Niedzielski Michał – K – rz. III g. 11

O

- 265. Okrzymowska Bronisława – P – rz. VI g. 3
- 266. Okrzymowski Władysław – P – rz. VI g. 3
- 267. Olejnik Anna – P – rz. V g. 4
- 268. Olejnik Bazyli – P – rz. V g. 4
- 269. Osiński Janusz – P – rz. VIII g. 33
- 270. Ostalski Władysław – P – rz. III g. 1

P

- 271. Pająk Agnieszka – K – rz. IX g. 13
- 272. Pająk (Pająg) Anna – K – rz. VII g. 17
- 273. Pająk Antoni – P – rz. III g. 13
- 274. Pająk Franciszek – K – rz. VIII g. 8
- 275. Pająk Maria – P – rz. III g. 13
- 276. Pałulich Maria – P – rz. VII g. 6
- 277. Pańczyszyn Anna – K – rz. V g. 18
- 278. Pańczyszyn Grzegorz – K – rz. V g. 18
- 279. Pańczyszyn Jacenty – P – rz. VIII g. 29
- 280. Pańczyszyn Jan – P – rz. IV g. 24
- 281. Pańczyszyn Jan – P – rz. VIII g. 19
- 282. Pańczyszyn Jan – P – rz. VIII g. 29
- 283. Pańczyszyn Józef – P – rz. VI g. 22
- 284. Pańczyszyn Natalia – P – rz. IV g. 23
- 285. Pańczyszyn Piotr – P – rz. IV g. 23

286. Pańczyszyn Zofia – P – rz. IV g. 24
287. Pańczyszyn Zofia – P – rz. VIII g. 29
288. Partoła Michał – P – rz. V g. 20
289. Partoła Rozalia – P – rz. V g. 20
290. Pawłowska Janina – P – rz. VI g. 20
291. Pawłowska-Wieronieczuk Bronisława – P – rz. VI g. 20
292. Pawłowski Władysław – P – rz. VI g. 20
293. Pączko Józef – P – rz. IX g. 1
294. Pelech Genowefa – P – rz. V g. 27
295. Pelech Grzegorz – P – rz. V g. 17
296. Pelech Halina – P – rz. VI g. 9
297. Pelech Jan – P – rz. VI g. 9
298. Pelech Jan – P – rz. III g. 28
299. Pelech Józef – P – rz. V g. 27
300. Pelech Maria – P – rz. III g. 7
301. Pelech Maria – P – rz. III g. 28
302. Pelech Michał – P – rz. III g. 7
303. Pelech Stanisław – P – rz. V g. 16
304. Pelech Tekla – P – rz. V g. 17
305. Pęczak Antoni – P – rz. II g. 14
306. Pęczak Stanisław – P – rz. II g. 15
307. Półtorak Antoni – P – rz. VIII g. 32
308. Przygoda Marian – P – rz. VII g. 35
309. Pysznograj Olga – K – rz. II g. 2

R

310. Ratuszna Wiera – K – rz. III g. 13
311. Ratuszny Eugeniusz – K – rz. XII g. 5
312. Ratuszny Piotr – K – rz. III g. 12
313. Rejmondowska Eugenia – P – rz. VIII g. 30
314. Rajmundowska Halina – P – rz. VIII g. 22
315. Rejmondowska Halina – P – rz. VIII g. 30
316. Rejmondowski Władysław – P – rz. VIII g. 30
317. Romanyk Grzegorz – K – rz. VI g. 16
318. Romanyk Maria – K – rz. VI g. 16
319. Rozenblutt Emilia – P – rz. V g. 2
320. Rozenblut Henryk – P – rz. IV g. 6
321. Rozenblut Józef – P – rz. V g. 6
322. Rozenblutt Stanisław – P – rz. V g. 2
323. Rozenblut Wiktorja – P – rz. IV g. 6
324. Rozenblut Zygmunt – P – rz. IV g. 6

- 325.Rudnicka Paraskewia – K – rz. IX g. 28
- 326.Rudnicki Wasyl – K – rz. IX g. 28
- 327.Rudyńska Katarzyna – K – rz. IV g. 28
- 328.Rudyński Paweł – K – rz. IV g. 28
- 329.Rudzik Feliks Perpelnik – K – rz. 5 g. 2
- 330.Rybiński Zdzisław – P – rz. VIII g. 10

S

- 331.Sawczuk Józef – K – rz. IX g. 4
- 332.Sawczuk Rozalia – K – rz. V g. 19
- 333.Sawras Anna – K – rz. X g. 1
- 334.Sawras Franciszka – K – rz. IV g. 13
- 335.Sawras Grzegorz – K – rz. X g. 1
- 336.Sawras Jarosław – K – rz. II g. 5
- 337.Sawras Józef – K – rz. IV g. 13
- 338.Sawras Maria – K – rz. II g. 6
- 339.Sawras Maria – K – rz. IV g. 12
- 340.Sawras Michał – K – rz. IV g. 6
- 341.Sawras Mikołaj – K – rz. IX g. 3
- 342.Sawras Paweł – K – rz. IV g. 13
- 343.Sawras Tekla – K – rz. IX g. 24
- 344.Sawras Włodzimierz – K – rz. IV g. 12
- 345.Sawras Zenon – K – rz. VII g. 3
- Sembaj zob. Symbaj
- 346.Semeniuk Bartuś – P – rz. IV g. 2
- 347.Seńko Michał – K – rz. VII g. 4
- 348.Serba Michał – K – rz. XII g. 3
- 349.Serba Wiktor – K – rz. XII g. 2
- 350.Sitorska Anastazja – P – rz. VIII g. 12
- 351.Sitorska Anna – P – rz. VIII g. 12
- 352.Smolińska Antonina – K – rz. IX g. 7
- 353.Soja Julia – P – rz. IV g. 22
- 354.Soja Michał – P – rz. V g. 25
- 355.Soja Mikołaj – P – rz. IV g. 22
- 356.Spólnik Helena – P – rz. VI g. 23
- 357.Spólnik Ludwik – P – rz. VI g. 23
- 358.Stojanowska Aniela – K – rz. X g. 12
- 359.Stojanowska Aniela – P – rz. VIII g. 35
- 360.Stojanowska Anna – P – rz. III g. 9
- 361.Stojanowska Anna – P – rz. V g. 9
- 362.Stojanowska Anna – P – rz. VII g. 15

- 363.Stojanowska Anna – P – rz. VIII g. 15
364.Stojanowska Antonina – K – rz. VIII g. 11
365.Stojanowska Emilia – P – rz. VI g. 25
366.Stojanowska Eudokia – P – rz. VI g. 2
367.Stojanowska Ewa (Pająk) – P – rz. III g. 13
368.Stojanowska Janina – P – rz. III g. 30
369.Stojanowska Janina – P – rz. IV g. 23
370.Stojanowska Józefa – P – rz. III g. 4
371.Stojanowska Karolina – P – rz. VI g. 28
372.Stojanowska Karolina – P – rz. VIII g. 29
373.Stojanowska Katarzyna – P – rz. IV g. 18
374.Stojanowska Katarzyna – P – rz. VI g. 6
375.Stojanowska Katarzyna – K – rz. IX g. 14
376.Stojanowska Krystyna – P – rz. VIII g. 23
377.Stojanowska Maria – P – rz. III g. 32
378.Stojanowska Maria – P – rz. II g. 11
379.Stojanowska Maria – P – rz. II g. 13
380.Stojanowska Maria – P – rz. IV g. 9
381.Stojanowska Maria – P – rz. V g. 12
382.Stojanowska Maria – P – rz. VI g. 6
383.Stojanowska Maria – P – rz. VII g. 12
384.Stojanowska Maria – P – rz. VII g. 14
385.Stojanowska Maria – P – rz. VII g. 18
386.Stojanowska Maria – P – rz. VII g. 20
387.Stojanowska Maria – P – rz. VII g. 31
388.Stojanowska Maria – P – rz. VIII g. 25
389.Stojanowska Maria – P – rz. IX g. 16
390.Stojanowska Maria – K – rz. IX g. 9
391.Stojanowska Maria – K – rz. VI g. 33
392.Stojanowska Maria – K – rz. X g. 13
393.Stojanowska Maria Emilia – K – rz. IV g. 22
394.Stojanowska Paraskewia – K – rz. IX g. 33
395.Stojanowska Pelagia – P – rz. III g. 15
396.Stojanowska Rozalia – P – rz. VI g. 11
397.Stojanowska Rozalia – P – rz. VII g. 32
398.Stojanowska Stefania – P – rz. III g. 26
399.Stojanowska Stefania – K – rz. VI g. 32
400.Stojanowska Tekla – K – rz. VIII g. 14
401.Stojanowska Tekla – P – rz. IX g. 2
402.Stojanowska Zofia – P – rz. VII g. 4
403.Stojanowska Zofia – K – rz. IV g. 22

- 404.Stojanowski? – K – rz. VIII g. 28
405.Stojanowski Andrzej – P – rz. VI g. 28
406.Stojanowski Antoni – P – rz. V g. 15
407.Stojanowski Bronisław – P – rz. III g. 4
408.Stojanowski Edward – P – rz. VI g. 25
409.Stojanowski Franciszek – P – rz. II g. 11
410.Stojanowski Jacek – P – rz. IX g. 19
411.Stojanowski Jan – P – rz. V g. 9
412.Stojanowski Jan – P – rz. VI g. 2
413.Stojanowski Jan – P – rz. VI g. 6
414.Stojanowski Jan – P – rz. VI g. 30
415.Stojanowski Jan – P – rz. VII g. 20
416.Stojanowski Jan – P – rz. VII g. 32
417.Stojanowski Jan – K – rz. IV g. 21
418.Stojanowski Jan – K – rz. VIII g. 13
419.Stojanowski Józef – P – rz. VI g. 30
420.Stojanowski Józef – P – rz. III g. 9
421.Stojanowski Józef – P – rz. V g. 18
422.Stojanowski Józef – P – rz. VII g. 4
423.Stojanowski Józef – K – rz. VI g. 33
424.Stojanowski Józef – K – rz. X g. 12
425.Stojanowski Józef Kazimierz – P – rz. IV g. 29
426.Stojanowski Karol – P – rz. VIII g. 35
427.Stojanowski Kazimierz – P – rz. VII g. 12
428.Stojanowski Kazimierz – P – rz. IX g. 7
429.Stojanowski Leon – P – rz. VII g. 31
430.Stojanowski Maciej – P – rz. VI g. 11
431.Stojanowski Mateusz – P – rz. VII g. 30
432.Stojanowski Michał – P – rz. III g. 30
433.Stojanowski Michał – P – rz. V g. 12
434.Stojanowski Michał – P – rz. IV g. 18
435.Stojanowski Michał – P – rz. V g. 18
436.Stojanowski Michał – P – rz. VI g. 6
437.Stojanowski Michał – K – rz. VIII g. 25
438.Stojanowski Mieczysław – P – rz. VIII g. 25
439.Stojanowski Mikołaj – K – rz. IV g. 23
440.Stojanowski Stanisław – P – rz. III g. 15
441.Stojanowski Stanisław – P – rz. VI g. 16
442.Stojanowski Stanisław – K – rz. IV g. 22
443.Stojanowski Tytus – P – rz. II g. 13
444.Stojanowski Wincenty – K – rz. X g. 13

- 445.Stojanowski Władysław – P – rz. IV g. 23
446.Stojanowski Władysław – P – rz. V g. 28
447.Stojanowski Wojciech – P – rz. IV g. 15
448.Stojanowski Wojciech – P – rz. VII g. 15
449.Stojanowski Wojciech – P – rz. VIII g. 15
450.Stojanowski Wojciech – K – rz. VIII g. 18
451.Strzesak Henryk – P – rz. III g. 2
452.Symbaj (Sembaj, Cymbaj) Mikołaj – K – rz. X g. 22
453.Symbaj (Sembaj, Cymbaj) Pelagia – K – rz. X g. 22
454.Syrotyńska Anna – K – rz. IV g. 1
455.Syrotyńska Ewa – K – rz. IV g. 3
456.Syrotyńska Maria – K – rz. III g. 2
457.Syrotyńska Olga – K – rz. III g. 3
458.Syrotyński Iwan – K – rz. IV g. 2
459.Syrotyński Piotr – K – rz. III g. 3
460.Syrotyński Stefan – K – rz. III g. 1
461.Szafrąńska Katarzyna – P – rz. IV g. 11
462.Szczygielska Maria – P – rz. VI g. 15
463.Szczygielski Jan – P – rz. VI g. 15
464.Szewczuk (Szewczyk) Jan – K – rz. V g. 4
465.Szmejuk Maria – K – rz. IV g. 7
466.Szumińska Tekla – K – rz. X g. 9
467.Szumiński Konstanty – K – rz. X g. 9
468.Szupińska Katarzyna – K – rz. X g. 21
469.Szupińska Katarzyna – K – rz. VI g. 8
470.Szupiński Iwan – K – rz. X g. 21
471.Szupiński Stanisław – K – rz. VI g. 9

Ś

- 472.Śmieja Mirosław – P – rz. X g. 1
473.Święs Emilia z d. Stojanowska – P – rz. VII g. 27
474.Święs Leon – P – rz. VII g. 27

T

- 475.Tabaka Maria – K – rz. XI g. 7
476.Tabaka Michał – K – rz. VI g. 1
477.Tabaka Oleksa – K – rz. XI g. 7
478.Tabaka Olga – K – rz. VI g. 1
479.Tkaczuk (Tkaczyk) Anna – K – rz. VIII g. 16
480.Tkaczuk (Tkaczyk) Wasyl – K – rz. VIII g. 16
481.Tkaczyk Anna – P – rz. V g. 13

482. Tkaczyk Michał – P – rz. V g. 13
483. Tkaczyk Zbigniew – P – rz. VII g. 34
484. Tomczyszyn Piotr – P – rz. VIII g. 34
485. Turowicz Jarosław – K – rz. VI g. 3
486. Turowicz Parascewia – K – rz. II g. 1
487. Turowicz Piotr – K – rz. II g. 1
488. Turowicz Stefania – K – rz. VI g. 2
489. Tymeczko Iwan – K – rz. II g. 10
490. Tymeczko Jarosława – K – rz. III g. 10
491. Tymeczko Michał – K – rz. II g. 4
492. Tymeczko Michał – K – rz. III g. 9
493. Tymeczko Ola – K – rz. II g. 3
494. Tymeczko Stefania – K – rz. II g. 10
495. Tymrakiewicz Aniela – P – rz. IV g. 4
496. Tymrakiewicz Maria – P – rz. VIII g. 17
497. Tymrakiewicz Michał – P – rz. IV g. 4
498. Tymrakiewicz Stefan – P – rz. VIII g. 17

W

499. Wahła Zofia – K – rz. VII g. 5
500. Werenczuk Marianna – P – rz. VIII g. 4
501. Wieromiejczuk Bronisława (Pawłowska) – P – rz. VI g. 20
502. Wilk Anna – P – rz. II g. 6
503. Wilk Anna – P – rz. VI g. 12
504. Wilk Anna – K – rz. IX g. 20
505. Wilk Antoni – P – rz. III g. 19
506. Wilk Emil – P – rz. III g. 31
507. Wilk Emil – P – rz. VI g. 29
508. Wilk Emilia – P – rz. II g. 3
509. Wilk Emilia – P – rz. II g. 5
510. Wilk Emilia – P – rz. III g. 31
511. Wilk Franciszek – K – rz. IX g. 10
512. Wilk Helena – P – rz. IV g. 16
513. Wilk Helena – P – rz. VII g. 8
514. Wilk Jan – P – rz. II g. 5
515. Wilk Jan – P – rz. II g. 10
516. Wilk Jan – P – rz. II g. 10
517. Wilk Józef – P – rz. II g. 3
518. Wilk Józef – P – rz. II g. 8
519. Wilk Józef – P – rz. IV g. 11
520. Wilk Józef – P – rz. IV g. 16

521. Wilk Józef – P – rz. IV g. 26
522. Wilk Józef – P – rz. VII g. 10
523. Wilk Józef – K – rz. V g. 19
524. Wilk Julianna – P – rz. IX g. 10
525. Wilk Katarzyna – P – rz. IV g. 11
526. Wilk Katarzyna – P – rz. IX g. 10
527. Wilk Maria – P – rz. II g. 7
528. Wilk Maria – P – rz. IV g. 11
529. Wilk Maria – P – rz. VII g. 7
530. Wilk Michał – P – rz. II g. 7
531. Wilk Michał – P – rz. IV g. 12
532. Wilk Michał – P – rz. V g. 14
533. Wilk Michał – K – rz. IX g. 20
534. Wilk Olga – P – rz. II g. 10
535. Wilk Paraskewia – K – rz. VIII g. 21
536. Wilk Paweł – P – rz. VI g. 12
537. Wilk Rozalia – K – rz. IV g. 20
538. Wilk Stanisław – P – rz. VIII g. 9
539. Wilk Stanisław – K – rz. IV g.
540. Wilk Stanisława – P – rz. VII g. 8
541. Wilk Stefania – P – rz. IV g. 12
542. Wilk Szczepan – P – rz. IV g. 16
543. Wilk Tekla – P – rz. V g. 14
544. Wilk Teresa – P – rz. VI g. 10
545. Wilk Wanda – P – rz. IV g. 12
546. Wilk Władysław – P – rz. VI g. 5
547. Wilk Zenon – P – rz. VI g. 5
548. Wilk Zofia – P – rz. IV g. 23
549. Wilk Zofia – K – rz. V g. 19
550. Wilk Zofia – K – rz. VI g. 22
551. Wilk Zofia – K – rz. VII g. 14
552. Wojciechowska Maria – P – rz. VII g. 24
553. Wojciechowski Władysław – P – rz. VII g. 24
554. Wolański Henryk – P – rz. IV g. 25
555. Wolański Zygmunt – P – rz. IV g. 25
556. Wróbel Alicja – P – rz. VII g. 16
557. Wróbel Janina z d. Wysocka – P – rz. IV g. 20
558. Wróbel Marian – P – rz. VII g. 16
559. Wydra Anastazja – K – rz. IX g. 21
560. Wydra Maria – P – rz. VII g. 13
561. Wydra Michał – K – rz. IX g. 23

562. Wydra Wojciech – P – rz. VII g. 13

Z

563. Zabrocka Maria – P – rz. V g. 19

564. Zabrocki Józef – P – rz. V g. 19

565. Zabrocki Józef – P – rz. VIII g. 2

566. Zazula Marya – K – rz. X g. 8

Ż

567. Żółtańska Helena – P – rz. V g. 21

568. Żółtańska Katarzyna – P – rz. V g. 11

569. Żółtański Alojzy – P – rz. V g. 11

570. Żółtański Franciszek – P – rz. V g. 21

571. Żółtański Józef – P – rz. V g. 11

Znamy opowieści o zamordowaniu Karola Stojanowskiego przez bandytów z UPA. Po kilkudziesięciu latach od tego smutnego zdarzenia nikt nie potrafił podać dokładnej daty mordu. (...) Pomocna okazała się Księga Zmarłych Zazul. Znajdujemy tam informację, że od 1 do 15 lipca 1941 roku zabito (occisus) – 3 Stojanowskich – Jana 1 lipca 1941, Karola i Władysława 15 lipca 1941 roku. Na pogrzebie Karola, który odbył się dopiero 29 lipca 1941 roku żałobny chór prowadzony przez ks. Michała Kralla śpiewał „Pieśń pożegnalną”:

*Pożegnał już ten świat
I przyjaciół grono
Kochany nasz Karol brat
Za śmierci zasłoną.
(...)
O Boże, usłysz nas,
Nie odmów miłosierdzia łona,
Dziś u wieczności bram
Stanąłeś bracie drogi.*

